

65.01
В-53

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Івано-Франківськ
1997

Міністерство освіти України
Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника

**Населення Карпатського регіону:
особливості відтворення, міграційних процесів
і зайнятості в умовах реформування
економіки та ринку праці**

Тематичний збірник наукових праць

Івано-Франківськ
Видавництво "Плай"
1997

Науковий вісник Прикарпатського університету: Темат. зб. наук. праць / Відп. ред. С.І. Копчак. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – 124 с.

ISBN 5-7763-9365-5

У збірнику розглядаються актуальні проблеми зайнятості населення за умов переходу до ринкової економіки та формування ринку праці. Дасться детальний аналіз сучасної демографічної ситуації в містах і селах Карпатського регіону, аналізуються регіональні особливості відтворення населення та його міграційної рухомості. Обґрунтовуються шляхи вдосконалення інтенсивних трудових поїздок в областях українських Карпат.

Для студентів і викладачів економічного профілю, демографів, економістів-регіоналістів.

Редакційна рада: проф., д-р філол. наук В.В. Грещук (голова ради), проф., д-р істор. наук, акад. АН Вищої школи України В.В. Грабовецький, проф., д-р фіз.-мат. наук, акад. АН Вищої школи України І.А. Климишин, проф., д-р філол. наук, акад. АПН України В.І. Кононенко, проф., д-р філол. наук, акад. АН Вищої школи України В.І. Матвіїшин, проф., д-р псих. наук Л.Е. Орбан, проф., д-р фіз.-мат. наук Б.К. Остафійчук, проф., д-р пед. наук, акад. АПН України М.Г. Стельмахович.

Редколегія випуску: проф., д-р екон. наук І.Г. Ткачук, проф., канд. екон. наук С.І. Копчак (відп. ред) д-р екон. наук Г.Д. Гуцуляк, проф., д-р екон. наук Є.В. Мних, доц., канд. екон. наук Мойсеєнко В.І. (відп. секр.), доц., канд. геогр. наук М.Д. Романюк.

ISBN 5-7763-9365-5

© Видавництво "Плай" Прикарпатського університету імені Василя Стефаника, 1997

ПЕРЕДМОВА

Для сучасного стану економічного розвитку України притаманна глибока економічна криза. Ось чому пошук шляхів виходу економіки держави та її регіонів з кризового стану вимагає глибокого вивчення та усунення причин, які привели до скорочення обсягів виробництва, появи значної кількості безробітних та падіння життєвого рівня населення. Серед цих проблем нині особливо актуальними є проблеми, що пов'язані з відтворенням населення, формуванням і функціонуванням ринку праці, управлінням зайнятістю населення.

Слід зазначити, що в Україні поки-що зберігається невідповідність між кількісним і якісним складом трудових ресурсів і реальною потребою в них окремих регіонів. Це стосується і Карпатського регіону де традиційно мав місце надлишок трудових ресурсів. В період реформування економіки та переводом її на ринкові відносини здійснюється перерозподіл функцій управління між центром і областями, про що засвідчують і ряд положень нової Конституції України, яка 28 червня 1996 року прийнята п'ятою сесією Верховної Ради України. Регіон, як економічно самостійний об'єкт господарського управління, виходячи з наявних природних, матеріальних, а також трудових ресурсів і потреб, має змогу краще розв'язувати локальні проблеми соціально-економічного розвитку та зайнятості населення.

В Карпатському регіоні, куди входять території Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей загальною площею 56,6 тис. кв. км., що становить 9,4 відсотка території України проживає 6,5 млн. чоловік, або 12,5 відсотка населення України. Тобто в даному регіоні проживає кожний восьмий житель нашої держави.

В Карпатському регіоні, на відміну від інших регіонів України де сучасна демографічна ситуація характеризується в переважній

більшості областей депопуляційними процесами, має місце природний приріст населення. Тут високою є питома вага сільського населення (49 відсотків), яка в півтора раза перевищує загальноукраїнську. Вищою є також густота населення, ніж в цілому по Україні на 16 чоловік в Закарпатській, на 18 — в Івано-Франківській, на 30 — в Чернівецькій та на 40 чоловік у Львівській областях. Населення в цьому регіоні, виходячи з історичних особливостей та великої різноманітності природно-географічних і соціально-економічних умов, що впливають на його розселення, відзначається досить високою територіальною мобільністю. Має свої особливості тут і зайнятість населення та сфера застосування праці у зв'язку з прикордонним положенням даного регіону.

У пропонованому збірнику дається аналіз сучасної демографічної ситуації в містах і селах Карпатського регіону, глибоко аналізуються регіональні чинники і фактори, які впливають на відтворення населення та його міграційну рухомість в регіоні. В статтях, розміщених у збірнику, обґрунтовуються шляхи вдосконалення інтенсивних міграційних трудових поїздок населення в областях регіону, характеризується сучасний стан та перспективи становлення ринку робочої сили, розглядаються нинішні проблеми зайнятості населення за умов переходу від адміністративно-командної до ринкової економіки та формуванням ринку праці.

Збірник розрахований передусім на студентів і викладачів економічних факультетів, на економіко-географів, демографів, економістів-регіоналістів.

ПРО ДЕМОГРАФІЧНУ СИТУАЦІЮ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ (СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ)

Демографічна ситуація та відповідна демографічна політика, за нашим глибоким переконанням, повинні бути в центрі постійної уваги держави. А враховуючи сучасні демографічні процеси в Україні, які призвели до депопуляції населення, а основне — до зменшення загальної його чисельності, структури і величини сімей, то ця проблема набуває загальнодержавного значення. Бо нам не байдуже, скільки нас буде через 10-20 і більше років, яка очікується статевая, вікова і сімейна структура населення, який у відповідності з нею сформується трудовий потенціал та демографічна база для подальшого відтворення населення України.

Глибока криза, що охопила всі сфери життєдіяльності суспільства України за останні роки, має такі демографічні наслідки, які ще довго будуть відбиватися не лише на демографічному, але й соціально-економічному розвитку.

Результати дослідження та аналіз поточної статистики привели до висновку, що демографічна ситуація в Україні в останні роки вкрай несприятлива, оскільки весь хід соціально-економічного розвитку нашої держави у складі російської імперії призвів український народ до катастрофічної депопуляції. Той факт, що в 1991 році серед населення України смертність перевищила народжуваність на 39 тис.чоловік, а за останні 5 років чисельність населення України зменшилася на 566 тис.чоловік, говорить сам за себе. Тому ми й поставили за мету подати більше фактів, зведених та узагальнених матеріалів, які б підвели читача до самостійних висновків та роздумів щодо поточної та перспективної демографічної ситуації в Україні.

Найвищий рівень народжуваності в Україні спостерігався в 1925-1926рр. Відтоді почалось систематичне зниження

народжуваності, характерне і для повоєнного періоду. З 1964 р. жінка народжує за все своє життя в середньому близько двох дітей. Вже в 1989 р. цей показник становив 1,9 дитини /в містах 1,8, в селах 2,3/ і був найнижчий серед республік колишнього союзу. Загалом, рівень народжуваності в Україні є катастрофічним, бо не може забезпечити навіть простого відтворення населення, особливо в містах. Бо якщо в 1980 р. загальний коефіцієнт народжуваності становив 14,8 чол. на 1000 населення, в 1989 р. — 13,3, то вже в 1993 р. він становив лише 10,7. Це найнижчий рівень народжуваності в Україні, принаймі, за останні два століття. Тенденція до падіння народжуваності буде й далі поглиблюватись у зв'язку з постійним зниженням життєвого рівня переважної більшості сімей, зокрема молодих.

Елементи демографічної політики, введеної з кінця 1982р. державна допомога сім'ям з дітьми не призвели до значного підвищення народжуваності. За 1983-1988 рр. показник сумарної народжуваності підвищувався в межах 0,1-0,2 дитини з розрахунку на одну жінку. Починаючи з 1989 року ця допомога взагалі втратила стимулююче значення і була зведена нанівець постійним зниженням життєвого рівня населення.

Особливо тривожить той факт, що ми в Україні назавжди втратили традиції багатодітності, що серед новонароджених переважають діти 1-ї та 2-ї черг /в 1989 р. вони становили 87 відсотків/, що зростають масштаби однодітності і бездітності. Так, за даними перепису населення 1989 р. в Україні нараховувалося 14057, 5 тис. сімей.

З них не мали дітей 4939,3 сімей або 35,1 відсотка, мали 1 дитину 3803,9 тис. сімей, або 27,1 відсотка, мали 2 дітей 3383,8 тис. сімей, або 24 відсотки, мали 3 дітей 1209,5 тис. сімей, або 8,6 відсотка, мали 4 дітей 486,2 тис. сімей, або 3,4 відсотка, мали 5 і більше дітей 234,7 тис. сімей, або 1,7 відсотка.

Для зіставлення нагадаємо, що питома вага сімей, які не мають дітей або мають лише одну дитину у Вірменії становила 26,6 відсотка, в Узбекистані — 24,6 відсотка. Двоє дітей мають

там відповідно 26,3 і 16,7 відсотка сімей, троє — 20,7 і 14,9 відсотка, четверо — 12,9 і 13,2 відсотка, п'ятеро і більше дітей — 13,4 і 30,5 відсотка сімей.

В нас питома вага бездітних і однодітних сімей становить 62,2 відсотка, а середня величина сім'ї 3,2 чол.! В той час, коли навіть для простого відтворення населення необхідно 2,6 народжень на сім'ю.

Крім того, специфіка демографічних процесів /зменшення народжуваності, ріст смертності, деформація статево-вікової структури населення та ін./ призвела до того, що загальна чисельність найбільш продуктивної групи населення віком від 20 до 30 років постійно скорочується. І це не епізодичне явище, а на жаль сталий процес, який триває весь повоєнний період. /Ми вже абстрагуємося від повоєнних років, які забрали здебільшого осіб молодого віку/. Так, за період між переписами 1959 і 1970 рр. при загальному рості чисельності населення в Україні, чисельність осіб віком 20-30 років зменшилася на 1360 тис.чол., або на 19,8 відсотка, зокрема в Івано-Франківській області на 47 тис./23,3 відсотка/, в Тернопільській на 59,4 тис.чол./31,2 відсотка/, у Львівській на 64 тис./16,3 відсотка/. За період між переписами 1979 і 1989 рр. чисельність осіб цієї ж вікової групи зменшилась в Україні на 385 тис.чол., або на 10,5 відсотка. Тут треба мати на увазі, що всі ці негативні процеси істотно "згладжує" в останні роки позитивне міграційне сальдо населення України, тим більше, що в міграційних процесах, як правило, беруть участь його молоді вікові групи. У 1989 р. на кожну 1000 населення в Україну більше прибувало, ніж вибувало за її межі на 8 чол., в Івано-Франківську область — на 13 чол., в Тернопільську — на 18, у Львівську — на 8 чол.

Особливо несприятливим фактором, який негативно впливає на загальну демографічну ситуацію в Україні є висока смертність населення. Її коефіцієнт в 1993 р. досяг 14,2 чол. на кожну 1000 населення і за останні 30 років збільшився удвічі /в 1960р. цей показник становив лише 6,9 чол./ Вищі, ніж в Україні, загальні коефіцієнти смертності спостерігалися

на початку 90-х років лише у 8 країнах світу. І особливо прикро те, що найвища смертність спостерігається у молодому працездатному віці /20-34 роки/. Саме в цьому віці смертність чоловіків більш ніж втричі перевищує смертність жінок.

**Загальні коефіцієнти народжуваності, смертності та
природного приросту сільського населення
України в 1960-1994 рр.
(на 1000 населення)**

Роки	Народилося	Померло	Природний приріст
1960—1964	18.9	7.0	11.0
1965—1969	15.0	8.9	6.1
1970—1974	14.3	10.9	3.4
1975—1979	13.6	12.9	0.7
1980—1984	14.1	14.8	—0.7
1985—1989	14.0	15.4	—1.4
1990—1994	12.2	17.6	—5.4
1990	12.7	16.1	—3.4
1991	12.6	17.2	—4.6
1992	12.5	17.6	—5.1
1993	12.0	18.5	—6.5
1994	11.6	18.8	—7.2

Джерело: Населення України, 1992. Демографічний щорічник. К., 1993, с.80; Населення України, 1993. Демографічний щорічник. К., 1994, с.52; Населення України, 1994. Демографічний щорічник. К., 1995, с.76-77; Стешенко В.С. Деякі демографічні наслідки соціально-економічної кризи в Україні. Демоекономічні дослідження. К., 1995, с. 5.

Ці негативні тенденції у розвитку процесів народжуваності і смертності /коли народжуваність зменшується, а смертність навпаки, зростає/ призвели до катастрофічного зменшення природного приросту населення, особливо за останні три десятиліття. Якщо, наприклад, в 1960 р. природний приріст населення в Україні становив 13,6 чол. на кожну 1000 населення, то в 1990 р. цей показник знизився до 0,6 чол. Якщо в 1970 р. абсолютний показник природного приросту становив понад 300 тис.чол. і спостерігався і в містах і в селах, то в 1990 р. він становив лише 27,6 тис.чол., але в селах вже число померлих перевищувало число народжених на 58,2 тис.чол. Зменшення населення в селах за рахунок саме цього чинника почалось в 1979 р. і з тих пір депопуляційні тенденції в українському селі поглиблюються.

Фактично зменшення загальної чисельності сільського населення розпочалося ще з 20-х, а особливо — з 30-х років, після голодоморів 1922-23, 1932-33, 1947 років, тотального геноциду та масового винищення українських селян. Якщо в довоєнному, 1940 р., чисельність сільського населення в Україні становила 27,3 млн.чол., в 1950 р. — 23,8 млн.чол., то в 1989 р. — лише 17,1 млн.чол. Ми особливо акцентуємо на цьому увагу, бо саме село, сільське населення є основним джерелом збереження і відтворення українського етносу. Село зберегло нам багатовікові національні традиції, звичаї, обряди, самобутню культуру, а тепер його населення знаходиться в стані депопуляції. Ще 20 років тому середній вік сільського населення переважив за 50, а в Україні нараховувалося сотні сіл, де за рік не зафіксовано жодного народження. Навіть в Тернопільській області в 1994 році зафіксовано 50 сіл, де за рік не народилося жодної дитини, а у шести населених пунктах області зовсім немає дітей дошкільного і шкільного віку (8.с.12).

Серед сільського населення вже з 1979 року смертність значно перевищувала народжуваність. Без особливих коментарів стане зрозумілою вся критичність ситуації, коли вже в 1994 р. з 24 областей України від'ємний природний приріст сільського населення мав місце в 20 областях. І масштаби цих показників вельми загрозливі, про що переконливо стверджують наведені нижче дані.

**Природний рух сільського населення в Україні
в 1994 році /на кожну 1000 населення/**

Область	Народжу- валось	Померло	Природний приріст
Україна	12.0	18.5	-6.5
Вінницька	10.5	22.2	-11.7
Волинська	14.3	17.5	-3.2
Дніпропетровська	11.0	20.5	-9.5
Донецька	9.9	18.1	-8.2
Житомирська	11.7	21.7	-9.4
Закарпатська	15.1	11.5	3.6
Запорізька	10.4	20.1	-9.7
Івано-Франківська	14.0	13.7	0.3
Київська (без м. Києва)	9.6	22.2	-12.6
Кіровоградська	11.6	22.9	-11.3
Луганська	9.8	19.8	-10.0
Львівська	13.0	15.1	-2.1
Миколаївська	12.0	17.4	-5.4
Одеська	13.0	18.1	-5.1
Полтавська	9.4	22.9	-13.5
Рівненська	15.6	15.4	0.2
Сумська	8.9	25.1	-16.2
Тернопільська	12.2	17.9	-5.7
Харківська	9.6	21.0	-11.4
Херсонська	12.6	14.7	-2.1
Хмельницька	10.7	21.9	-11.2
Черкаська	9.9	22.8	-12.9
Чернігівська	7.6	26.4	-18.8
Чернівецька	14.5	14.3	0.2

Джерело: Населення України, 1994. Демографічний щорічник.
К, 1995, с. 76-82.

Як бачимо, що практично вся центральна і північно-східна група областей характеризується небаченим за всю демографічну історію України від'ємним природним приростом сільського населення: від -10 (Луганська обл.) до -18,8 чол. (Чернігівська обл.) на кожну 1000 населення.

У 1992 році депопуляція вийшла за межі сільської місцевості, а вже в наступних 1993-94 рр. вона спостерігається в міських поселеннях 13 областей і Республіці Крим. Характерним є те, що депопуляційні процеси в міських поселеннях теж набули галопуючого характеру, бо якщо в 1992 р. коефіцієнт приросту населення тут становив — 0,4, то через рік, в 1994 р. цей показник становив уже — 3,5 чол. на 1000 населення.

Економічні корені надмірного зниження народжуваності в Україні, на думку В.С.Степенко, — слід шукати у сфері праці. Відтворення населення і його робочої сили — це не тільки збереження або збільшення у часі їх кількості, але і збереження та підвищення їх якості. Річ у тім, що та частина національного доходу, що використовується на особисте споживання (в основному у формі заробітної плати) навіть в некризових умовах не задовільняла потреб відтворення населення, оскільки не покривала усіх необхідних витрат сім'ї на утримання не лише третьої, але і другої дитини. В сім'ях же найбільш кваліфікованих працівників розмір заробітної плати був недостатній на утримання і виховання навіть однієї дитини на рівні вимог цієї категорії населення. Працівник отримував за свою працю менше, ніж потрібно для нормального відтворення його як трудівника і людини, а також його зміни. Сім'я з двома дітьми звичайно мала рівень життя нижчий, ніж історично необхідний. Іншими словами відтворення населення на необхідному для суспільства рівні економічно не забезпечувалось. (8., с.7).

За роки соціально-економічної кризи ситуація ще більше погіршилася, бо відбулося непропорційне падіння рівня середньої заробітної плати по відношенню до падіння національного доходу. В 1993 р. порівняно з 1991 р. національний

доход знизився в 1,5 раза, а реальна заробітна плата в 2.7 раза. Та частина національного доходу, що йде на особисте споживання у формі заробітної плати і різноманітних допомог, не задовільняє потреб сім'ї навіть з однією дитиною, оскільки не покриває необхідних витрат на її утримання і виховання на рівні сучасних вимог. Мається на увазі, що дитина має набути рівня культури і якості своєї робочої сили не нижче від тих, що мають її батьки. (8,с.8).

Зниження рівня життя переважної більшості сімей пов'язано перш за все з відставанням збільшення номінальної заробітної плати від росту цін. Так, за даними Федерації профспілок України в 1993 році номінальна заробітна плата зросла в 39 разів, а ціни на споживчі товари в 103 рази. В 1994 році відповідно в 4,1 і 5 разів. Індекс реальної заробітної плати в процентах до попереднього року в 1993р. склав 38,5 відсотка, в 1994 р. — 83,3 відсотка. Реальна вартість номінальної заробітної плати в цінах 1990р. становила в 1991 р. 215,2 крб., в 1992 р.— 176,1 крб., в 1993 р.—78,5 крб., в 1994 — 65,5 крб. З початку 1994 р. середня заробітна плата впала більш ніж на 40 відсотків нижче межі мало-забезпеченості. Розмір сукупного середньомісячного доходу на одного члена сім'ї, що дає право на отримання допомоги, значно відстає від вартісної величини межі мало-забезпеченості. В лютому 1995р. співвідношення цих величин становило 51,5 відсотка. За рівнем середньодушового доходу в 1994 р., за даними обстежень сімейних бюджетів, понад 60 відсотків населення було за межею мало-забезпеченості. А серед молодих сімей частка мало-забезпечених значно більша. Ситуація погіршується постійно, оскільки мало-забезпеченість поширюється з кожним новим витком інфляції (8.с.8).

Значний вплив на рівень життя сімей справляє безробіття, яке, на жаль, більшою мірою стосується жінок, ніж чоловіків. На початок 1994 р. серед безробітних жінки становили 75 відсотків. Низький рівень номінальної заробітної плати у поєднанні з зареєстрованим та прихованим безробіттям

призводить до того, що реальна заробітна плата разом з пенсіями, стипендіями і допомогамі становить 50 відсотків від нормального споживчого бюджету. Склалась ситуація, коли в багатьох сім'ях не забезпечуються не лише умови відтворення нового покоління, а навіть елементарні умови виживання.

Узагальнюючу картину демографічних процесів в Україні з середини ХІХ і до кінця ХХ століття дають наведені нижче дані.

Природний рух населення України в 1861-1994 рр.
(на 1000 населення)

Роки	Народилося	Померло	Природний приріст
1861—1913	47.0	30.0	17.0
1940	27.3	14.3	13.0
1950	22.8	8.5	14.3
1960—1964	18.6	7.2	11.4
1965—1969	15.1	7.9	7.2
1970—1974	15.2	9.1	6.1
1975—1979	14.9	10.5	4.4
1980—1984	15.2	11.5	3.7
1985—1989	14.6	11.6	3.0
1990—1994	11.4	13.5	—2.1
1990	12.7	12.1	0.6
1991	12.1	12.9	—0.8
1992	11.4	13.4	—2.0
1993	10.7	14.2	—3.5
1994	10.0	14.7	—4.7

Джерело: Населення України, 1992. Демографічний щорічник. К., 1993, с.76; Населення України, 1993. Демографічний щорічник. К., 1994, с.52; Населення України, 1994. Демографічний щорічник. К., 1995, с. 76-78; Рашин А.Г. Население России за 100 лет /1811-1913/. Москва, 1956; Стещенко В.С. Деякі демографічні наслідки соціально-економічної кризи в Україні. Демоекономічні дослідження. К., 1995, с. 5.

Постійне зменшення показників народжуваності на фоні інтенсивного зростання смертності призвело до різкого зменшення природного приросту населення, до вкрай несприятливої демографічної ситуації, до загрозливої і тривалої демографічної кризи.

Той факт, що в 1991 році смертність населення перевищує його народжуваність — це печальне і вельми тривожне явище для нашого народу, — це національне лихо. Саме з цього року всі соціально-економічні проблеми в нашій самостійній державі повинні розглядатися і вирішуватися через призму демографічної ситуації, через призму збереження нації, збереження генофонду України. Бо жорстока економічна криза, невпевненість громадян нашої держави у завтрашньому дні, відсутність найближчої перспективи, катастрофічний спад життєвого рівня та зубожіння переважної більшості сімей — ось наш соціально-економічний фон, на якому розгортатимуться демографічні процеси в найближчий період. І вся трагедія в тому, що в такій ситуації ми й не зможемо реалізувати принаймні найближчим часом активну демографічну політику. На нашу думку, економічна криза і демографічна криза будуть “крокувати” ще довго і подолання першої дасть можливість надіятись принаймні на сповільнення тих негативних демографічних процесів, які на жаль розпочалися в 1991 році.

Відомий український демограф В.С.Стещенко цілком слушно наголошує, що економісти, демографи здебільшого ототожнюють демографічну кризу з депопуляцією. Це ототожнення ґрунтується на однаковому тлумаченні категорії відтворення населення та природного руху населення. Але процес відтворення населення ні за змістом, ні за формою не вичерпується лише оновленням населення, тому депопуляція не є достатнім свідченням демографічної кризи. Помірна депопуляція може і не бути проявом демографічної кризи, якщо вона супроводжується суттєвим підвищенням якості населення. Однак спад природного приросту має свої межі, переступити які не можна, оскільки за ними порушення

передумов сприятливих демографічних перспектив. Здебільшого депопуляція є провісником і ознакою не покращення якості населення, а наближення демографічної кризи як результату глибоких деформацій в житті суспільства. Так і сталося в Україні (8, с.5).

Є всі підстави стверджувати, що в Україні відбувається підриг демовідтворюваного потенціалу, “проїдання” демографічного “капіталу”, нагромадженого попередніми поколіннями. У найближчій перспективі економічні труднощі викликать поглиблення депопуляції, а її демографічні наслідки, у свою чергу, негативно відбиватимуться на виході з економічної кризи.

Назріла нагальна необхідність впровадження комплексу заходів, які могли б запобігти наростаючому погіршенню демографічної ситуації, оскільки вийти з демографічної кризи буде значно важче, ніж з економічної. І немає підстав впадати в оману відносно оздоровчо-демографічних можливостей вільного ринку, тобто відносно виправдання надії, що сам по собі перехід до ринкової економіки створить необхідні умови для подолання демографічної кризи. Бо для поліпшення демографічної ситуації простого “економічного” росту недостатньо. Необхідне здійснення такої стратегії соціально-економічного розвитку, яка передбачає орієнтацію усіх сфер народного господарства на оздоровлення умов життя, зокрема, умов праці, побуту, дітородної діяльності. Тому всі соціально-економічні заходи повинні мати чітке демографічне обґрунтування і спрямованість на активізацію демографічних процесів. (8, с.11).

Тому в незалежній Українській державі найважливішою проблемою повинна бути проблема ефективності демографічної політики і в новій Конституції, за нашим глибоким переконанням, ця проблема повинна бути сформульована так: Конституція України гарантує її народові впровадження (здійснення) ефективної демографічної політики, спрямованої на формування оптимальної величини сім'ї, на розширене відтворення народу України.

1. Демографічна ситуація в Україні /Матеріали наукової конференції/. Частина II, Київ, 1993.
2. Здоров'я та відтворення народу України. Київ, 1991.
3. Копчак С., Романюк М. Чи вдасться врятувати генофонд нації? /Про демографічну ситуацію в Україні/. — Універсум. Львів—Київ—Париж, 1994, № 4-5.
4. Населення України, 1992. Демографічний щорічник. Київ, 1993.
5. Населення України, 1993. Демографічний щорічник. Київ, 1994.
6. Населення України, 1994. Демографічний щорічник. Київ, 1995.
7. Рашин А.Г. Население России за 100 лет /1811-1913 гг./ Статистические очерки. Москва, 1956.
8. Стешенко В.С. Деякі демографічні наслідки соціально-економічної кризи в Україні. Демоекономічні дослідження. Київ, 1995.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ЗА УМОВ ПЕРЕХОДУ ДО РИНКУ

(На прикладі Прикарпаття)

Україна відсвяткувала вже п'яту річницю своєї державної незалежності. Проте реформування економіки, її перевід на ринкові відносини в нашій країні здійснюється поки-що ще за умов правової розбудови держави, політичної нестабільності, значного скорочення обсягів виробництва. Зараз економіка України та її регіонів переживає складний етап свого розвитку. Тривалий час вона розвивалась в умовах дії командно-адміністративних важелів управління і виявилась зовсім непередбаченою до повномасштабного переходу на ринкові засади функціонування. Ось чому цілком зрозумілим є те, що перехід вітчизняної економіки до ринку не може бути безболісним і здійснюватись одноразово. Повноцінне реформування економіки країни вимагає немалих зусиль всього суспільства, вкладу значних матеріальних коштів, а також суттєвих змін в суспільній свідомості.

Справжнє входження до ринку передбачає зміну форм власності на основні засоби виробництва, подолання успадкованої від тоталітаризму деформованої структури народногосподарського комплексу, створення відповідно до завдань сьогодення ринку праці. Ці та подібні до них завдання вирішуються повільно і непослідовно. Так, все ще далеким від завершення є процес роздержавлення і приватизації промислових підприємств. Структурна перебудова народного господарства тільки розпочинається. За умов економічного хаосу і невизначеності продовжується спад виробництва, знижується обсяг внутрішнього національного продукту. Процес формування ринку праці втрачає керованість, здійснюється по суті стихійно. В соціальному плані продовжується погіршення якості життя більшості громадян, зростає поляризація поглядів на подальший розвиток економіки і країни в цілому.

Перехідний період зумовив домінування нестабільності в соціальному та економічному житті суспільства, виявив неспроможність поглядів на можливість гармонійного поєднання досягнень науково-технічного прогресу і розвитку планової економіки. Разом з тим, цей період сприяв не лише виявленню вузьких місць економіки, але й забезпечив об'єктивність твердження окремих ідеологів про можливість прямого запозичення досвіду передових в економічному відношенні зарубіжних країн. Ситуація суттєво ускладнюється тим, що за умов збереження безлічі рудиментів старої системи, різного роду ринкові нововведення часто набувають спотворених форм, виявляються неефективними. Так, ринок робочої сили є невід'ємним атрибутом ринкової економіки і справедливо вважається нормальним явищем. Однак при певній розбалансованості економічного життя, що характерно для сучасної України, спостерігається розбіжність між пропозицією робочої сили та попитом на неї. В кінцевому підсумку це зможе призвести до надмірного зростання безробіття, здатного ще більше ускладнити ситуацію в державі. Вже на даний час приховане безробіття, за деякими даними, охоплює не менше, ніж 15-20 відсотків від загальної чисельності осіб працездатного віку, в той час як офіційна статистика фіксує всього 0,3 відсотка безробітних.

Одним з перспективних напрямків прискорення ринкових реформ і удосконалення зайнятості може стати перерозподіл функцій управління між центром і регіонами. Якщо держава сприятиме розширенню економічної самостійності регіонів, то це сприятиме поліпшенню і зайнятості населення.

Світова практика нагромадила чималий досвід управління трудовим потенціалом в системі розвинутих ринкових відносин, де питання зайнятості населення регулюються ринком праці, високою мобільністю кадрів. В Україні поки що зберігається невідповідність між кількісним і якісним складом трудових ресурсів і реальною потребою в них окремих регіонів і, зокрема, в Прикарпатті. В сучасних умовах, коли проводиться структурна перебудова господарського

комплексу, законодавчо впроваджуються нові форми власності і господарювання, здійснюється перерозподіл функцій управління між центром і областями, регіон, як економічно самостійний об'єкт господарського управління, виходячи з наявних природних, фінансових, трудових ресурсів і потреб, має змогу краще розв'язувати локальні проблеми соціально-економічного розвитку та зайнятості населення.

Реформування економіки та перевід її на ринкові відносини спричинили значне скорочення обсягів промислового виробництва у великих та середніх містах Прикарпаття, вивільнення робочої сили, появи значної кількості безробітних, питома вага яких в Івано-Франківській області сягає до 18 відсотків. Значне падіння обсягів виробництва, фінансова нестабільність, взаємні неплатежі, зростання цін на паливно-енергетичні ресурси, неконкурентоздатність продукції, зниження платоспроможності споживачів, постійні недопоставки сировини, матеріально-технічних ресурсів та комплектуючих виробів змусили, наприклад, промислові підприємства Івано-Франківська зменшити та згорнути випуск продукції, утримувати робочу силу в стані прихованого безробіття, а в багатьох випадках і масово її вивільняти. Це привело до значних втрат робочого часу. Аналіз засвідчує, що протягом 1995 р. умовно кожного дня були відсутні на роботі на ВО "Карпати" — 40 відсотків працівників, БАТ "Індуктор" — 56 відсотків, БАТ "Івано-Франківська меблева фабрика" — 38 відсотків, Прикарпатському меблевому комбінаті — 29 відсотків, трикотажній фабриці — 89 відсотків. У січні-грудні 1995 р. перебували у відпустці з ініціативи адміністрації по Івано-Франківську — 31 тис. 742 чол., з них на ВО "Карпати" — біля 3-х тис. чол., БАТ "Промприлад" — 2500 чол., меблевій фабриці — 1051 чол., БАТ "Індуктор" — 848 чол.

Аналіз досвіду регулювання зайнятості країн з розвинутими ринковими відносинами, пізнанням суті і багатогранності цих явищ, об'єктивно підводить до висновку, що основною його ознакою є регіоналізація управління відтворювальними процесами, що вимагає формування ефективного механізму

територіальної самоорганізації системи зайнятості. Розв'язання проблем на макроекономічному рівні може бути ефективним тільки при всебічній підтримці і активному сприянні заходам на мікроекономічному рівні, здатних значно підвищити роль територіальних органів управління у проведенні активної політики зайнятості, виходячи із економічних, соціальних, демографічних, психологічних, етнокультурних і екологічних умов розвитку кожної таксономічної одиниці.

Саме тому економічна реформа, що здійснюється в нашій країні, в першу чергу має сформувати реальні умови для зміцнення регіональної ланки управління, що підтверджується і досвідом економічно високорозвинутих країн. Територіальне регулювання трудовими відносинами в умовах адаптації економіки до ринкових методів стає не просто можливістю, але й об'єктивною необхідністю. В основу економічних відносин на різних конкретно визначених рівнях управління повинні бути покладені принципи ділового партнерства, співробітництва, економічний раціоналізм, взаємна вигода, врахування інтересів. Це докорінно змінює логіку системи управління, дієвість якої в територіальному управлінні є дуже актуальною.

Економічні реформи, полігоном яких є регіон, в силу істотних територіальних відмінностей у рівнях зайнятості населення, професійно-кваліфікаційних, освітніх, демографічних, етнічних та інших характеристиках трудового потенціалу, розвитку виробничої і соціальної інфраструктури — це складний і суперечливий процес.

Побудова ринкових відносин неможлива без формування соціально-економічного механізму регулювання трудових відносин, адаптованих до динамізму ринкових умов господарювання. Його формування вимагає пильної уваги до таких важливих факторів формування ефективної зайнятості трудових ресурсів:

- створення ринку кваліфікованої праці;
- попит та пропозиція на ринку праці;

— функціонування ринку праці в системі ринків /капіталу, цінних паперів, товарів/;

— інфляційні процеси;

— зростання цін на споживчому ринку;

— подолання суттєвого відставання в рівні заробітної плати на внутрішньому та зовнішньому ринках праці;

— досягнення такого рівня оплати праці, який стимулював би впровадження нової техніки та технології.

Слід зазначити, що положення прийнятого Верховною Радою Закону "Про зайнятість населення" більшість вистаріла, не ефективна, оскільки реально не захищає права громадян. В реалізації заходів щодо поліпшення зайнятості населення велика роль відводиться службам зайнятості. І хоча Державним центром зайнятості проведено велику роботу по створенню Програми, в якій знайшли відображення розрахунки, зроблені в обласних центрах зайнятості, все ж слід відмітити, що на місцях регіональні Програми зайнятості населення ще не достатньо обгрунтовані і вимагають визначення рівня і якості трудового потенціалу, від реалізації якого залежить ситуація у сфері зайнятості та на ринку праці.

В 1995 р. за сприянням у працевлаштуванні до Івано-Франківського міського центру зайнятості звернулося 13 070 чоловік. Порівняно з 1994 р. чисельність громадян, які звернулись в службу зайнятості в пошуках роботи збільшилась більш ніж на 4 тис. чоловік. Із загальної чисельності зареєстрованих найбільша кількість громадян припадає на вивільнених з підприємств, установ і організацій /32 відсотки/, звільнені за власним бажанням /37 відсотків/, випускників навчальних закладів /10 відсотків/.

Міський центр зайнятості за 1995 р. здійснював необхідні практичні заходи щодо забезпечення зайнятості та соціального захисту населення від безробіття. Так, за 1995р. працевлаштовано 513 чоловік, проте на 66 чоловік менше, ніж у 1994 році.

Відомо, що в перехідний період спостерігаються недоліки у кількісних і якісних характеристиках відкритого ринку

праці, що формується. Зараз намітилась чітка тенденція до зменшення попиту на робочу силу, при цьому інтенсивність його неоднакова в різних регіонах і галузях народного господарства. Труднощі з працевлаштуванням пов'язані перш за все з відсутністю реформ і змін у виробництві, повільних темпах приватизації, зміни форм власності, а відповідно і відсутністю оновлення і розширення виробництва та малою потребою в робочій силі.

Аналіз структури попиту в робочій силі в обласному центрі показує, що протягом 1995 р. найбільшим попитом на ринку праці користувались професії будівельного профілю, а, зокрема, муляри, маляри, електрогазозварювальники, електромонтери, слюсарі різних профілей, столяри, а серед спеціалістів — головні бухгалтери, юрисконсультанти, медсестри.

В той же час пропозиція робочої сили передбачала наступні робітничі професії: продавець промислових і продовольчих товарів, кухарів, збиральників мікросхем, операторів ЕОМ, вишивальниць, водіїв, а серед спеціалістів пропозиція була в інженерах різних профілів /конструкторів, технологів, механіків, енергетиків/, техніків-технологів, товарознавців, секретарів-друкарок, вчителів, економістів.

Таким чином, аналіз попиту і пропозиції робочої сили свідчить про те, що загальна потреба не задовільняє її пропозицій, а також має місце невідповідність вільних робочих місць і вакантних посад, професійно-кваліфікаційного стану громадян, які потребують працевлаштування.

Станом на 01.01.1996 р. серед безробітних в Івано-Франківську 76 відсотків склали жінки, 52 відсотки — інженерно-технічні працівники і службовці, 34 відсотки — особи, які вивільнені з народного господарства, та 41 відсоток — громадяни, які не можуть на рівних конкурувати на ринку праці і потребують додаткового соціального захисту. За освітнім рівнем серед безробітних переважають особи з вищою освітою /59 відсотків/, за віковим складом — більше половини безробітних — це особи у віці від 30 до 50 років, 24 відсотки — молодь у віці до 25 років.

Враховуючи складну ситуацію на ринку праці в місті, труднощі в працевлаштуванні, важливе значення має професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації незайнятого населення, в чому і власне полягає одна з головних функцій служб зайнятості. Протягом 1995р. службою зайнятості було направлено на навчання і перепідготовку 662 чоловіки, з них жінок — 443, молоді, яка не мала професії 36 осіб, безробітних — 143 чол.

Зараз становище України характеризується глибокою кризою, яка охопила всі сфери життєдіяльності суспільства. Для виходу з кризи треба прискорити темпи економічної реформи, ядром якої має стати приватизація державної власності, що дозволить формування багатокладної ефективної соціальної орієнтованої ринкової економіки. Здійсненню цих перетворень повинні сприяти державна політика забезпеченості працездатних громадян роботою у відповідності до їх освітнього і професійного рівня.

1. Долішній М.І., Злупко С.М. та ін. Соціально-трудоий потенціал: теорія і практика.— Київ: Наукова думка, 1994.

2. Занько Ю.М. Трудовий потенціал Західного регіону та чинники його відтворення //Проблеми соціально-економічної географії Західного регіону України.—К.: ІСДО, 1993. — С.104-109.

3. Пітюлич М.І. Формування економічного механізму регулювання зайнятості в умовах становлення ринкових відносин.- Ужгород: Карпати, 1994.-177 с.

4. Тітова Н.А. Трудовий потенціал і його реалізація на регіональних ринках праці. Ін-тут економіки НАН України. К., 1994.

5. Ткачук І.Г. Економічна самостійність регіону.— К.: Наукова думка, 1994.- 226 с.

6. Украинские Карпаты. Экономика. / Под ред. М.И.Долишнего.— К.: Наукова думка, 1988.- 223 с.

7. Шахотько Л.П. Система социальной защиты населения в условиях перехода к рыночной экономике//Демографічна ситуація в Україні. Матеріали наукової конференції.—К.; 1993.— С.142-144.

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ ГАЛИЧИНИ

В областях Галичини, тобто її української частини, яку ще називають Східною Галичиною і куди входять території сучасних Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської /крім крайньої її північної частини/ областей проживає 5,4 млн. чоловік або 10,4 відсотка населення України. Міграційний рух населення в цьому регіоні визначається загальними закономірностями територіальної мобільності населення і трудових ресурсів. Однак історичні особливості соціально-економічного розвитку Галичини та її природно-географічні умови істотно впливають на напрями, структуру та інтенсивність міграційних потоків.

Слід зазначити, що вищезгадані чинники, які значною мірою впливають на розселення населення в регіоні, сприяють тому, що населення та трудові ресурси в Галичині відзначаються досить високою міграційною рухомістю.

В цьому регіоні України мають місце всі наявні види міграцій населення: постійна, трудова маятникова та сезонна, а також еміграція. Сальдо міграції в регіоні позитивне. Тут біля 80 відсотків міграційних переміщень припадає на внутрірегіональну і понад 90 відсотків на внутріобласну, що пояснюється передусім відставанням темпів урбанізації регіону від його індустріального розвитку. Структура міграційних переміщень населення та трудових ресурсів в регіоні має свої відмінності. Якщо в період з 1961 по 1975 рр. середньорічні обсяги потоків постійної міграції /переселення "село-місто"/, трудової маяткової та сезонної міграцій в регіоні відносились як 1 : 21 : 2,0, тобто на кожну 1 тис. осіб працездатного віку, які переселились в місто, припадало 21 тис. мешканців села, що працювало в містах /трудовах маятникових мігрантів/, і 2,0 тис. чоловік, котрі виїжджали щорічно на сезонні роботи за межі своїх областей, то за

1976-1990 рр. середньорічні обсяги цих трьох видів потоків постійної, маяткової та сезонної міграцій вже стали підноситись як 1 : 40 : 1,6. Це засвідчує, що на 1 тис. чоловік трудових ресурсів, які стали міськими жителями, в регіоні стало припадати 40 тис. маятникових мігрантів, а також 1,6 тис. чоловік, які щорічно виїжджали на сезонні роботи.

Аналіз інтенсивності і географія напрямків трудової міграції в областях регіону свідчить про те, що вона характеризується яскраво вираженою спрямованістю із села в місто. За 1960-1990 рр. із сіл в міста Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей переселилось відповідно понад 400, 220 та 160 тис. чоловік або майже 58 відсотків загального приросту міського населення цих областей. Міграція сільського населення в міста безпосередньо пов'язана з міжгалузевим перерозподілом трудових ресурсів із сільського господарства в промисловість, будівництво, на транспорт, в сферу обслуговування. Цей вид міграції відіграв значну роль у забезпеченні робочою силою промислового виробництва, в перерозподілі на роботу молодих спеціалістів та кадрів робітничих професій.

В основному завдяки міграції по лінії "село-місто" міське населення в областях Галичини зросло з 1 млн. 250,4 тис. чоловік в 1959 році до 2 млн. 771,4 тис. чоловік в 1991 році, або більше ніж в два рази. В тому числі за вказаний період міське населення зросло у Львівській області з 821,4 тис. чоловік до 1 млн. 660,5 тис. чоловік, в Івано-Франківській — відповідно з 249,4 тис. чоловік до 616,8 тис. чоловік, в Тернопільській області з 179,6 тис. чоловік до 494,1 тис. чоловік. При цьому за цей час сільське населення в регіоні зменшилось на 430,2 тис. чоловік /з 3 млн. 041,2 тис. чоловік до 2 млн. 611 тис. чоловік/. Більше всього зменшення чисельності сільського населення відбулося у Тернопільській області /на 225 тис. чоловік/. В Івано-Франківській області чисельність сільського населення за період з 1959 до 1991 року зменшилась лише на 19 тис. чоловік.

У зв'язку з існуванням значних резервів трудових ресурсів у Галичині і, особливо, у Прикарпатті спостерігається сезонна міграція населення, при якій значна частина працездатного населення щорічно виїздить на сезонні роботи в інші регіони України і за кордон, минаючи біржі праці та державну систему служб зайнятості. Якщо за 1970-1990 роки тут спостерігалася тенденція до її зменшення, то зараз її обсяги, у зв'язку з переходом України до ринкової економіки та формуванням ринку праці, значно збільшилися. Так, в 1970 році з Івано-Франківської області на сезонні роботи виїжджало 60 тис. чоловік працездатного населення, в 1985 р. — 36,3 тис. чоловік, в 1990 р. — 20 тис. чоловік, то в 1993 році — уже 65 тис. чоловік, а в 1995 р. — понад 110 тис. чоловік. Найбільша їх кількість припадає на Рожнятівський Надвірнянський, Богородчанський, Коломийський, Косівський та Долинський райони.

В умовах високого рівня безробіття, яке в окремих регіонах України сягає до 15-18 відсотків працездатного населення важливим резервом залучення до господарського комплексу додаткової робочої сили в перспективному періоді буде також мати сезонний перерозподіл трудових ресурсів між галузями промислового, сільськогосподарського виробництва, будівництва та транспорту і особливо значне їх збільшення в сфері обслуговування. Це в свою чергу веде до міжобласних міграційних переміщень населення як в середині України так і в межах СНД, хоча щодо останніх то тут притаманна тенденція до зменшення. З підприємств Прикарпатського регіону, що спеціалізується на видобутку нафти і газу в Західному Сибіру і які розміщені в Івано-Франківській області, в 1985 р. в Тюменській області працювало біля 12 тис. чоловік, в 1990 — 8 тис. чоловік, в 1994 — лише 2 тис. чоловік.

Розглядаючи еміграцію, треба зазначити, що становлення та розвиток України як суверенної держави, яка розташована в Центральній та Південно-Східній частині Європи і має власні кордони з сімома країнами: Росією /2484 км/,

Білорусією /952 км/, Польщею /542 км/, Словаччиною /98 км/, Угорщиною /135 км/, Румунією /608 км/ та Молдовою /1194 км/ докорінно змінює її відносини як з цими країнами, так і з найближчими сусідами. На сьогодні, коли в Україні формується своя національна економіка, розвиток продуктивних сил її регіонів і особливо прикордонних територій, стає вагомим чинником залучення до міжнародної економічної співпраці, і особливо зараз, коли Україну прийнято до Ради Європи. З огляду на це, важливим чинником здійснення зовнішньоекономічних та культурноосвітніх зв'язків, інтеграції України в світову, і передусім в загальноєвропейську економіку має бути досконала еміграційна політика. Найбільш інтенсивними є зовнішньоекономічні та зв'язки в галузі культури і освіти з сусідніми державами і, зокрема, Львівської — з Польщею, Угорщиною, Німеччиною та країнами Прибалтики, Івано-Франківської — з Румунією, Угорщиною, Росією та Молдовою, Тернопільської — з Польщею, Словаччиною, Молдовою та Болгарією.

Еміграція, або зовнішня міграція, — це переміщення населення через міжнародний кордон, яке в своїй основі має зміну місця проживання /як постійне, так і тимчасове/. Вплив зовнішньої міграції на соціально-економічний розвиток здійснюється передусім через зміну пропозицій робочої сили на ринках праці як в кількісних, так і якісних параметрах, а також зміною чисельності і вікової структури населення.

Слід зазначити, що міграційні потоки між країнами мають відносно сталий характер, але цей вид міграції дуже рідко безпосередньо реагує на ринкові коливання, регулюючись урядовими заходами, спрямованими перш за все на збалансування пропозицій робочої сили власного населення з наявними в країні робочими місцями. Сам процес еміграції коригується і спрямовується відповідними урядовими домовленостями, заходами міграційної політики та угодами між органами управління прикордонних областей. Значне збільшення обсягу еміграції з областей регіону має місце починаючи з 1992 року, причому, в складі міжнародних

мігрантів переважають чоловіки та жінки молодого працездатного віку.

Масштаби і напрями міграцій безпосередньо відбиваються на кількісних та якісних характеристиках робочої сили, збалансованості ринку праці. Серед тих, хто виїздить тимчасово /як правило, терміном від 3 до 6 місяців/ на сезонні роботи за кордон, в переважній більшості працюють на збиранні врожаю фруктів, овочів та цитрусових в Греції, Польщі, Угорщині, Болгарії, Німеччині, Молдові, на лісозаготівлях — в Литві, Латвії та Росії, на виконанні будівельних робіт в Чехії, Угорщині, Росії та Польщі, на підприємствах нафтової і газової промисловості в Тюменській області Російської Федерації. Серед областей Галичини найбільша кількість сезонних трудових мігрантів припадає на Львівську та Івано-Франківську області.

На жаль, статистичний облік осіб, які емігрують за кордон і особливо на тимчасові сезонні роботи, не дає адекватних реальностей і даних, суттєві похибки відзначаються в більшості країн, навіть тих, де діють реєстри населення. На європейському міграційному просторі трудові поїздки здійснюються головним чином під впливом економічних факторів. Зараз, коли реальністю стало масштабне відкрите безробіття в Україні та йде формування відкритої економічної системи з цивілізованим ринком праці, необхідність запровадження активних заходів міграційної політики є вельми актуальною, оскільки міграція за кордон здійснюється, як правило, не тільки некваліфікованої, дешевої робочої сили, але і вплив “умів” і кваліфікованої робочої сили. А тому при удосконаленні еміграційної політики повинні враховуватися ці фактори та регіональні особливості.

Одним із видів міграційної рухомості населення є, так звана, трудова маятникова міграція, сутність якої полягає в регулярному, як правило щоденному переміщенні населення на роботу з одного населеного пункту в інший, без зміни при цьому постійного місця проживання.

За останні три десятиліття в Україні маятникова міграція різко активізувалася і нині в трудових щоденних маятникових поїздках на роботу бере участь понад 2,5 млн. чоловік. Причому біля 1,5 млн. чоловік здійснюють щоденні трудові поїздки в напрямку “село-місто”, 0,7 млн. чоловік — в напрямку “місто-місто”, 0,4 млн. — чоловік в напрямку “місто-село”. До найбільших міст України — Києва, Харкова, Одеси, Львова щоденно доїжджає відповідно 220, 157, 70 та 135 тис. чоловік. Найбільш інтенсивні потоки трудової маятникової міграції спостерігаються в приміських зонах великих міст /в більшості обласних центрів/, в міських агломераціях Донбасу та Придніпров'я, а також в областях Західного регіону України — Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій, Закарпатській та частково Тернопільській.

Трудова маятникова міграція як складний і багатогранний соціально-економічний процес є важливим чинником формування та раціонального використання, а також головним каналом міжгалузевого і територіального перерозподілу трудових ресурсів. Її економічна функція в процесі відтворення полягає в з'єднанні засобів виробництва з необхідним контингентом робочої сили. Значення маятникової міграції стає тим більше, чим більша розбіжність в характері розселення і розміщення виробництва /централізована форма розміщення виробництва і децентралізоване розселення або навпаки/.

Складне переплетення різних галузей промислового виробництва в унікальних рекреаційних зонах Прикарпаття, висока щільність населення та населених пунктів призводять до виникнення гострих соціальних проблем, однією з яких є маятникова міграція трудових ресурсів. Ця проблема привертає і мабуть буде привертати до себе увагу вчених, господарських працівників та органів управління, оскільки з безперервним розвитком продуктивних сил вона весь час ускладнюється, вимагає поглибленого дослідження, вивчення та управління.

Трудова маятникова міграція як територіальний /міжпоселенський/ перерозподіл робочої сили суттєво впливає на величину та рівень використання трудових ресурсів у великих і середніх містах Прикарпаття, розвитку і функціонування його промислового комплексу. В Україні немає великих контрастів у рівнях та географії господарського освоєння територій. Разом з тим відмінності в рівнях, темпах та динаміці розвитку промислового виробництва існують. Якщо в умовах індустріально розвинутих регіонів /Донбас, Придніпров'я/ розвиток продуктивних сил в останні 15 років відбувався переважно інтенсивно, то в областях Галичини, що має резерви природних та трудових ресурсів, цей процес мав також екстенсивний характер /нове промислове будівництво/.

Галичина в географічному відношенні є специфічним регіоном України. В областях регіону /Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська/ загальною площею 49,5 тис.кв.км, що становить 8,2 відсотка території України, проживає понад 5,4 млн. чоловік або 10,4 відсотка населення України. Тут виробляється 10,3 відсотка її промислової та 10,8 відсотка сільськогосподарської продукції. У зв'язку з історичними умовами рівень економічного розвитку областей Галичини тривалий час відставав від економічних можливостей і соціальних потреб населення. З урахуванням відставання економічного розвитку областей західної частини України і особливо промисловості, увага акцентувалась на їхньому прискореному індустріальному розвитку.

Аналіз статистичних даних засвідчує, що за 1960-1990 рр. обсяг випуску валової продукції промисловості збільшився в Івано-Франківській області в 9,2 раза, у Львівській в 7,5, в Тернопільській — в 7,9 раза /по Україні в 5,1 раза/. Якщо в 1981-1990 роках приріст валової продукції промисловості в цілому по Україні становив 57,7%, то по Львівській області — 69,3%, Івано-Франківській — 93,4%, Тернопільській 82,1%. За 1970-1990 рр. приріст капітальних вкладень в розвиток продуктивних сил Західного регіону України склав 79,6% проти 34,0% в цілому по Україні. Високі темпи розвитку

виробництва в даному регіоні, а також ті зміни, які відбулися в розміщенні продуктивних сил на основі поєднання просторових факторів і природно-економічних умов дали змогу сформувати в регіоні великий промислово-територіальний комплекс, котрий характеризується високим рівнем розвитку машинобудування і металообробки, хімічної, нафтохімічної, лісової і деревообробної, легкої і харчової, паливно-енергетичної промисловості та промисловості будівельних матеріалів, курортного господарства. В його структурі переважають галузі, які базуються головним чином на місцевих мінерально-сировинних, лісових, водних, а також трудових ресурсах. Територіальна структура промисловості регіону, як і галузева має свої особливості.

Розміщення промислових підприємств тут зумовлено деякими причинами, сутність яких зводилася до того, що нове промислове виробництво здійснювалося переважно у великих і окремих середніх містах, де було більше кваліфікованих кадрів, існувала енергетична база, транспортні шляхи. Наслідком цього стало те, що у Тернополі зараз виробляється біля 45 відсотків промислової продукції всієї Тернопільської області, Івано-Франківську — 30 відсотків, Львові — 26,5 відсотка. Найбільший промисловий розвиток в Івано-Франківській області отримали міста Івано-Франківськ, Калуш, Коломия, на які припадає 58,9 відсотка всієї товарної промислової продукції, 56,5 відсотка основних виробничих фондів та дві третини чисельності промислово-виробничого персоналу.

Імперська, колоніальна економічна політика щодо даного регіону України привела не тільки до вичерпання багатьох мінерально-сировинних ресурсів /нафта, газ, калійна сіль, сірка, ліс та ін./, і високого рівня забруднення довкілля у зв'язку з розміщенням виробництв хімічної промисловості в унікальних рекреаційних зонах Прикарпаття /Калуш, Стебник, Новий Розділ, Новояворівськ, Івано-Франківськ, Загайпіль/ та в місцях високої щільності населення і населених пунктів, але й стала причиною виникнення інших гострих

соціальних проблем, однією з яких є трудова маятникова міграція. Ця проблема з безперервним розвитком продуктивних сил весь час ускладнювалась, оскільки міністерствам і відомствам, які реально володіли матеріальними ресурсами та фінансовими коштами, було вигідно без виділення додаткових капіталовкладень на будівництво житла, а також дошкільних, побутових установ та інших закладів соціально-культурного призначення в промислових центрах залучати дешеvu робочу силу з приміських зон та сільської місцевості на роботу до міст.

Результати дослідження та аналіз статистичних даних засвідчують, що у багатьох містах Галичини і особливо тих, що швидко розвивалися внаслідок приросту нових робочих місць у зв'язку із значними обсягами промислового будівництва протягом останніх двадцяти років, спостерігається прискорене її зростання. За 1970-1992 рр. обсяги трудової маятникової міграції у великі міста Галичини збільшилися в 2,3-2,7 раза, у середні і малі міста — у 2,6-3,2 раза і становили: у Львів — 135 тис. чоловік, Івано-Франківськ 50,5, Тернопіль — 28,5, Коломию — 24,2, Калуш — 21,5, Дрогобич — 20,3, Новий Розділ — 12,8, Борислав — 10,3, Надвірну — 10,6, Долину — 10,2, Трускавець — 7,5 тис. чоловік.

Міграційний вплив сільського населення в регіоні порівняно невеликий, але інтенсивність трудової маятникової міграції майже в чотири рази перевищує цей показник в цілому по Україні.

Прикарпатський регіон є одним з найчисленіших в Україні ареалом концентрації інтенсивних потоків трудової маятникової міграції сільського населення в міста. У регіоні за 1975-1992 рр. відмічені найвищі середньорічні прирости маятникових мігрантів серед сільських жителів: у Львівській області — 6,9 тис. чоловік, Івано-Франківській — 5,8, Тернопільській — 3,2 тис. чоловік. За вказаний період цей показник в інших областях України становив: по Донецькій області — 1,2 тис. чоловік, Дніпропетровській — 1,6, Полтавській — 2,0, Одеській — 2,2, Хмельницькій — 2,6, Київській — /без м. Києва/ — 3,6, Криму — 2,4 тис. чоловік.

Якщо частка маятникових мігрантів в загальній чисельності сільського населення у 1992 році в цілому по Україні становила 9,2 відсотка, то по Львівській області вона досягла 20,1 відсотка, Івано-Франківській — 19,3 відсотка, Тернопільській — 12,5 відсотка. Ще вищою є частка заміських жителів серед промислово-виробничого персоналу підприємств, фірм та організацій великих, середніх та малих міст регіону.

Так, питома вага трудових маятникових мігрантів, що здійснюють щоденні трудові поїздки, серед зайнятих в галузях господарського комплексу міста становила в 1992 році у Львові — 25,2 відсотка, в Івано-Франківську — 37,5 відсотка, Тернополі — 20,4 відсотка, Коломиї — 38,4 відсотка, Калуші — 33,4 відсотка, Дрогобичі — 32,4 відсотка, Новому Роздолі — 35,4 відсотка, в Долині, Надвірній, Чорткові, Заліщиках, Волехові, Косові, Галичі від 40,2 до 48,7 відсотка. В Івано-Франківській області, наприклад, в щоденних трудових маятникових поїздках на 01.01.1992 року брало участь 165,8 тис. чоловік сільського населення, причому, на роботу в обласний центр щоденно доїжджало 50,5 тисяч чоловік, в Калуш, Коломию, Долину, Надвірну та інші міста і селища міського типу — понад 115 тисяч чоловік. В Львівській і Тернопільській областях чисельність маятникових мігрантів серед сільського населення в 1990 році складала відповідно 245,4 і 85,6 тисячі чоловік. Про високу інтенсивність трудових маятникових міграцій сільського населення Прикарпаття свідчить те, що в 1992 році чисельність мігрантів у міста Львівської та Івано-Франківської областей становила 394,5 тисяч чоловік, або 24,5 відсотка всіх сільських маятникових міграцій України.

Якщо в 1992 році маятникові мігранти в розрахунку на 1000 зайнятих у господарському комплексі міст в цілому по Україні становили 78,8 чол., то в Івано-Франківській області цей показник рівнявся 421,2 чол., у Львівській та Тернопільській областях відповідно 233,2 та 227,9 чол. Ці ж висновки підтверджуються даними про обсяги трудової маятникової міграції сільського населення за 1970-1992 рр. у тридцять міст Галичини /див. таблицю/.

Обсяги трудової маятникової міграції до міст Галичини,
тис.чол.

Місто	Рік		
	1970	1980	1992
Львівська область			
Львів	51.0	100.4	135.0
Дрогобич	7.5	15.4	20.3
Стрий	3.6	6.8	12.7
Самбір	2.0	4.4	6.8
Миколаїв	3.2	4.5	6.4
Новий Розділ	3.5	7.9	12.8
Борислав	2.9	5.4	10.3
Ходорів	1.4	2.4	3.2
Жидачів	2.0	2.9	4.6
Трускавець	2.4	4.2	7.5
Івано-Франківська область			
Івано-Франківськ	18.8	33.8	50.5
Коломия	11.5	16.4	24.2
Калуш	8.7	15.7	21.5
Надвірна	3.2	6.5	10.6
Долина	2.8	6.3	10.2
Болехів	0.3	3.0	3.5
Галич	1.2	2.8	4.2
Городенка	1.3	2.4	3.8
Косів	1.9	3.0	5.1
Рогатин	1.5	2.5	3.3
Снятин	1.4	2.2	3.8
Яремче	0.4	1.0	2.8
Тернопільська область			
Тернопіль	14.8	19.8	28.5
Чортків	1.9	4.8	8.3
Кременець	1.6	4.5	7.2
Бережани	1.2	2.8	3.6
Бучач	1.4	2.3	2.9
Теребовля	1.8	2.5	3.8
Збараж	1.0	1.8	3.0
Борщів	1.1	1.6	2.5
	34		

Порівнюючи показники інтенсивності трудової маятникової міграції в міста Східних, Південних, та Центральних районів України, слід відзначити, що її обсяги порівняно з містами Прикарпаття значно менші. Щоденні поїздки населення на роботу, наприклад, до Луганська становлять 15 тис. чоловік Дніпропетровська — 16, Запоріжжя — 24, Полтави — 29, Вінниці — 30, Чернігова — 15, Сум — 19, Херсона — 8,9, Сімферополя — 8,5 тис.чоловік. Отже, в окремих регіонах України внаслідок історичних особливостей їх економічного розвитку, відмінностей у рівнях життя різних соціально-територіальних груп населення, а також демографічних та природних умов, соціально-психологічних та адміністративно-правових факторів обсяги трудової маятникової міграції населення будуть посилюватися, а в інших стримуватися.

У кількості, інтенсивності, географії та напрямках потоків трудової маятникової міграції у кожній з категорій міст Галичини є як багато спільного, так чимало відмінного.

Найбільш чисельні є потоки трудових маятникових мігрантів у великі міста регіону: до Львова, який формує зону доїжджання в радіусі до 90 км, щоденно сходяться 26 потужних потоків замських жителів чисельністю від 4 до 10 тис. чоловік в кожному; до Івано-Франківська, де зона доїжджання 60-70 км сформовані 12 головних потоків маятникових мігрантів від 3 до 6 тис.чоловік; в Тернопіль формуються 7 основних потоків робітників і службовців від 2.5 до 4 тис. чоловік, які здійснюють трудові поїздки на відстань до 50 км. У середні міста регіону /Дрогобич, Калуш, Коломию, Стрий/ в радіусі 30 км сформовано 5-8 потоків трудових маятникових мігрантів інтенсивністю 1,5-3 тис. чоловік. Інша картина в обласних центрах Північної частини України /Житомир, Сумах, Чернігові/, вони мають невелику зону трудового впливу, маятникові міграції навколо цих міст здійснюються в радіусі до 35 км. У південних містах — Миколаєві, Херсоні, Маріуполі зона інтенсивних міграцій не перевищує 30 км.

Ще менш потужні потоки трудових маятникових мігрантів формується у напрямках до малих міст і селищ міського типу. Проте це не стосується Бурштина, Брошнева, Вигоди, Ворохти, Тисмениці, які є провідними центрами електроенергетики, лісової, деревообробної та легкої промисловості і залучають значну частину трудових ресурсів з сільської місцевості. Кількість трудових маятникових мігрантів тут становить від 1,5 до 4 тис. чоловік.

Разом з тим висока інтенсивність трудової маятникової міграції з сіл до міст Галичини тормозить розвиток сільськогосподарського виробництва в сільській місцевості, що, в свою чергу, збільшує попит на висококваліфікованих спеціалістів в сільському господарстві, а також системі освіти, охорони здоров'я і побутового обслуговування в сільських поселеннях, що призводить до розвитку трудової маятникової міграції у зворотньому напрямку "місто-село". В окремих великих містах, особливо обласних центрах Східних, Південних, та Центральних районів України спостерігається значна кількість осіб, які проживають в містах, але працюють за їх межами, часто у сільській місцевості та селищах міського типу. Так, з Дніпропетровська доїжджає в приміську зону 32,3 тис.чоловік, з Сімферополя 21,3, Києва 20,5, Донецька — 13,4, Харкова — 10,5 тис.чол. Високою масовістю /понад 180 тис.чол./ трудових маятникових поїздок городян на роботу в приміську зону виділяється район Донбасу у зв'язку з його густою мережею міських поселень, а також Одеса, де понад 65 тис. міських жителів щоденно здійснюють маятникові трудові поїздки в приміську зону.

Для міст же Прикарпатського регіону чисельність і питома вага осіб, які беруть участь в щоденних трудових маятникових міграціях в заміську зону, порівняно незначна, відстані поїздок порівняно невеликі /до 20 км/.

У 1992 р. з 14 міст Львівської області в щоденній трудовій маятниковій міграції з міста до села брало участь 28,7 тис.чол., з 12 міст Івано-Франківської — 26,6 та з 8 міст Тернопільської області — 11,8 тис. міських жителів. Найбільша

їх чисельність була у великих та середніх містах /у Львові — 12,5, у Івано-Франківську — 7,3, Тернополі — 6,3, Коломиї — 5,7, Калуші — 5,2, Дрогобичі — 4,6 тис.чол./.

Серед маятникових мігрантів, які щоденно виїждять на роботу з міст у сільську місцевість, переважають працівники освіти та охорони здоров'я, спеціалісти сільського господарства і будівництва, побуту та сфери обслуговування, основна маса серед них — це жінки.

На розмір, структуру і напрямки інтенсивних потоків трудової маятникової міграції в Галичині впливають ряд чинників та факторів. Це, по-перше, висока густота населення, особливо сільського, сприятлива його вікова структура і густа мережа сільських поселень. Питома вага сільського населення /48 відсотків/ в півтора раза перевищує загальноукраїнську, більший в цілому по регіону на 3.8 чол. на 1 тис. населення його природній приріст, а також густота населення, яка є вищою ніж в цілому по Україні на 18 чол. в Івано-Франківській, на 40 чол. — у Львівській областях. В Тернопільській області питома вага сільського населення становить 59,8 відсотка, в Івано-Франківській — 58 відсотків.

Покуття, а також долини рік Дністра, Прута, Лімниці, Серета, Стрия є найбільш густонаселеними сільськими районами на території України. Якщо густота міських поселень на 10 тис.кв.км в цілому по Україні становить 21,7, то у Львівській області вона досягає 35,0, в Івано-Франківській — 28,1, Тернопільській — 23,0.

По-друге, достатньо розвинуті транспортні зв'язки між містами — промисловими центрами і поселеннями в приміській зоні та навколишній сільській місцевості, висока насиченість території транспортними комунікаціями /густа мережа приміських пасажирських сполучень, добре розвинута мережа автомобільних доріг і залізничних колій/. Довжина залізничних колій у Львівській області сягає понад 1300 км, в Івано-Франківській — 480 км, в Тернопільській — 574 км. Довжина автодоріг з твердим покриттям у Львів-

ській області 7,4 тис.км, в Івано-Франківській — 4,4, в Тернопільській — 5,0 тис. км. Із 39 міст Львівської області 25 мають залізничні станції, в Івано-Франківській і Тернопільській областях із загальної кількості 14 і 16 міст залізничні станції є відповідно в 11 і 12 містах.

По-третє, диспропорції в розміщенні робочих місць, тобто, невідповідність кількості і структури робочих місць у містах демографічному складу і професійно-кваліфікаційній структурі трудових ресурсів. Причиною цього стали високі темпи розвитку промислового виробництва в містах і значний приріст робочих місць у зв'язку з будівництвом нових і розширенням існуючих об'єктів промислового і соціально-культурного призначення, а також неможливість використати весь природний приріст працездатного населення в сільській місцевості.

У Львівській області в міській місцевості зосереджено 59,3 відсотка населення і 78 відсотків робочих місць, в Івано-Франківській ці показники відповідно становлять 42 і 75 відсотків, у Тернопільській — 40,6 і 72 відсотки.

В областях регіону на маятникових мігрантів припадає 30-40 відсотків загальної чисельності зайнятих в господарському комплексі міст сільських жителів. Для порівняння — у Вінницькій, Хмельницькій, Житомирській, Черкаській, Чернігівській областях, де теж висока питома вага сільського населення /56-47 відсотків/ у щоденних трудових маятникових міграціях бере участь не більше 10-15 відсотків сільських жителів.

По-четверте, значне відставання розвитку соціальної інфраструктури в містах регіону, насамперед, житлового будівництва, від розвитку промислового виробництва. Так, кожні п'ять років темпи приросту промисловості в Прикарпатських областях з 1960 по 1990 рр. в середньому були на 25-30 відсотків вищими, ніж у цілому по Україні. Тим часом на кожну людину, що поповнила контингент робочих місць і службовців в народному господарстві України за 1970-1990 рр. у міській місцевості збудовано в середньому 42 кв.м

корисної житлової площі, тоді як в міській місцевості Львівської області цей показник становив 24 кв.м, Івано-Франківській — 20 кв.м, Тернопільській — 18 кв.м.

Серед соціально-економічних передумов, які посилюють трудову маятникову міграцію сільського населення в областях Галичини і, особливо, молоді, є більш широка можливість вибору професії й роботи відповідно до спеціальності та освіти, підвищення заробітної плати, зростання професійного, освітнього та культурного рівня.

Останнім часом проблеми трудових маятникових міграцій населення різко загострилися. Як показує досвід країн Центральної Європи і, зокрема, Польщі, Словаччини, Чехії та Угорщини маятникові мігранти найменш захищені від безробіття. Можливості здійснювати щоденні поїздки до місць праці в умовах ринкових відносин та енергетичної кризи істотно зменшилися. Зростають не лише вартість проїзду, а й затрати часу на поїздки. Особливо відчутні зміни в механізмі трудових маятникових міграцій відбуваються в районах значного їх поширення з надлишками трудових ресурсів, що традиційно мали місце.

Це стосується і областей Галичини де в сучасних умовах реформування економіки, становлення ринкових відносин як і в інших регіонах України характерною ознакою стало значне вивільнення робочої сили з промисловості, яка розміщена в основному в містах. Все інтенсивніше формується ринок праці та шириться пов'язане з ним безробіття. Названі процеси значною мірою стосуються трудових маятникових мігрантів. Інтенсивні потоки трудової маятникової міграції значно скорочуються, багато сільських мешканців стає безробітними. За 1992-1994 рр. кількість осіб, які працюють в містах Галичини, але проживають за їх межами, скоротилась в Тернополі та Івано-Франківську відповідно на 6,6 та 8,2 тис.чоловік, в Коломиї — на 4,7, Калуші — 4,5, Дрогобичі — 4,8, Стрию — 4,4, Львові — на 20,5 тис.чоловік.

Регіональні та особисті витрати, пов'язані з трудовими міграціями, є достатньо значними для того, щоб зайнятися упорядкуванням і регулюванням інтенсивних потоків трудової, маятникової, сезонної міграцій та еміграції в

потрібному для інтересів держави, регіону та передусім корисному для самих трудових мігрантів напрямі. Дієвість регулювання трудових міграційних потоків залежатиме від повноти врахування і використання регіональних особливостей та чинників міграційної рухомості населення.

1. Алымов А.Н., Заставный Ф.Д. Региональные проблемы экономического и социального развития. — К.: Наук. думка, 1982.— 300 с.

2. Жупанський Я., Джаман В., Кордубан С. Маятникова міграція та її значення у використанні трудових ресурсів сільської місцевості Чернівецької області. // Економ. Рад. України. 1986.— №9.— с. 79-81.

3. Заставний Ф.Д. Географія України. — Львів: Світ, 1994.— 471с.

4. Копчак С.І. Населення Українського Прикарпаття — Львів, Вища школа, видав-во при Львів.ун-ті, 1974р.—186с.

5. Населення України, 1994 рік. Демограф. щорічник.—К., Мінстат України, 1995.—603 с.

6. Природний і міграційний рух населення Івано-Франківської області за 1992 рік: Статистичний бюл. — Івано-Франківськ, 1993.— 16с.

7. Романюк М.Д. Куди і задля чого щоденно ідуть люди? /Про трудову маятникову міграцію населення // Універсум.—1995.—№1-2.с.42-44.

8. Старостенко Г. Взаємозв'язок трудової маятникової міграції сільського населення і соціально-демографічних процесів. // Економіка України, 1994.— №2.— с.71-75.

9. Стещенко В. Демографічні перспективи України // Демографічна ситуація в Україні. Матеріали наукової конференції.— К.— 1993.—с. 8-14.

10. Табориская И.М. Маятниковая миграция населения /теория, методология, практика/. — М.: Статистика, 1979.—176 с.

11. Тимчук Н., Мельник З., Щербак Н. Опыт изучения особенностей маятниковой миграции. // Социолог. исследования.— 1979.—№ 4.— с. 99-103.

12. Хомра А. Миграция населения: вопросы теории, методики исследования. — К.: Наукова думка, 1979.—146с.

13. Шепотько Л. Міграційна політика і відродження села // Демографічна ситуація в Україні. Матеріали наукової конференції.— К., 1993.— с. 160-164.

СТАНОВЛЕННЯ РИНКУ РОБОЧОЇ СИЛИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Оцінка сучасного стану ринку робочої сили базується на аналізі його економічної структури. Сутність будь-якої економічної системи (а ринок робочої сили є такою) підображається в її економічній структурі. Спираючись на аналогії, що існують в економічній літературі, під економічною структурою ринку робочої сили слід розуміти сукупність та взаємозв'язок тих елементів ринку робочої сили, характеристика яких може дати уявлення про суть самої системи ринку робочої сили. До числа таких елементів належать:

а) пропозиція робочої сили, що відображається в поняттях "ємності ринку праці", його масовості;

б) попит на робочу силу як показник вимоги капіталу до різних категорій робочої сили;

в) вартість і ціну робочої сили, їх динаміку, як результат взаємодії процесів утворення вартості та зміни кон'юнктури "ринку праці".

Характер взаємозв'язку та зміст елементів ринку робочої сили формуються та змінюються у відповідності до вимог функціонуючого капіталу в конкретних економічних умовах. На практиці задоволення потреб капіталу забезпечує взаємодоповнююча система діючого механізму ринку та заходів державного регулювання "ринку праці". Вона створює своєрідну "підгонку" різноманітних факторів, що формують структуру ринку робочої сили до потреб капіталу і виступає, таким чином, як інструмент побудови необхідної економічної структури "ринку праці", забезпечує сприятливі умови для здійснення акту купівлі-продажу товару "робоча сила".

Аналіз сучасного стану попиту та пропозиції робочої сили необхідно пов'язувати, переважно, з двома факторами:

— скорочення сукупних витрат і, як наслідок, скороченням попиту на послуги економічно активної частини населення країни. Цей феномен в теорії економіки називається

циклічним безробіттям: безробіття, що утворюється внаслідок циклічного скорочення обсягів національного виробництва, безробіття, що виникає на стадії спаду в ході економічного циклу;

— зміною структури попиту на робочу силу, що відбувається внаслідок структурної перебудови економіки в умовах приватизації.

В останні роки разом з просуванням ринкових реформ і поступовою все більшою відкритістю економіки для “ринку праці” України стає все більш характерним, що розміри безробіття та її основні тенденції стали визначатися не стільки загальним станом попиту і пропозиції робочої сили, скільки неспівпадінням їх структури, що виявилось у різкому збільшенні, так званого, структурного безробіття¹. Конкретно-економічні умови диктують функціуючому капіталу свої вимоги щодо видів, асортименту, якості продукції, що випускають вітчизняні підприємства. Таким чином, не буде перебільшенням сказати, що зростання рівня безробіття — це неминуха плата за недосконалу структуру національного виробництва, побічний продукт процесі реформування економіки. Питання: “збільшення безробіття: стимул чи гальмо економіки?” набуває сьогодні великого значення. Частина економістів вважає, що оздоровлення економіки прямо залежить від зростання маси безробітних в країні. А їх кількість повинна становити не менше 2,5 млн.чол. Леонід Кучма в часи перебування на посаді Прем’єр-міністра також схилився до подібної думки: “Криза в економіці прогресує, однак збиткові та непотрібні державні підприємства продовжують працювати, кількість працюючих на них залишається без змін або навіть збільшується”².

¹ На практиці, однак, важко відрізнити вплив структурних факторів від, наприклад, циклічних, і тому, визначення безробіття, що використовуються сучасною економічною наукою (структурна, циклічна та ін.) мають, на наш погляд, дещо умовний характер.

² Кур’янович Ю. Безробіття: стимул чи гальмо розвитку суспільства. // ДІЛО.—1996.—№24.—С.5.

Зрештою такі висновки не є новими для економічної теорії. Обернена залежність між рівнем безробіття та рівнем інфляції в країні пояснюється “кривою Філіпса” (американський економіст). “Крива Філіпса” показує, що при падінні рівня безробіття збільшується заробітна плата та зростають ціни. І навпаки, зі зростанням безробіття інфляція йде на спад. Отже, розумне балансування між рівнем безробіття та рівнем інфляції — першочергова задача економічної політики будь-якого уряду. Одночасно занадто високе безробіття — це очевидні втрати суспільством частини ВВП. Цей факт відомий в економічній теорії як закон А.Оукена, який визначає втрати ВВП у розмірі 2,5% від нормального його рівня при перевищенні рівня безробіття на 1% над його природнім рівнем.

Процеси приватизації в Україні стали каталізатором структурних змін, що призвело до зростання загального рівня безробіття. Незважаючи на те, що плани приватизації не виконуються у повному обсязі (у 1995 р. завдання з малої приватизації виконано на 58%, з великої — на 39%), тільки протягом минулого року у приватні руки було передано 13093 об’єкти малої приватизації, а також було утворено 3121 нелике і середнє відкрите акціонерне товариство. Саме на період початку приватизації 1993-1995 рр. припадає значне зростання кількості офіційно зареєстрованих безробітних. (Табл.1)

Табл. 1.

**Динаміка безробіття та інфляції в Україні
(1991-1994 рр.)**

Показники	1991	1992	1993	1994	1995
Кількість офіційно зареєстрованих безробітних (тис. чол.)	6	70	84	82	127
Реальний рівень безробіття(%)	0.02	0.23	0.28	0.27	0.42
Номинальний рівень безробіття (%)*	—	4.92	11.92	23.42	29.32
Середньомісячний індекс цін споживчого ринку	—	128.9	147.1	114.4	109.0

Аналогічні процеси відбуваються і на Івано-Франківщині. В ході 12-ти сертифікатних аукціонів 104 підприємства, перетворено на акціонерні товариства відкритого типу, реалізували 914,2 тис. акцій. Реальний рівень безробіття сьогодні перевищує 1,2% — найвищий в Україні. Своєрідність розміщення продуктивних сил області і, відповідно, зайнятості населення, внесли свої корективи до характеру безробіття в області. Більшість зайнятого населення області зайнято в промисловості. Галузева структура промислового виробництва має переважно циклічний характер. (Табл.2,3)¹⁾

* Рівень безробіття розрахований на базі закону А. Оукена. Потенційно можливий рівень реального безробіття (реальний рівень безробіття збільшений на величину прихованого безробіття)

¹⁾ Соціально-економічна характеристика області та інвестиційні наміри підприємств.//Ів.-Франківська облдержадміністрація: 1995р. — 20 с.

Табл. 2.

**Зайнятість працездатного населення в галузях матеріального
виробництва Івано-Франківської області в 1994 році**

Промисловість	— 44.4%
Сільське господарство	— 20.3%
Людівництво	— 11.3%
Торгівля, заготівля та збут	— 10.0%
Транспорт та зв'язок	— 6.0%
Лісове господарство	— 1.7%
Інші галузі	— 6.0%

Табл. 3.

**Галузева структура промислового виробництва
Івано-Франківської області в 1994 році**

Машинобудування та металообробка	— 23.0%
Легка промисловість	— 17.7%
Хімічна та нафтова промисловість	— 14.2%
Лісова, деревообробна і целюлознопаперова промисловість	— 13.4%
Харчова промисловість	— 11.7%
Паливна промисловість	— 5.9%

Циклічний характер промислового виробництва області поряд зі структурними змінами, що відбуваються внаслідок приватизації підприємств призводять до подвійного “ефекту виштовхування” робочої сили на ринок праці. Таким чином попит на робочу силу може активізуватися лише за двох умов: завершення структурної перебудови промисловості та протривання темпів приросту національного продукту. А оскільки остання умова є похідною від першої, то, очевидно, що Україну чекає тривалий період застійного безробіття вихід

з якого не можливо знайти в рамках традиційних підходів до боротьби з безробіттям. В Україні структура безробіття накладається на проблему структурної перебудови самого виробництва. Проект структурної перебудови економіки, яку Кабмін надіслав до Верховної Ради, передбачає 20-25 річний термін структурної перебудови: 2-3 роки — початковий етап (подолання спаду, інфляції), 8-10 років — період становлення раціональної структури виробництва, 10-12 років — завершальний етап структурної перебудови (відлагодження економічних механізмів, входження країни до числа економічно розвинутих країн)¹.

Але проект структурної перебудови — лише проект, плани уряду. Для їх здійснення потрібні, перш за все, кошти. За підрахунками Кабміну для проведення структурних змін в економіці України потрібно не менше 135 трильйонів доларів. Отже проблема зайнятості і безробіття переплітається з проблемами інвестицій. Загальновідомо, що Україна сьогодні не є інвестиційно привабливою країною і за рейтингом, опублікованим “Євромани”, посідає лише 146 місце за рівнем інвестиційної привабливості, випереджаючи лише Конго, Заїр, Північну Корею та ще декілька країн третього світу.

Не виключає сумніву, що рівень безробіття почне скорочуватися, за умови, якщо інвестори (як зовнішні так і внутрішні) почнуть створювати нові робочі місця. По-друге, також безсумнівно, що переважна більшість існуючої на ринку праці робочої сили буде вимагати додаткового навчання та перекваліфікації.

Проблема економічної ефективності інвестицій — проблема багатопланова. Осягнути всі аспекти інвестиційної привабливості економіки — задача складна. Основна вимога підтримки курсу уряду МВФ — є бездефіцитність державного бюджету. Низький рівень дефіциту державного бюджету — низький

1 Литовченко В. Структурній перебудові збираються присудити строк — від 20 до 25 років.// ДІЛО.—1996.—№23.—С.1.

рівень інфляції — сприятливі умови для інвестування економіки в умовах падіння реальної процентної ставки. Попит на інвестиції, відомо, обернено пропорційний ставці банківського проценту. Запланований рівень дефіциту державного бюджету України на 1996 рік сягає 6,2% ВВП. Однак є небезпека зростання фактичного бюджетного дефіциту внаслідок недоодержання надходжень від збільшення фіскальних стягнень. В свою чергу неотримання зовнішніх кредитів може призвести до зростання рівня інфляції в 1996 році до 210%. Курс національної валюти внаслідок цього впаде до 367 тис.крб за 1 долар США¹.

Поряд з загрозою зростання дефіциту бюджету існують невиправдано великі видатки на утримання державного апарату.

За даними голови бюджетної комісії ВР України М. Азарова структура Фонду державного майна налічує 4 тис. 590 осіб (для порівняння кількість працюючих в компанії “Мацусіта електрик компані” (Японія) складає 2 тис. осіб) і видатки на неї досягли 1 трлн. 200 млрд. крб, видатки на утримання Державного комітету земельних ресурсів перевищують 2,2 трлн. крб., Міністерства статистики — 3,5 трлн. крб.². Відток безробітних у існуючі та новоутворені державні структури лише обтяжує економіку додатковими витратами і поглиблює проблему безробіття для решти населення країни.

Слід, очевидно, визнати, що економічна структура сучасного ринку праці України не сформована. На ринку існує пропозиція робочої сили певних категорій, кваліфікації та статеві-вікового складу. Однак друга складова економічної структури — попит на робочу силу не сформований в силу незавершеності процесів структурної перебудови самої економіки. Слід визнати, що, зрештою, саме попит і

1 Охрімчук О. Чи навчимося жити відповідно до наявних коштів ?// ДІЛО.—1996.—№ 23.— С.2.

2 Ухвалено державний бюджет на 1996 рік.//ДІЛО.—1996.—№ 25.—С.1.

визначає зайнятість. Будь-яке розширення зайнятості можливе лише за умови задоволення існуючого на ринку праці попиту на робочу силу. Однак, цей попит на сьогодні не пред'явлено, попит на робочу силу, в більшості випадків, не формується. Виключенням є одиничні ринкові структури, що знайшли своє місце в ринку — переважно, нові комерційні структури, що можуть чітко визначити свою структуру попиту на робочу силу і, навіть, формувати пропозицію робочої сили “під свої потреби”. Але це скоріше виключення, а ніж правило. До тих пір, поки на ринку залишатимуться переважно неприватизовані, та (або) псевдоприватизовані підприємства, що так і не набули реального власника, доти ринок робочої сили України не буде сформовано. Відсутність реального власника — це відсутність інвестицій. Останнє тягне за собою відсутність структурних змін, а отже питання про попит на робочу силу залишатиметься відкритим. Низький рівень заробітних плат в суспільстві лише підтверджує непрямим чином цей факт: рівноважна ринкова ціна на працю не формується.

“Затяжний” характер економічних реформ на Україні лише погіршує ситуацію. Ресурси суспільства, відведені під реформи, вичерпуються. П.Самуельсон та В. Нордгауз так сформулювали своє бачення суспільних втрат: “Хоча економічна плата за безробіття висока, ніякі витрати не можуть повністю відзеркалити ті соціальні та психологічні негативні наслідки, які несуть у собі періоди вимушеного безробіття.”¹ Кожний 1 відсоток зростання рівня безробіття призводить до зростання:

— на 2% загальної смертності, на 4% психічних захворювань та кількості ув'язнених, на 5,7% кількості самогубств!

Товарність робочої сили — ознака ринкової економіки. Ступінь поширення найманої праці — є свідченням зрілості

ринку. “Товарність робочої сили” виділяється з купності ринкових відносин як визначаюче. Можна сказати, що ринок розвинутий тим вище, чим більша кількість виробничих функцій робочої сили набувають товарної форми, можуть купуватися і продаватися. Тому, характеризуючи ринок робочої сили, як специфічний, треба мати на увазі не тільки закономірності його функціонування та особливості економічної природи, але й те, що рівень розвитку ринку праці — є рівень розвитку ринкової економіки в країні.

О.І.Онiпченко

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК ОСНОВА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛІТИКИ ЕФЕКТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ ШЛЯХОМ ПЕРЕНАВЧАННЯ

Об'єктивною основою політики ефективної зайнятості є збалансованість в системі економічних інтересів суспільства. Відсутність такого роду збалансованості найбільш глобально проявляються з одного боку, в зростанні незайнятості, а з другого боку, в зниженні ефективності роботи зайнятого населення, що й спостерігається зараз в Україні.

Збалансованість та узгодженість в системі економічних інтересів передбачає виділення спільної мети, що обумовлює загальну направленість системи економічних інтересів;

по-друге, необхідно визначити вихідний пункт або основну ланку, що є базою для формування ефективної зайнятості;

по-третє, потрібно чітко уявляти умови забезпечення політики зайнятості обраної направленості;

по-четверте, особливо потрібно продумати критерії, за якими оцінювати успішність реалізації політики зайнятості.

¹ П. Самуельсон, Вільям Д. Нордгауз. Макроекономіка. — Переклад з англійської. — К.: Основи, 1995. — С. 332.

На жаль, відповідні вищезгадані передумови вирішення проблеми зайнятості відсутні в вітчизняній економічній політиці. А це, в свою чергу, призводить до того, що ця політика вартує нам дорожче, ніж ми можемо собі дозволити.

Основою взаємодії політики ефективної зайнятості з бюджетною, приватизаційною, податковою та іншими напрямками внутрішньої та зовнішньої політики також має бути спільна мета. Реально на практиці кожна з них формується й реалізується сама по собі, тобто фактично загальної основи збалансованості взаємодії в системі економічних інтересів, що проявляється в усіх цих видах економічної політики немає.

Очевидно, що метою, яка об'єднує систему економічних інтересів і найбільш актуальною на сьогодні є ефективність суспільного виробництва. Саме це є запорукою економічного розвитку сучасного індустріального, а також і постіндустріального суспільства, до якого прагне Україна. Тому на наш погляд, саме економічна ефективність суспільного виробництва, як одна з головних завдань суспільства в ринковій економіці, має бути пріоритетом системи економічних інтересів в Україні, в тому числі і в політиці зайнятості.

Ми знаємо, що існує певна суперечність між економічною та соціальною ефективністю суспільного виробництва¹. Але на сучасному етапі економічного розвитку представляється, що суспільство платить величезну ціну за недотримання пріоритету — економічної ефективності, за нечіткість визначення й розуміння цієї позиції на всіх рівнях державного управління, в тому числі, в політиці зайнятості. Політика зайнятості повинна стати політикою саме ефективної зайнятості.

На практиці деякі зрушення в цьому напрямку в вирішенні проблеми зайнятості запроваджуються, й ми це розглянемо, але далеко не так, як нам би хотілося. Так, Кабінет

1. Див., напр. "Основи економічної теорії". За ред. проф. Мочерного С.В. Тернопіль, "Тарнекс". 1993. С. 63-64.

Міністрів України Постановою № 150 від 01.02.96 р. схвалив Концепцію професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації незайнятого населення. Тут, зокрема, охарактеризована мета "професійного навчання незайнятих громадян є сприяння їм у працевлаштуванні шляхом отримання професії з спеціальності або удосконалення кваліфікації та підвищення за рахунок цього рівня їх конкурентоспроможності на ринку праці"¹.

Зазначено також й таке положення: "Професійне навчання незайнятого населення покликане сприяти ефективному використанню трудового потенціалу особистості, підвищенню її соціальної та професійної мобільності, виступати засобом профілактики масового безробіття, відігравати значну роль у підготовці кадрів для структурної та технологічної перебудови галузевої економіки, стимулювати пошук незайнятим громадянином найефективніших шляхів підвищення свого професійно-кваліфікаційного рівня, інтелектуальної та трудової незалежності"².

Як бачимо, в даній Концепції головний утиск робиться на реалізацію особистого економічного інтересу, що практично є вагомим поступом в порівнянні з адміністративно-командною системою, яка практично, ігнорувала його. Але, разом з тим, на задній план й на дальню перспективу відсувається той суспільний аспект мети — економічна ефективність суспільного виробництва, що досягається, як ми знаємо в умовах розвинутого, соціально-орієнтованого економічного розвитку не лише за рахунок гри ринкових сил, дії ринкового механізму. На наш погляд, саме цей аспект економічної ефективності відображений в Концепції.

Одним з принципів професійного навчання в вищезгаданому документі проголошується "зв'язок професійного навчання з процесами ринкових перетворень, розвитком різних форм власності і господарювання, реструктуризацією

2. Праця і зарплата. Лютий 1996. №4. С. 2.

3. Також там.

економіки та зайнятості населення”¹. Цей принцип більш повно стосується нашої головної мети — економічної ефективності, але, на жаль, Концепцією не передбачено створення реально діючого механізму таких перетворень до 2000 року. Як зазначається в Умовах та етапах реалізації Концепції, тільки на другому етапі, з 2001-2005 рр. основна увага приділятиметься комплексному та системному підходу до вдосконалення системи професійного навчання не зайнятого населення. А до тих пір формуватиметься правова основа Концепції й за допомогою місцевих центрів зайнятості інтенсивно запроваджуватиметься професійне перенавчання незайнятого населення. Це означає, що в той момент, коли особливо важлива регулююча роль держави в справі націлення перекваліфікації для потреб підвищення ефективності суспільного виробництва, держава знову запізнюється. Перенавчання, що буде відбуватися до 2000 року, пускається по шляху випробувань і помилок, а це є занадто дорогий шлях для нашої багатостраждальної економіки.

На наш погляд, крім орієнтації на розвиток суто ринкових процесів, та суб’єктивних підходів служб зайнятості в питаннях перенавчання та навчанням молоді, доцільним було б найтісніше пов’язати політику в цьому питанні з інвестиційною політикою держави. Й це треба робити не після 2000 року, а негайно.

Потрібно зазначити, що місцеві центри зайнятості не сидять на місці й намагаються вирішувати завдання перенавчання з позиції власного розуміння цих проблем. Наприклад, в 1995 році в Івано-Франківській області професійне навчання незайнятих громадян організовувалось, в тому числі і з гарантованим працевлаштуванням по замовленню підприємств і організацій області. Наприклад, у місті Городенці по замовленню управління газового господарства було організовано навчання групи слюсарів по обслуговуванню та

ремонту газового обладнання — 25 чол.; для новозбудованої пекарні у місті Яремчі — професійна підготовка пекарів, тістомісів, машиністів тістороздільних машин, формувальників тіста в ПТУ №18 м.Івано-Франківська — 15 чол.; машиністів холодильних установок — 14 чол. по замовленню селянських спілок Тлумацького району¹. Тобто, Служба зайнятості області працювала безпосередньо на задоволення потреб ринку.

Але більш цінною є спроба визначити перелік професій, що користуються попитом на ринку праці в даному регіоні./див.табл.1/.

Ще одним критерієм для орієнтації професійного навчання у нас в області службою зайнятості визнано індивідуальну трудову діяльність.

Такі критерії вже покладено в основу перенавчання. Так, у навчальних закладах м.Калуша організовано професійне навчання з таких професій, як перукар, швачка-мотористка, продавець, оператор по роботі на персональних комп’ютерах, кухар. В місті Коломия — це електромонтер по ремонту та обслуговуванню електрообладнання, електрогазозварювальник, майстер по виготовленню художніх виробів з лози, в Надвірній — слюсар контрольно-вимірювальних приладів².

Також, обласним центром освіти разом з обласним центром зайнятості розроблено “Заходи по забезпеченню зайнятості та соціального захисту молоді, а також перепідготовки незайнятого населення в ПТУ області”, де передбачено такі основні пункти:

- здійснення професійного навчання за суміжними та інтегрованими професіями;

- оптимізація мережі навчальних закладів для підготовки спеціалістів, потрібних регіональному ринку праці;

¹ Інформація про стан професійного навчання незайнятого дорослого населення в Івано-Франківській області за 1995 рік.

² Також там.

— максимальне використання навчально-матеріальної бази для здійснення підготовки спеціалістів із забутих ремісничих професій, особливо, народних ремесел, притаманних Прикарпатському краю¹.

Фактично, розробка таких заходів є однією із спроб скласти більш-менш обґрунтований підхід до створення регіональної програми професійного навчання. Він переважно є застосований не стільки на всебічно обґрунтованому маркетинговому аналізі й прогнозуванні ситуації на ринку праці, або врахуванні інвестиційної політики в краї, скільки на аналізі можливостей, наприклад, матеріально-технічної бази перенавчання, аналізі світового досвіду /прагнення до розширення навичок за рахунок суміжних професій/. І все ж це досить цінний крок, зважаючи на щонайбільше 2.5 річний ринковий досвід обласного центру зайнятості.

Таблиця 1².

Список професій, що користуються найбільшим попитом

Назва професій	Термін	Вартість навчання на 1.01.94 (крб.)
Бухгалтер-економіст	9 місяців	2 868 900
Практичний психолог	9 — «—	3 086 462
Менеджер у виробничій сфері	8.5 — «—	3 859 300
Електрогазозварювальник	4 — «—	1 429 650
Оператор на ЕОМ	2.5 — «—	968 115
Секретар	4 — «—	1 106 700
Швачка	3.5 — «—	1 124 900
Оператор газифікованих котелень	3 — «—	1 919 035
Слюсар-ремонтник побутової техніки	4 — «—	2 088 000
Машиніст автокрана	4 — «—	2 877 900

1 Інформація про стан професійного навчання незайнятого дорослого населення в Івано-Франківській області за 1995 рік.

2 Додаток до інформації про стан професійного навчання незайнятого дорослого населення Івано-Франківської області за 1993 рік.

Що стосується другого нашого положення, тобто передумови вирішення проблеми ефективної зайнятості, а саме, виділення основної ланки, що відігравала б роль бази у формуванні політики ефективної зайнятості, то тут необхідно врахувати слідуюче. Внаслідок втрати надійності забезпечення за рахунок державних джерел фінансування (невиплата, або довгострокові затримки виплат заробітної плати), скорочуються необхідні, але менш значущі органи суспільного організму. Насамперед, це заклади виробничої та соціальної інфраструктури, особливо в сільських районах (ремонтно-технічне, побутове обслуговування, дитячі та культурні заклади).

Внаслідок цього процесу вивільняються робітники, що виконували цю роботу. А повноцінне функціонування здорового суспільного організму без такої діяльності неможливе. Тому, в даному питанні політика ефективної зайнятості повинна насамперед орієнтуватись не на перенавчання, а на сприяння відтворенню цих функцій в життєздатних формах. Інакше, спочатку звільняючи людей, або вимушено звільняючи, а потім витрачаючи кошти на перенавчання інших, тобто безробітних, на ті ж професії, але уже для приватного сектора економіки, суспільство платить подвійну ціну.

Третя передумова створення ефективної зайнятості шляхом перенавчання включає умови забезпечення політики зайнятості. На наш погляд, таких умов можна виділити дві. Перша — це сприяння розвитку ринкових процесів, як механізму самонаведення економічної ефективності. Ця умова досягається постійним маркетинговим аналізом ринку праці.

А друга умова — це цілеспрямований державний вплив на структуру перенавчання для забезпечення реалізації інвестиційних проектів. Й тут потрібна співпраця як по горизонталі, тобто між службами, що забезпечують інвестиційний розвиток, із службою зайнятості, так і співпраця від республіканської до низових ланок всередині самої служби зайнятості.

В Івано-Франківській області в цьому напрямку, але в першій його частині, робота вже проводиться. Так, наприклад,

визначено перелік професій, що найбільше користуються попитом. А також коректується список професій, за якими проводиться перенавчання й навчання. Так, якщо 1993 р. цей список включав 23 професії, то в 1994 р. — 21, а в 1995 р. — 24 професії. В усіх трьох списках незмінними залишилися лише 10 позицій¹.

В кількісному відношенні динаміка показує щорічне зростання кількості безробітних, що пройшли перенавчання та навчання./див.табл.2/

Таблиця 2².

**Кількість незайнятого населення,
що пройшли перенавчання**

Роки	Кількість	Працевлаштовано після перенавчання
1993	281	198
1994	572	201
1995	1000	207

Невелика частка працевлаштованих й її відносно зменшення щодо кількості тих, хто пройшов перенавчання; пояснюється вищезгаданими двома умовами забезпечення політики й ефективної зайнятості: недостатнім маркетинговим обстеженням ринку праці та відсутністю врахування й пов'язання з інвестиційною політикою політики перекваліфікації.

Очевидно, що саме кількість працевлаштованих в результаті перенавчання й повинно бути одним з основних критеріїв успішності реалізації політики зайнятості за допомогою перепідготовки робітників.

1 Розраховано на підставі даних обласного учбово-методичного центру обласного центру зайнятості за 1993, 1994, 1995 рр.

2 Таблицю розраховано на підставі даних учбово-методичного центру обласного центру зайнятості.

ВПОРЯДКУВАННЯ ІНТЕНСИВНИХ ТРУДОВИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ В ОБЛАСТЯХ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Населення областей Карпатського регіону, куди входять території Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей загальною площею 56,6 тис.кв.км, що становить 9,4 відсотка території України і де проживає 6,5 млн. чоловік або 12,5 відсотка населення України /кожний восьмий житель держави/ у зв'язку з історичними особливостями та великою різноманітністю природно-географічних і соціально-економічних умов, що впливають на його розселення, відзначається досить високою територіальною мобільністю. В цьому регіоні мають місце всі наявні види міграцій населення: стаціонарна, трудова маятникова та сезонна, а також еміграція. Сальдо міграцій в регіоні позитивне.

Аналіз інтенсивності і географія напрямів трудової міграції в областях українських Карпат свідчить про те, що вона характеризується яскраво вираженою спрямованістю із села в місто. За 1960-1990 рр. із сіл в міста Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей переселилось відповідно понад 400, 220, 160 та 130 тис.чол., або 55-58 відсотків загального приросту міського населення даних областей. Міграція сільського населення в міста безпосередньо пов'язана з міжгалузевим перерозподілом трудових ресурсів із сільського господарства в промисловість, будівництво на транспорт, в сферу обслуговування. Цей вид міграції відігравав суттєву роль у забезпеченні робочою силою промислового виробництва, в перерозподілі на роботу молодих спеціалістів та кадрів робітничих професій.

В основному завдяки міграції по лінії "село-місто" міське населення Карпатських областей зросло з 1538,7 тис.чол. в 1959 році до 3205,4 тис. чол. в 1991 році, або більше ніж в два рази. В тому числі за вказаний період міське населення

зросло у Львівській області з 821,4 тис.чол. до 1660,5 тис.чол., в Івано-Франківській — відповідно з 249,4 тис.чол. до 616,8 тис.чол., в Закарпатській з 264,9 тис.чол. до 529,3 тис.чол., в Чернівецькій з 203,0 тис.чол. до 398,8 тис.чол. При цьому за цей час сільське населення в регіоні зменшилось на 155,3 тис.чол./з 3361,7 тис.чол. до 3206,4 тис.чол./ . Більше всього зменшення чисельності сільського населення відбулося у Львівській області /186,2 тис.чол./, в Чернівецькій /31,3 тис.чол./, в Івано-Франківській /19,1 тис.чол./ і лише в Закарпатській області сільське населення зросло з 655,3 тис.чол. в 1959р. до 736,6 тис.чол. в 1991 р.

У зв'язку з існуванням значних резервів трудових ресурсів в областях українських Карпат спостерігається сезонна міграція населення, при якій значна частина працездатного населення щорічно виїздить на сезонні роботи в інші регіони України і за кордон, минаючи біржі праці та державну систему служб зайнятості. Якщо за 1970-1990 роки тут спостерігалася тенденція до її зменшення, то зараз її обсяги, у зв'язку з переходом України до ринкової економіки та формуванням ринку праці, значно збільшилися. Так, в 1970 р. з Івано-Франківської області на сезонні роботи виїжджало 60 тис.чол. працездатного населення, в 1980 р. — 36,3 тис.чол., в 1990 р. — лише 20 тис.чол., то в 1993 р. — уже 65 тис.чол., а в 1995 р. — понад 110 тис.чол. Найбільша їх кількість припадає на Рожнятівський, Надвірнянський, Косівський та Долинський райони. Серед тих, хто виїздить тимчасово /як правило, терміном від 3-х до 6 місяців/ на сезонні роботи з України за кордон, в переважній більшості працюють на збиранні врожаю цитрусових, фруктів та овочів в Греції, Польщі, Угорщині, Болгарії, Молдові, на лісозаготівлях — в Литві, Латвії та Росії, на виконанні будівельних робіт в Чехії Угорщині, Росії та Польщі, на підприємствах нафтової та газової промисловості в Тюменській області Російської Федерації. Серед областей Карпатського регіону України найбільша кількість сезонних трудових мігрантів припадає на Закарпатську область / понад 150 тис.чол./.

Одним із видів міграційної рухомості населення є, так звана, трудова маятникова міграція, сутність якої полягає в щоденному переміщенні населення на роботу з одного населеного пункту в інший, без зміни постійного місця проживання. Трудова маятникова міграція відіграє важливу роль у формуванні трудових ресурсів великих і середніх міст Карпатського регіону, у розвитку і функціонуванні його промислового комплексу. За 1970-1992 рр. обсяги трудової маятничкової міграції у великі міста регіону збільшилися в 2,3 — 2,5 рази, у середні і малі міста — у 2,6 — 3,2 рази і становили: у Львів — 135 тис.чол., Івано-Франківськ — 60,5, Чернівці — 48,5, Ужгород — 28,4, Коломию — 24,2, Калуш — 21,5, Дрогобич — 20,3, Мукачеве — 14,7, Новий Родіч — 12,8, Борислав — 10,3, Трускавець — 7,5 тис.чол. Прикарпаття — один з найбільших в Україні ареалів концентрації потоків трудової маятничкової міграції сільського населення в міста. Якщо частка маятничкових мігрантів у загальній чисельності сільського населення 1992 року в цілому по Україні становила 9,2 відсотка, то по Львівській області досягла 20,1 відсотка, Івано-Франківській — 19,3 відсотка, Закарпатській — 18,5, Чернівецькій — 12,2 відсотка. Про високу інтенсивність трудових маятничкових міграцій сільського населення Прикарпаття свідчить те, що 1990 року чисельність маятничкових мігрантів у міста Львівської й Івано-Франківської областей становила четверту частину всіх сільських трудових маятничкових мігрантів України.

Слід зазначити, що трудова маятникова міграція - явище далеко не однозначне, має як позитивні, так і негативні сторони. Забезпечуючи робочою силою промислові вузли та центри Прикарпаття вона дає змогу підприємствам, розміщених у них, зекономити кошти на додаткове будівництво житла, дитячих дошкільних закладів, закладів охорони здоров'я, побуту, торгівлі та інших об'єктів соціальної інфраструктури. Маятникова міграція сприяє не лише раціональному використанню трудових ресурсів областей регіону, але й обмежує зростання найбільшого, великих та

середніх міст Карпатського регіону і прискорює розвиток малих міст та селищ міського типу. Крім цього, маятникова міграція значною мірою впливає на проблему забезпечення робочою силою аграрного сектору економіки — сільського господарства, позитивно впливає на демографічну ситуацію в селах регіону та вікову структуру сільського населення.

Разом з тим залучення великої кількості маятникових мігрантів до великих і середніх міст Карпатського регіону має ряд небажаних наслідків економічного і соціального характеру: досить високою залишається плинність серед тих, хто доїжджає /щорічно змінюється кожний четвертий маятниковий мігрант/, виділяється мало коштів на житлово-комунальні, побутові та соціально-культурні потреби міських жителів, оскільки розширення галузей соціальної інфраструктури відстає від зростання населення. Тим часом виділення капітальних вкладень на будівництво промислових об'єктів і розширення переважно у великих /Львів, Чернівці, Івано-Франківськ, Ужгород/ і окремих середніх /Калуш, Коломия, Мукачеве, Стрий, Дрогобич/ містах та концентрація в них виробництва стримують розвиток малих міст та сільських районів регіону, штучно створюють передумови для відтоку від них трудових ресурсів. Або взяти інший бік цих наслідків. На промислових підприємствах Івано-Франківська, наприклад, питома вага заміських жителів серед усіх працівників становить 30-45 відсотків. Багато з них витрачає на щоденні поїздки 3-4 год. вільного часу, що зменшує їх час відпочинку, викликає транспортну втомленість людей, веде до зниження продуктивності праці. Негативним наслідком є й те, що інтенсивна маятникова міграція також викликає постаріння робочої сили, яка зайнята безпосередньо в сільському господарстві, оскільки в трудовій маятниковій міграції переважно бере участь молодь.

Суспільні та особисті витрати, пов'язані з маятиковою міграцією, є достатньо значними для того, щоб ставити і вирішувати питання про необхідність упорядкування і регулювання інтенсивних потоків маятикової міграції як у

великі і середні міста Прикарпаття та районів, що до них прилягають, так і на рівні областей і регіону в цілому.

А тому впорядкування маятникових міграцій в міста Прикарпаття і особливо інтенсивних потоків трудових маятникових мігрантів нераціональних форм, на нашу думку, є дуже актуальним і має важливе значення. Адже інтенсивність проявлення, спрямованість і склад трудових маятникових міграційних потоків, фактори, які зумовлюють міграцію на регіональному та обласному рівнях, суттєво відрізняються через різний рівень економічного розвитку та територіальної диференціації регіонів, їх склад та структуру населення, природно-географічні, національно-побутові та інші умови.

Для розподілу потоків трудової маятикової міграції на раціональні і нераціональні важливо розподілити трудових маятникових мігрантів за зонами транспортної доступності. При цьому слід зазначити, що зони трудового впливу найбільшого міста регіону — Львова та великих міст Чернівців, Івано-Франківська, які мають значний і потужний господарський та культурний потенціал, набагато ширші і характеризуються більш складними та інтенсивнішими трудовими зв'язками, ніж приміські зони малих і середніх міст. Якщо системи взаємопов'язаного розселення, що формуються навколо малих міст, обмежені кордонами сільського адміністративного району, а зони трудового тяжіння до середніх міст включають населені пункти декількох прилеглих до них районів, де трудовий вплив більшого і великих міст регіону розповсюджується переважно на всю область, а в окремих випадках — і за її межі.

Аналіз матеріалів досліджень засвідчує, наприклад, що в Івано-Франківськ, як великий економічний та промисловий центр, куди щоденно сходяться 12 основних потоків мігрантів чисельністю 3-6 тис.чол. і більше, формує зону доїжджання 60-70 км. Потоки трудової маятикової міграції до центрального міста формуються переважно з прилеглих районів і приміських зон. Згідно з даними на 1 січня 1992 року до Івано-Франківська щоденно доїжджало 50,5 тис.чол., з яких

26,8 тис.чол. /53 відсотка/ здійснювали трудові поїздки на віддаль до 20 км.

Поїздки на роботу на віддаль до 30 км здійснювали 10,1 відсотка маятникових мігрантів, до 40 — 19,3 відсотка, до 50 — 8,6 відсотка, до 60 — 5,5 відсотка, до 70 — 3,5 відсотка мігрантів. Ці дані підтверджуються результатами нашого соціологічного обстеження по місту Івано-Франківську, згідно з яким з 2440 опитаних респондентів 11,5 відсотка витрачають на трудові поїздки до місця роботи і назад до 1 год, 28,8 відсотка — 1-2 год., 29,1 відсотка — 2-3 год., 16,2 відсотка — 3-4 год і 14,3 відсотка — понад 4 год. Таким чином, 30,5 відсотка осіб, які працюють в місті, але проживають поза його межами, здійснюють нераціональні трудові поїздки. Разом з тим основна кількість осіб, які працюють в Івано-Франківську, але проживають за його межами і бажають переселитися в місто на постійне місце проживання, живуть в межах порівняно невеликої транспортної доступності. Так, 15,9 відсотка з тих 1723 /70,6 відсотка/ трудових маятникових мігрантів, які хочуть переселитися в місто, проживає в зоні транспортної доступності до 1 год., 28 відсотків — від 1 до 2 год., 19 відсотків — від 2 до 3 год. У межах більш віддалених районів загальне число тих, хто хоче переселитися в обласний центр, становить: 16,7 відсотка — в зоні від 3 до 4 год. і 10,4 відсотка — в зоні понад 4 год. Отже, в межах транспортної доступності понад 3 год проживає 27,1 відсотка бажаючих переселитися в місто на постійне місце проживання, або 19,1 відсотка всіх опитаних трудових маятникових мігрантів. Здійснивши відповідні розрахунки, одержимо, що в цілому по Івано-Франківську біля 7 тис.чол., тобто 71,6 відсотка маятникових мігрантів, які виконують нераціональні трудові поїздки тривалістю 3-4 і понад 4 год. бажають переселитися в місто на постійне проживання.

В Чернівці формуються 10 основних потоків трудових маятникових мігрантів від 2,5 до 5 тис.чол., які здійснюють трудові поїздки на відстані до 60 км. З 48,5 тис. заміських

жителів, які працювали в Чернівцях станом на 1 січня 1992 року, 11,5 тис. маятникових мігрантів витрачали щоденно понад 2 год./по Івано-Франківську це 28,3 тис.чол./, а 4,8 тис.чол., або 9,9 відсотка /по Івано-Франківську — 9,5 тис.чол., або 18,8 відсотка/ витрачає 3-4 год. і більше 4 год., тобто здійснює нераціональні маятникові міграції. Тільки 30 відсотків зі 135 тис.маятникових мігрантів, які працюють у Львові, мешкають у межах 60-хвилинної транспортної доступності до міста, а близько 70 тис. заміських жителів, які працюють у Львові, витрачають на дорогу 1,5-2 та понад 2 год.

Згідно з проведеним анкетним соціологічним обстеженням маятникових мігрантів на підприємствах Львова, виявлено, що з охоплених анкетуванням працівників 12 відсотків витрачають на проїзд до місця роботи і назад 3-4 год., 8,2 відсотка — від 4 до 6 год, 4,8 відсотка — понад 6 год. Іншими словами, кожний сьомий опитуваний перебуває в дорозі й очікуванні транспорту понад 4 год., а 25 відсотків мігрантів здійснюють з погляду витрат часу нераціональні поїздки. Провівши розрахунки, одержимо, що трудові маятникові зв'язки Львова здійснюються на віддалі до 90 км.

Таким чином, нераціональні форми трудових маятникових потоків призводять до негативних сторін маятникового міграційного процесу. Непродуктивні витрати позаробочого часу осіб, що працюють в містах, але проживають за їх межами, ведуть до так званої транспортної стомлюваності і зниження працездатності людей. За наявними розрахунками, перевищення нормативної тривалості /40-50 хв./ поїздки на роботу на кожні 10 відсотків знижує продуктивність праці на 4 відсотки. Збільшення часу доїзду на роботу зменшує неробочий час перебування заміських жителів у колі сім'ї, збільшує нервову навантаження, захворювання мігрантів, плинність та змінюваність кадрів, що теж в кінцевому підсумку позначається на зниженні продуктивності праці.

Слід зазначити, що зони доїжджання трудових маятникових мігрантів в інші міста регіону /Ужгород, Калуш,

Коломию, Стрий, Дрогобич, Мукачеве, Борислав, Новий Розділ, Долину, Надвірну/, куди сходяться від 5 до 8 потоків трудової маятникової міграції потужністю від 1,5 до 3 тис.чол., формуються в радіусі 35-40 км, а тому кількісні параметри нераціональних маятникових потоків у більшості з названих міст незначні. Серед тих маятникових мігрантів Івано-Франківської області, які витрачають близько 3 год. на трудові поїздки, включаючи очікування транспорту та дістання до місць праці 26,2 відсотка припадає на Коломию, 23,4 відсотка — на Калуш, 18,7 відсотка — на Надвірну і 13,5 відсотка — на Долину.

Міжпоселенні трудові маятникові поїздки, які формуються до великих і середніх міст Прикарпаття, здійснюються переважно на великі відстані, оскільки існує добре розвинена мережа залізничних колій та автомобільних шляхів, а також ліпше організована служба приміських транспортних сполучень. При плануванні розвитку транспортної системи як міжміського залізничного та автомобільного транспорту всередині областей, так і в межах регіону необхідно враховувати не тільки спрямованість інтенсивних потоків трудової маятникової міграції, але й види транспорту, якими вони користуються. Наприклад, з Тисменицького району, де формується найбільша кількість трудових маятникових мігрантів до Івано-Франківська /26,7 тис.чол./, кожний п'ятий /19,4 відсотка/ доїжджає на роботу поїздом, 68,9 відсотка — автобусом, 11,5 відсотка — службовим автотранспортом. З Галицького району, звідки щоденно доїжджає до Івано-Франківська понад 6 тис.чол., майже кожен другий, або 48,6 відсотка, дістаються на роботу поїздом, кожний четвертий /25,2 відсотка/ — автобусом, 16,1 відсотка — службовим автотранспортом. Переважна більшість трудових маятникових мігрантів здійснює трудові поїздки на роботу поїздом: з Коломийського району — 83,5 відсотка, з Надвірнянського — 67 відсотків, з Долинського — 85,7 відсотка, з Рогатинського — 73,3 відсотка. Усі маятникові мігранти, які живуть у Городенківському і Косівському районах, та

переважна більшість з Богородчанського /90,5 відсотка/, Тисменицького /68,9 відсотка/ та Тлумацького /65,8 відсотка/ користуються автобусом.

Службовим автотранспортом найбільше їздять на роботу до Івано-Франківська мешканці Рожнятівського /75,5 відсотка/, Калуського /43,4 відсотка/, Тлумацького /29,8 відсотка/ та Галицького /26,2 відсотка/ районів. Регіональні дослідження трудової маятникової міграції населення мають як теоретичне так і практичне значення. З теоретичної точки зору такі дослідження необхідні для обробки, перевірки, уточнення і ув'язки вихідних даних про предмет дослідження. Його структуру і найважливіші зв'язки. Ціль практичного значення дослідження полягає в тому, щоб дати точний опис, об'єктивні дані маятникової міграції населення в Прикарпатському регіоні, охарактеризувавши її основні потоки, визначити динамічні тенденції розвитку маятникового міграційного руху населення, оцінити як теперішні результати міграції, так і на перспективу з точки зору їх відповідальності інтересам народного господарства як в цілому України, так і окремих її регіонів, виявити і розкрити систему факторів, які впливають на трудову маятникову міграцію, і в першу чергу сільського населення і на цій основі обґрунтувати шляхи впорядкування нераціональних трудових маятникових міграцій населення в регіоні, їх регулювання в потрібному і корисному для інтересів трудового колективу, регіону і передусім самих маятникових мігрантів напрямі.

Відомо, що регулювання трудових маятникових міграційних переміщень населення може бути дійовим лише при умові системного управління соціально-економічним розвитком регіону, цілям і завданням якого повинні служити критерії економічної і соціальної ефективності маятникової міграційної рухомості трудових ресурсів. Зрозуміло, диспропорції в структурі маятникових міграцій населення відображають недостатню ефективність методів управління нею. А це пов'язано не тільки з дефіцитом інформації про різноманітні параметри маятникової міграційної рухомості трудових

ресурсів, але й за наявністю специфічних їх особливостей в Карпатському регіоні.

У вивченні маятникової міграції важлива роль відводиться взаємозв'язаним, доповнюючим одне одного, але відносно самостійним економічним, статистичним і соціологічним дослідженням. Їх проведення в регіональному аспекті має свої особливості, свої позитивні і негативні сторони, свої проблеми. Останні в основному пов'язані з необхідністю формування великих масивів достовірної інформації з додаткових джерел із-за обмеженості цієї інформації в офіційних статистичних звітах. Основним каналом одержання такої інформації є проведення соціологічних обстежень маятникових мігрантів шляхом анкетного опитування. Проведення такого анкетування вимагає необхідного організаційного забезпечення та відповідного методичного обґрунтування. Адже мова йде про складність і значні організаційні труднощі по збору великого об'єму інформації і її обробці.

Анкетним опитуванням було охоплено 4540 маятникових мігрантів на 30 підприємствах п'яти міст /Івано-Франківськ, Коломия, Калущ, Долина, Надвірна/ Прикарпаття. В розрізі міст кількість охоплених анкетуванням характеризувались наступними даними: на 12 підприємствах Івано-Франківська анкетним опитом було охоплено 2440 чоловік /кількість працюючих на цих підприємствах маятникових мігрантів складала 10792 чоловіки/, що становить 22,6 відсотка від працюючих тут замських жителів, або 5,4 відсотка від числа усіх трудових маятникових мігрантів міста Івано-Франківська. Ця кількість охоплених соціологічним дослідженням по обласному центру, як засвідчили пізніше проведені розрахунки, дає можливість одержати достатньо достовірні дані при вивченні інтенсивності і направленості потоків рудової маятникової міграції до Івано-Франківська та соціально-економічних характеристик трудових маятникових мігрантів.

Соціологічним обстеженням на шести підприємствах Коломиї було охоплено 700 чоловік з 4645 працюючих тут замських жителів або 15,1 відсотка. В місті Калущі

анкетуванням було охоплено 750 чоловік з 5023 працюючих на концерні "Оріана", заводах "Нафтобурмашремонт", залізобетонних виробів і конструкцій, швейно-трикотажній фабриці та комбінаті підсобних підприємств, що склала 15 відсотків. На чотирьох підприємствах Долини анкетуванням відповідно було охоплено 350 чоловік або 11,5 відсотка і на трьох підприємствах Надвірної даним обстеженням було охоплено 300 чоловік, що складає 11,7 відсотка з числа працюючих тут трудових маятникових мігрантів.

Виконане нами соціологічне обстеження дало змогу доповнити статистичні дані мінімум в трьох відношеннях. По-перше, з'ясувати потенціальні наміри людей щодо трудових поїздок; по-друге, оцінити зовнішні умови життя кожного індивідуума і більш точно визначити вплив цих умов на формування ставлення до маятникової міграції; по-третє, вникнути у внутрішній світ сільських жителів, з'ясувати особливості їх ціннісних орієнтацій, мотиви тих чи інших вчинків. Поеднання статистичних та соціологічних даних дає змогу більш повно відтворити картину трудової маятникової міграції населення в областях Українських Карпат. Питання підвищення закріплюваності трудових маятникових мігрантів за місцем проживання і особливо сільського населення /серед трудових маятникових мігрантів в міста Прикарпаття мешканці села становлять понад 90 відсотків/ є дуже актуальними і потребують свого розв'язання. Йдеться насамперед про те, що у зв'язку з сучасною демографічною ситуацією та структурою вікового складу населення відбувається постаріння робочої сили, зайнятої безпосередньо в сільськогосподарському виробництві, оскільки в трудових маятникових міграціях переважно бере участь молодь /серед осіб, що працюють в Івано-Франківську, але проживають в селі, на молодь припадає 68 відсотків/.

Молодь, виходячи з непривабливості, непрестижності, а також змісту, організації, умов та оплати праці в селянських господарствах та прагнень одержати освіти та оволодіти міською професією, поліпшити свої культурно-побутові умови,

шукає застосування своєї праці у містах. У селянських же господарствах залишаються працювати переважно особи старших вікових груп, здебільшого жінки. Особливо це стосується приміських районів великих міст, зокрема Кіцманського, Новоселицького, Глибоцького Чернівецької області, Пустомитівського, Городецького, Жовківського, Буського Львівської області. Наприклад, в господарствах Тисменицького, Галицького, Богородчанського та Тлумацького районів Івано-Франківської області молодь у віці 18-30 років становить лише 10,5 відсотка, а віковий склад працівників від 30 до 40 років — 15,8 відсотка, 40-50 років — 22,4 відсотка, понад 50 років — 51,3 відсотка.

Фактори і мотиви територіальної та трудової мобільності трудових ресурсів села та маятникової міграційної рухомості сільського населення різноманітні. Представники різних соціально-професійних груп сільського населення, наприклад, працівники фізичної та розумової, простої і складної праці, а також різних професій, відрізняються не тільки ознаками свого соціального положення, в тому числі матеріального добробуту і зовнішніми умовами життя, але й основними соціально-психологічними характеристиками: системою ціннісних орієнтацій, установок та інтересів. Як засвідчують наші дослідження, основні причини трудової маятникової міграції сільського населення в міста полягають в незадоволеності заробітною платою, недостатньому забезпеченні або відсутності постійного житла, незадовільних умовах праці, а також через сімейні обставини. При цьому маятникові мігранти називають такі причини переходу на роботу в місто:

- 1/ незадоволеність характером і умовами праці;
- 2/ низька заробітна плата;
- 3/ гірший рівень комунальних та побутових умов;
- 4/ неможливість працювати за спеціальністю;
- 5/ одноманітність роботи.

Серед причин названі також сімейні обставини, конфліктні ситуації на роботі, стан здоров'я та ін. А тому незважаючи на наявність різноманітних факторів, що впливають на

трудова маятникову рухомість сільського населення, остання зрештою визначається соціально-економічними відмінностями між містом і селом. Бажання змінити місце проживання спостерігається переважно в маятникових мігрантів молодших вікових груп, які не перебувають в шлюбі. Серед опитаних маятникових мігрантів Івано-Франківська, які бажають переселитись у місто, молодь становить 70,8 відсотка.

Створення умов для закріплюваності трудових маятникових мігрантів за місцем проживання відіграє важливу роль в закріпленні робочої сили в сільськогосподарському виробництві, оскільки інші члени сім'ї зайняті на роботах в селянських господарствах. У сучасних умовах під впливом науково-технічного прогресу, поглиблення спеціалізації, концентрації виробництва та агропромислової інтеграції важливим завданням є підвищення престижності та привабливості сільських професій, удосконалення кадрової політики з метою формування нових професій як універсального, так і вузького профілю, що дасть змогу працювати носіям цих професій цілорічно. Лише за таких умов можна розраховувати на потрібний ефект від нових форм господарювання, агропромислових об'єднань, комплексів, комбінатів та інтегрованих виробництв. В умовах агропромислової інтеграції потрібні мобільні трудові колективи, відповідна спеціалізація і універсалізація праці, що пом'якшить, або повністю усуне сезонність праці як в аграрній, так і в промисловій ланках сільськогосподарського виробництва.

На обсяг, масштаби, географію напрямків та інтенсивність потоків постійної, сезонної та трудової маятникової міграції населення впливає цілий ряд факторів, які хоча безпосередньо і суттєво впливають на міграційну рухомість людей, але не підлягають прямому плануванню, управлінню та регулюванню. Сюди відносяться природно-географічні фактори, що характеризують природні умови різних регіонів і поселень, ступінь їх розвитку, обжитості і благоустрою, особливості їх географічного положення, кліматичні умови, близькість чи віддаленість сільських населених пунктів від

великих і середніх міст, які є значними центрами застосування праці.

Крім вищезгаданих, є ще фактори, які безпосередньо не управляють, але побічно регулюють трудову маятникову міграцію. До них відносяться демографічні /інтенсивність природного приросту населення, склад населення за віком і статтю, співвідношення корінного і приїжджого населення, старожилів і новоселів/, етнічні відмінності між групами населення в мові, духовній культурі, побуті, національних обрядах, звичаях і т.ін., соціально-психологічний клімат, який характерний для локально-територіальних як міських, так і сільських поселень і виробничих колективів/ і деякі соціальні умови життя людей.

Фактори маяткової міграції населення, якими безпосередньо управляють як на державному /народногосподарському/, так і на регіональному рівні та рівні трудового колективу за своєю природою завжди соціальні, оскільки перебувають у сфері суспільних відносин і покликані і прямо, і опосередковано впливати на соціальний стан безпосередніх учасників даного процесу трудових маятникових мігрантів. Ці фактори мають як позаекономічний /адміністративний, організаційний/, так і соціально-економічний характер. Треба зазначити, що вирішальна роль в регулюванні трудової маяткової міграції до розвинутих міст регіону належить управлінню соціально-економічними факторами, тобто такими умовами життя і трудової діяльності людей, які можуть змінюватися в результаті відповідного перерозподілу капітальних вкладень, фонду заробітної плати, суспільних фондів споживання. Залежно від джерел фінансування — з погляду можливостей і методів управління — вони можуть носити оперативний і довгостроковий характер. Основними серед них є розподіл і структура робочих місць, регіональні відмінності в середньому рівні номінальної і реальної заробітної плати відповідних категорій працівників, територіальні відмінності в максимальних розмірах особистого підсобного господарства, система матеріальних пільг за

безперервний стаж роботи на підприємстві чи в галузі, тривалість робочого дня і режим праці, зайнятість населення, фізичні і соціальні умови праці, забезпеченість житлом, рівень транспортного, медичного, побутового та культурного обслуговування, територіальні відмінності в структурі споживання населення, які пов'язані з рівнем торговельного обслуговування і асортиментом товарів, постановка шкільного навчання, забезпечення населення початковими, восьмирічними і середніми школами та дитячими закладами, обсяг і благоустрій житлового фонду.

Завдання щодо впорядкування та регулювання трудової маяткової міграції населення зводиться до визначення раціонального поєднання кількісних і якісних параметрів та спрямованості потоків трудової маяткової міграції. Причому залежно від характеру і змісту регулювання ставляться завдання з різним ступенем конкретності. Іншими словами, йдеться про те, що впорядкування інтенсивних потоків трудової маяткової міграції /райони зародження і райони призначення трудових маятникових мігрантів/ можуть розглядатися як в цілому на рівні країни, економічних районів, областей, адміністративних районів, окремих промислових центрів /великих, середніх і малих міст/ та сільських населених пунктів. Відповідно маяткова мобільність трудових ресурсів може досліджуватися і регулюватися стосовно до галузей господарського комплексу, окремих підприємств, комбінатів, трестів, виробничих об'єднань та фірм.

З нашої точки зору найбільший інтерес становлять чотири типи територіально-виробничих об'єктів:

а) територіальні одиниці Карпатського регіону та його областей;

б) міста різного розміру та багатофункціональної структури, які є значними центрами застосування праці /райони входу трудових маятникових мігрантів/;

в) сільські населені пункти, де переважно формуються значні потоки трудової маяткової міграції населення /райони виходу мігрантів/;

г) окремо взяті підприємства промисловості, будівництва, транспорту та інших галузей народного господарства, які є основними споживачами трудових ресурсів і де безпосередньо здійснюється економічна і соціальна функція трудової маятникової міграції.

Регулювання трудової маятникової міграції та впорядкування інтенсивних нераціональних потоків трудових маятникових мігрантів, як і управління трудовим потенціалом в цілому, є одним із видів соціально-економічного управління, яке вирізняється свідомою дією суб'єкта управління на його об'єкт і стосується виявлення закономірностей, розробки принципів, функцій та методів цілеспрямованої діяльності людей.

Слід виділити економічну і соціальну ефективність використання трудових ресурсів, які тісно пов'язані між собою. Економічна ефективність виражається сукупною економією живої праці /чисельністю вивільнених працівників/ та обсягом вироблених товарів і наданих послуг /створенню національного доходу/. Критеріями економічної ефективності є максимальна економія живої праці для найбільш повного задоволення суспільних потреб. Ефективність трудового потенціалу безпосередньо пов'язана з особистістю, її розвитком і вдосконаленням. Це вже буде соціальна ефективність, критерієм якої може бути максимальний розвиток особистості при даному рівні науково-технічного прогресу, тобто максимально можливе в існуючих умовах якісне вдосконалення праці, досягнення оптимального розвитку особистості в процесі праці. Соціальний ефект безпосередньо пов'язаний з розвитком засобів праці, які підвищують її змістовність і привабливість, усувають важку, некваліфіковану ручну працю, поліпшують її фізіологічні та психологічні умови.

Регулювання трудової маятникової міграції на макрорівні має визначатися переважно перспективами розвитку і регулювання територіальної структури господарських комплексів України. Йдеться про окремі територіальні формування — ТВК /територіально-виробничі комплекси/, котрими є

як великий Карпатський регіональний комплекс, так і його окремі промислові вузли та промислові центри, а також окремо взяті адміністративні області, райони та міста. Кожний з цих територіальних утворень має свої особливості та закономірності історичного розвитку продуктивних сил, народонаселення, природно-географічні умови, які істотно впливають на напрямки, структуру та інтенсивність трудових маятникових міграційних потоків.

Відмінності, які мають місце в розвитку і розміщенні продуктивних сил у Карпатському регіоні та у рівні життя різних соціальних груп населення, а також природні, демографічні, соціально-психологічні та адміністративно-правові фактори і обмеження посилюють або стримують маятникову міграційну рухомість трудових ресурсів, їх інтенсивність та перерозподіл між районами концентрації сільського населення і промисловими вузлами, які є значними центрами застосування праці, між сільськими та міськими населеними пунктами, між сферами зайнятості та галузями народного господарства в регіоні. Критерії ефективності трудової маятникової міграції в Карпатських областях визначаються насамперед ступенем її відповідності інтересам трудових маятникових мігрантів та цілям соціально-економічного розвитку регіону, а дієвість регулювання трудових маятникових міграційних потоків залежатиме від повноти врахування і використання регіональних особливостей і факторів трудової маятникової міграції населення. Інакше кажучи, в регулюванні маятникових трудових переміщень населення методи міграційної політики центральних та регіональних органів управління мають бути територіально диференційованими.

Разом з тим як на макро-, так і на мікрорівнях необхідний перехід до прямого регулювання трудових маятникових поїздок населення. Регулювання трудової маятникової міграції при поглибленому аналізі сутності, інформаційної забезпеченості, методах вимірювання і прогнозування дасть змогу підвищити її ефективність, що позитивно вплине не

тільки на розвиток народногосподарського комплексу, але й на відтворення населення в областях регіону. З цієї методологічної передумови можна визначити співвідношення між необхідним перерозподілом трудових ресурсів та інвестиційною політикою державних органів влади, згідно якої в сучасних економічних ринкових відносинах передбачається варіант розвитку суспільного виробництва в регіоні, при якому головною метою виступає успішний розвиток виробництв різноманітних форм власності і господарювання, а рівень життя населення і забезпечення зайнятості наявних трудових ресурсів є одним з основних соціальних обмежень. Зрозуміло, що ці реальності не можуть не впливати на міграційну політику держави щодо впорядкування нераціональних потоків трудової маятникової міграції.

Безпосередньому регулюванню піддаються не самі трудові маятникові міграційні процеси в регіоні, а адміністративно-правові і, головним чином, соціально-економічні умови, в яких вони здійснюються. До них відносяться розподіл і структура робочих місць, обсяги випуску продукції в державних, колективних, кооперативних, орендних, акціонерних, приватних та інших формах власності і господарювання виробництвах, відмінності в рівнях зарплати, рекреаційного забезпечення та ін. А тому регулювання трудових маятникових міграційних переміщень населення може бути дійовим лише за умови системного управління соціально-економічним розвитком регіону, метою і завданням якого повинні бути критерії економічної та соціальної ефективності трудової маятникової міграції населення.

Діалектика економічних і соціальних цілей розвитку України така, що пріоритетність соціальних задач стає все більш економічно обґрунтованою. Розрахунки показують, що вивчення взаємозв'язків трудової маятникової міграції з іншими демографічними процесами і структурами необхідно проводити також на рівні областей, групових систем населених місць (ГСНМ), агломерацій та урбанізованих зон, оскільки значні регіональні відмінності в розвитку демографічних

процесів іноді скривають взаємозв'язки і залежності між ними. Ось чому процес розміщення виробництва і розселення населення на території регіону має здійснюватися по своєрідній спіралі і бути ступінчастим: від великих міст переходити до середніх і малих. В результаті формуються локальні групові системи населених місць, що являють собою соціально-економічні комплекси, які характеризуються розвинутою багатофункціональною економічною структурою та різноманітними умовами соціального розвитку населення. Питання розміщення і розвитку продуктивних сил в регіоні, включаючи використання трудових ресурсів, повинні розв'язуватися не тільки з економічного, а передусім соціального погляду, з позицій зближення умов життя як в містах різних типів і розміру, так і в усій мережі поселень.

Зазначимо, що зараз відомо декілька напрямків упорядкування інтенсивних трудових маятникових міграцій. Але найбільш реально проглядається два можливих напрями розв'язання проблеми нераціональних інтенсивних потоків трудової маятникової міграції. Ці напрями за складністю, масштабністю, економічною та соціальною їх значимістю слід розглядати як складові комплексної цільової регіональної проблеми розвитку і розміщення продуктивних сил, яка передбачає, зокрема, пропорційне ефективне розміщення матеріального виробництва та раціональне використання наявного трудового потенціалу.

Насамперед потрібно обґрунтувати та здійснити цілий ряд заходів, спрямованих на усунення причин факторів, що породжують нераціональні трудові маятникові поїздки сільського населення. Йдеться тут насамперед про те, що вже на стадії проектування розміщення нового будівництва виробничих потужностей, їх розширення чи технологічної реконструкції підприємств з метою економії ресурсів, передусім на соціальну інфраструктуру, зокрема на житло, створюються умови для зародження і розвитку нераціональних маятникових міграцій, оскільки при цьому значна частина працівників не забезпечується житлом за місцем роботи.

Отже, завдання полягає в тому, щоб уже на цій стадії передбачити за місцем трудової діяльності всі необхідні соціальні умови життя для населення, яке залучатиметься для роботи на даних підприємствах з інших населених пунктів, переважно з сільської місцевості. Звідси випливає, що обласним та міським органам державної влади та управління слід чітко і повно використовувати надані їм права та посилити вимоги до міністерств і відомств при погодженні та контролі за розміщенням нових виробничих об'єктів та їх реконструкцією не тільки на передпроектній стадії, але й в період проектування і будівництва. Проектування і будівництво нових виробничих потужностей має вестися комплексно в складі промислових вузлів із загальновузловими спорудами, виробничою та добре розвинутою соціальною інфраструктурою.

Крім того, на додаток до існуючого адміністративно-правового механізму регулювання виробничої діяльності територіальні органи управління обласні, міські та районні мають посилити використання економічних важелів впливу на підприємства в умовах ринкових відносин. Для цього необхідно:

- лімітувати трудові, водні, земельні та енергетичні ресурси залежно від народногосподарського значення цих підприємств;

- ефективно використання підприємствами наданих їм ресурсів, зокрема трудових, забезпечити їх житлом за місцем праці;

- контролювати внесок підприємств в комплексний розвиток міста, району та області;

- розробити та запровадити заходи щодо охорони навколишнього середовища.

Капіталовкладення на житлове і соціально-культурне будівництво слід виділяти не тільки для нових та розширюваних підприємств, але й для тих, які вже функціонують. Важливість цих витрат зумовлена їх соціально-економічною спрямованістю. Розрахунки потреб у житловій площі і культурно-побутових закладах ведуть на одного жителя

міста, а не на працюючого. І якщо врахувати, що решта членів сім'ї працюють на інших підприємствах міста, то витрати підприємств і установ будь-яких галузей міського господарства повинні скеровуватися на розвиток не лише виробничої, але й соціальної інфраструктури в містах регіону.

Другий напрям вирішення проблеми впорядкування нераціональних потоків трудової маятникової міграції в розвинуті міста Прикарпаття передбачає реалізацію системи відповідних заходів. По-перше, ці заходи спрямовані на усунення інтенсивних потоків маятникової міграції нераціональних форм шляхом переведення на роботу за місцем проживання певної частини осіб з числа маятникових мігрантів, які вивільнилися в результаті атестації та паспортизації робочих місць, а також у зв'язку з реформуванням економіки, переводом її на ринкові відносини, що супроводжується значним обсягом скорочення виробництва та появою значної кількості безробітних. В областях Карпатського регіону їх кількість сягає від 15 до 20 відсотків.

Одним із найважливіших факторів, який сприяє закріпленню трудових маятникових мігрантів за місцем проживання, є забезпеченість їх упорядженим житлом. У сільській місцевості значення цього фактору певною мірою навіть переважає, оскільки в селі люди мають менше можливостей проводити вільний час в громадських місцях і значно частіше бувають вдома, особливо взимку. У процесі соціологічного обстеження нами вивчалися житлові умови трудових маятникових мігрантів Івано-Франківська. Більшість з них 67,8 % добре забезпечена житлом, мають власні будинки та господарські будівлі, земельні присадибні ділянки за місцем проживання. Разом з тим 16,3 тис.чол., що беруть участь в щоденних трудових поїздках, потребують поліпшення житлових умов. Слід зазначити, що багато трудових маятникових мігрантів будують власні будинки за місцем проживання. Ряд промислових підприємств та будівельних організацій Івано-Франківська і, зокрема, арматурний завод, виробниче об'єднання "Барва", локомотиворемонтний

завод, проектно-будівельне об'єднання, об'єднання "Карпатагроماش", будівельна фірма "Івано-Франківськбуд" та інші надавали фінансову допомогу трудовим маятниковим мігрантам, які тривалий час (понад 10 років) працюють на даних підприємствах у вигляді пільгових позик, виділяли будівельні матеріали для індивідуального будівництва. Допомога підприємств і організацій в будівництві житла за місцем проживання в сільській місцевості, особливо в приміських зонах, є більш прийнятною з погляду закріплення робочої сили в сільському господарстві, ніж пряме переселення працюючих та їх сімей до міст. Адже при цьому самі мігранти і їх сім'ї залишаються в селі, а члени сімей осіб, що здійснюють щоденні трудові поїздки до міст, залишаються працювати в сільськогосподарському виробництві, сільському будівництві та на об'єктах соціальної інфраструктури села.

Зараз на порядку денному стоїть дуже важливе завдання - ефективно використати багаті рекреаційні ресурси Карпатського регіону із залученням закордонних інвестицій для будівництва і успішного розвитку санаторіїв та будинків відпочинку, об'єктів туризму (готелів, пансіонатів, кемпінгів тощо) та спорту в гірських та передгірських районах Карпат. Висока густота поселень, добре розвинена система транспортних комунікацій, а також відповідні кліматичні умови сприятимуть успішному розвитку на довгострокову перспективу потужного рекреаційного господарства і обслуговування як однієї з провідних галузей спеціалізації народногосподарського комплексу України. Розвиток рекреаційного господарства в регіоні підвищить зайнятість населення та значно зменшить нераціональні потоки трудової маятникової міграції в Карпатському регіоні, оскільки жителі передгірських та гірських районів будуть працювати в сфері рекреаційного комплексу.

Одним із заходів другого напрямку впорядкування нераціональних потоків трудової маятникової міграції є те, що частину маятникових мігрантів, які здійснюють тривалі

(3-4 і понад 4 год.) трудові поїздки і виявили бажання проживати в містах, треба переводити на постійне місце проживання за місцем праці. Зрозуміло, переселити всіх бажаючих неможливо. Це потребує надзвичайно великих витрат, хоча переселення частини їх є одним з реальних напрямків усунення нераціональних маятникових міграцій.

Слід зазначити, що впровадження нераціональних трудових маятникових міграцій населення в міста регіону передбачає передусім прогнозування їх чисельності. Проведення економіко-географічного дослідження, а також вивчення причин і факторів, що зумовлюють інтенсивну трудову маятникову міграцію в Карпатському регіоні в умовах переходу до ринкової економіки, різноманітності нових форм власності та господарювання, структурної перебудови господарського комплексу, переходу від галузевого до територіального рівня управління соціально-економічним розвитком, а також сучасній демографічній ситуації зростання обсягів трудової маятникової міграції в міста Карпатського регіону припинилися, а починаючи з 1992 року значно зменшилися.

Серед інших напрямків впорядкування інтенсивних трудових міграційних поїздок населення, на нашу думку також є:

- розробка і реалізація цільових комплексних програм використання трудових ресурсів по кожному підприємству, місту і областях регіону з урахуванням трудової маятникової міграції, які забезпечать оптимальну територіальну збалансованість місць проживання і трудової діяльності людей;

- усунення диспропорцій у співвідношенні промислового будівництва і соціальної сфери шляхом прискорення темпів житлового будівництва з використанням усіх можливих джерел фінансування (державного, акціонерного, комерційного, трудових колективів, приватного);

- прискорений розвиток економічно перспективних малих і середніх міст, селищ міського типу та великих сіл, активне формування локальних регіональних систем розселення;

— поліпшення житлового та соціально-культурного будівництва в сільській місцевості, впорядження сільських населених пунктів, будівництво, ремонт та поліпшення стану автодоріг з твердим покриттям;

— пріоритетний розвиток агропромислового комплексу та галузей, що його обслуговують;

— ефективне використання багатих рекреаційних ресурсів регіону, прискорений розвиток рекреаційного господарства в Карпатських областях.

1. Абрамов В., Пила В. Регіональна економічна політика України на сучасному етапі // Економіка України.—1993.—№8.—С.21-26.

2. Ванд Л., Гольц П. Современные проблемы теории маятниковой миграции населения // Статистика миграции населения.—М.: Статистика, 1973.—С.80-98.

3. Данилейко В. Промышленный комплекс: проблемы и перспективы.—Львов: Каменяр, 1980.—70 с.

4. Денисюк Л., Чернюк Л. Актуальные вопросы исследования процесса маятниковой миграции сельского населения региона / На примере Юго-Запад. эконом. р-на // Изв. Всесоюз. геогр. об-ва.—1980.—112.—Вып. I.—С. 23-32.

5. Заставний Ф. Географія України.—Львів: Світ.—1994.—471 с.

6. Копчак С., Романюк М. Чи вдасться врятувати генофонд нації? / Про демографічну ситуацію в Україні // Універсум.—1994.—№4-5.—С. 23-24.

7. Мойсеєнко В. Миграция населения в условиях перехода к рынку // Демографічна ситуація в Україні. Матеріали наукової конференції.—К.—1993.—С. 184-188.

8. Населення України, 1992 рік. Демограф. щорічник.—К: Мінстат України, 1993.—238 с.

9. Оникиєнко В., Поповкин В. Комплексное исследование миграционных процессов. Анализ миграций населения СССР.—М.: Статистика, 1973.—159 с.

10. Питюрєнко Е. Система расселения и территориальная организация народного хозяйства.—К.: Наук. думка, 1983.—196 с.

11. Проблеми соціально-економічної географії Західного регіону України: Тематичний збірник наукових праць / Відп. ред. О. І. Шаюлій.—К.: ІСДО, 1993.—180 с.

12. Романюк М. Трудовая маятниковая миграция. На примере Прикарпатья.—К.: О-во “Знание” УССР, 1989.—20 с.

13. Ткачук І. Економічна самостійність регіону. К.: Наукова думка, 1994.—226 с.

14. Украинские Карпаты. Экономика. / Под. ред. М. И. Долишнего. К.: Наукова думка, 1988.—223 с.

А. В. Рубліков

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕПОПУЛЯЦІЮ У СЕЛАХ РЕГІОНУ

Останніми роками у Карпатському регіоні України спостерігається значне погіршення демографічної ситуації, в т.ч. й на селі, що проявляється передусім у виникненні і розвитку депопуляції, яка є відбиттям якісно нових процесів у природному русі населення. У цьому зв'язку все більшу актуальність набуває дослідження соціально-економічних умов та чинників, що спричиняють депопуляцію на селі, характеру депопуляційного процесу, його можливих тенденцій і наслідків. Таке дослідження є необхідною передумовою розробки ефективної демографічної політики, посилення її регіонального аспекту, вирішення складних соціально-економічних проблем села.

Тendenції демографічних процесів, в т.ч. й на селі, визначаються в основному соціально-економічними умовами та чинниками життєдіяльності населення, характером їх змін, тобто демографічна тенденція є об'єктивним наслідком (найзагальніші тенденції можуть проявлятися і як закономірності) певної суспільної динаміки. Саме економічна та

соціальна занедбаність села, нехтування інтересами селянства, крупні прорахунки в аграрній політиці тощо зумовили різке погіршення соціально-демографічної ситуації в українському селі.

Вже протягом майже двох десятиріч, починаючи з 1979 р., в селах України загальне число померлих перевищує загальне число народжених. При цьому щорічно поширюється географія депопуляції, зростає її інтенсивність, спостерігається абсолютне збільшення природного убутку сільського населення. Більше того демографічна ситуація в сільській місцевості України набула кризових ознак. Досягнуто такого стану, коли депопуляція супроводжується погіршенням якісних характеристик населення і особливо його здоров'я [8, с. 4-5]. Демографів передусім занепокоює те, що в умовах кризи втрачається системна якість соціального організму - здатність до самовідтворення населення як суб'єкта суспільного життя в необхідних кількостях і якостях, що в Україні і особливо її селах відбувається підлив демовідтворювального потенціалу населення [9, с. 3-4, 17-19].

На загальноукраїнському тлі сільська місцевість Карпатського регіону в демографічному відношенні ще зовсім недавно виглядала досить благополучною. Проте й у цьому регіоні простежується загальна тенденція значного погіршення соціально-демографічної ситуації на селі. Зокрема не до кращого змінюються останнім часом соціально-економічні умови відтворення населення. Під впливом кризи відбувається різке пониження реальних доходів людей, загострення проблеми безробіття, підупад галузей соціальної інфраструктури тощо. Цілком закономірним є те, що за таких обставин продовжується процес поширення і поглиблення депопуляції у ряді сільських місцевостей Карпатського регіону, а демографічна ситуація характеризується у них як кризова.

Зародження депопуляції в сільській місцевості регіону припадає на кінець 70-х — початок 80-х рр. У цей період у деяких сільських адміністративних районах Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей число померлих

починає перевищувати число народжених. Однак на фоні безпрецедентного вимирання українського села і в цілому досить сприятливої демографічної ситуації у селах регіону це небажане явище демореальності виглядало до деякої міри випадковістю і привернуло увагу хіба що вчених-демографів. У той час серед суспільствознавців ще панувала думка про "невичерпні" демографічні можливості Карпатського регіону України.

Зрозуміло, що незважаючи на дуже відчутні особливості демографічних процесів у сільській місцевості регіону і умов життєдіяльності населення, й тут село знаходилося під тиском соціально-економічних проблем, властивих радянській моделі господарювання. Зокрема "консервація" на довгі роки соціально-економічної відсталості села, незбалансованість економічних інтересів міста і села, істотна різниця у рівнях життя міського і сільського населення, низький рівень господарювання і заробітків в аграрному секторі економіки тощо ставили під сумнів саму доцільність жити на селі, спричинили зростання обсягів міграції, переважно молоді, у міста. Це не могло не відбиватися на віковій структурі сільського населення. Разом з постарінням населення і під дією інших чинників знижувалася активність його дітородної діяльності і, природно, зростала смертність. Поступово депопуляція охоплювала все більше сільських поселень і територій Карпатського регіону, поглиблюючи свою руйнівну дію передусім у тих районах, які були уражені нею першими.

Передкризова ситуація часів так званої "перебудови" і сучасна економічна криза підхльоснули депопуляційну тенденцію у селах регіону. В результаті кількісних змін виникає нова якісна кількість — депопуляція в сільській місцевості Карпатського регіону на рівні окремих субрегіонів (областей). Вперше числа померлих перевищили числа народжених у селах Львівської області. Це сталося у 1991 році. З цього часу тут щорічно відбувається поглиблення депопуляції в цілому по сільській місцевості. Починаючи з 1995 р. таке ж демографічне явище стало характерним й для

сільської місцевості Івано-Франківської, Чернівецької областей та Карпатського регіону в цілому.

З наведених даних у табл. 1 видно, як після останнього перепису населення у регіоні різко посилюлися дві досить динамічних та протилежних тенденції: одна з них — зменшення чисел народжених, а інша — зростання чисел померлих. Саме вони визначили в кінцевому підсумку звужене відтворення населення у сільській місцевості, призвели до загального погіршення показників природного руху людності у регіоні.

Найбільшим у регіоні є скорочення сільського населення у Львівській області. Протягом лише 1991-1995 рр. воно склало за нашими розрахунками майже 9 тис. чол. (у середньому на рік приблизно 1750 чол.), що рівнозначно втраті населення дев'яти крупних сільських поселень. Однак такі розміри депопуляції є нижчими за середні. Так, наприклад, у 1994 р. природний убуток сільського населення у середньому на одну область України дорівнював 4833 чол. — розраховано за [4, с. 70-76], на Львівщині — 2309 чол., а в таких областях як Дніпропетровська, Житомирська, Харківська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Полтавська, Київська, Чернігівська та Вінницька — в діапазоні від 6027 до 11701 чол. (відповідно наведеного порядку областей). Коефіцієнти природного зменшення сільського населення становили у цьому ж році в Україні — 7,2, у Львівській області — 2,1 [4, с. 77, 79].

Щодо депопуляції у сільських місцевостях Івано-Франківської та Чернівецької областей, то її кількісні прояви порівняно невеликі. У 1995 р. загальний природний убуток населення склав у цих областях 630 чол. В той час як у селах Львівської області — 3046 чол. У розрахунку на 1000 жителів депопуляція мала відповідно такі розміри: — 0,4, — 0,6, — 2,9 [див табл.1].

Сучасний рівень депопуляції у селах регіону не може бути підставою для оптимістичних висновків та прогнозів. Адже науці відомі такі властиві для демографічних процесів

особливості, як інерційність змін, певна довготривалість тенденцій тощо. До того ж найімовірніше, що дуже глибока і затяжна економічна депресія, невизначеність і зволікання з вирішенням складних соціально-економічних проблем будуть мабуть підсилювати негативні демографічні тенденції ще довгий час.

У селах Карпатського регіону депопуляція краще простежується на рівні сільських адміністративних районів, що можна пояснити фіксацією цього демографічного явища на рівні областей зовсім недавно. Розповсюдження депопуляції відбувається досить швидко. Якщо наприкінці 80-х рр. у прикарпатських областях нараховувалося 9 сільських районів з природним убутком сільського населення (20% від їх загальної кількості), то в 1995 р. — 30 районів із 45 (66,7%)*. Зокрема на Львівщині у 1995 р. депопуляцією було охоплено 16 сільських адміністративних районів із 20 (80%), на Івано-Франківщині — 8 районів з 14 (57,1%), у Чернівецькій області — 6 з 11 (54,5%).

Депопуляція у регіоні спочатку виникає у деяких сільських адміністративних районах, що розташовані у лісостеповій зоні, а також у поліських місцевостях і межують або знаходяться у безпосередній близькості з областями Подільського регіону (Тернопільська, Хмельницька і Вінницька). Як відомо, у цьому регіоні природне зменшення сільського населення розпочалося раніше і набуло інтенсивних форм. До сільських адміністративних районів Карпатського регіону, де вперше проявилася депопуляція на селі, відносяться: Бродівський, Золочівський, Буський та Перемишлянський на Львівщині; Рогатинський і Галицький на Івано-Франківщині; Хотинський, Кельменецький і Сокирянський у Чернівецькій області.

Поступово вздовж межі з Подільським регіоном утворилася досить широка і довга суцільна смуга найінтенсивнішої

* Приблизно така ж частка всіх сільських адміністративних районів України була охоплена депопуляцією у 1989 р. [10, с. 50], а на початок 1995 р. вона складала біля 90% [8, с.4].

Таблиця 1

**Народжуваність, смертність та природний приріст населення
(на 1000 жителів) в областях Карпатського регіону України
в 1989-1995 рр.**

Області	Народжуваність			Смертність			Природний приріст (скорочення)		
	всі посе- лен- ня	місь- кі по- селе- ння	сіль- ські посе- лен- ня	всі посе- лення	міські по- селе- ння	сіль- ські посе- лен- ня	всі посе- лення	місь- кі по- селе- ння	сіль- ські посе- лення
ЗАКАРПАТСЬКА									
1989—1990 рр.	16.9	16.1	17.5	9.2	8.2	9.8	7.7	7.9	7.7
1991—1992 рр.	16.3	14.7	17.5	10.2	8.9	11.1	6.1	5.8	6.4
1993—1994 рр.	14.4	12.3	15.8	10.8	9.7	11.5	3.6	2.6	4.3
1995 р.	13.4	11.5	14.7	11.7	10.8	12.2	1.7	0.7	2.5
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА									
1989—1990 рр.	15.5	15.8	15.4	10.3	7.6	12.3	5.2	8.2	3.1
1991—1992 рр.	14.7	14.1	15.2	11.3	8.3	13.7	3.4	5.8	1.5
1993—1994 рр.	13.5	12.5	14.2	11.5	8.7	13.7	2.0	3.8	0.5
1995 р.	12.6	11.4	13.5	11.8	9.1	13.9	0.8	2.3	-0.4
ЛЬВІВСЬКА									
1989—1990 рр.	14.3	14.0	14.8	10.2	7.9	13.6	4.1	6.1	1.2
1991—1992 рр.	13.4	12.9	14.2	11.2	8.7	15.1	2.2	4.2	-0.9
1993—1994 рр.	12.1	11.3	13.4	11.5	9.3	15.1	0.6	2.0	-1.7
1995 р.	11.4	10.6	12.6	12.2	10.1	15.5	-0.8	0.5	-2.9
ЧЕРНІВЕЦЬКА									
1989—1990 рр.	14.7	13.9	15.4	10.7	8.4	12.5	4.0	5.5	2.9
1991—1992 рр.	14.3	12.7	15.5	11.9	9.4	13.7	2.4	3.3	1.8
1993—1994 рр.	12.9	10.7	14.6	12.3	9.7	14.3	0.6	1.0	0.3
1995 р.	12.5	10.3	14.0	12.7	10.2	14.6	-0.2	0.1	-0.6
КАРПАТСЬКИЙ РЕГІОН									
1989—1990 рр.	15.2	14.7	15.7	10.1	8.0	12.2	5.1	6.7	3.5
1991—1992 рр.	14.4	13.4	15.4	11.1	8.7	13.6	3.3	4.7	1.8
1993—1994 рр.	13.0	11.6	14.4	11.5	9.3	13.8	1.5	2.3	0.6
1995 р.	12.2	10.9	13.6	12.1	10.0	14.1	0.1	0.9	-0.5

Джерело: (6, с. 12-14, 21-24, 26-28, 32-34; 2, с. 22; 3, с. 7-8, 76-81; 4, с. 12, 70-81; дані обласних статуправлінь)

депопуляції в сільській місцевості прикарпатських областей. Вона простягається з північно-східної частини Львівської області до її південного сходу і далі, повертаючи на південний схід, перетинає районами Поділля, Покуття і Прут—Дністрівського межиріччя території Івано-Франківської та Чернівецької областей.

Районами, формуючими цю смугу-дугу, є Бродівський (- 0,3), Золочівський (- 6,2), Кам'янсько-Бузький (- 5,7), Буський (- 7,7), Перемишлянський (- 7,8) і Жидачівський (- 7,6) на Львівщині (- 2,9)*; Рогатинський (- 10,2), Галицький (- 6,1), Тлумацький (- 4,2), Городенківський (- 1,4), Снятинський (- 3,4) на Івано-Франківщині (- 0,4)*; Заставнівський (- 1,9), Кіцманський (- 3,6), Хотинський (- 4,4), Кельменецький (- 8,8), Сокирянський (- 7,4) у Чернівецькій області (- 0,6)*. Як видно, зазначеним територіям, за деяким виключенням, властиві високі показники природного убутку сільського населення, навіть якщо виходити з середнього рівня депопуляції, що існує у сільській місцевості України.

Переважаю це сільські райони з найсприятливішими умовами для ведення сільського господарства, з високою питомою вагою зайнятих у ньому трудових ресурсів. Тут, в першу чергу, відчувають сильний вплив несприятливої обстановки, в якій опинилося село, аграрний сектор виробництва, що спричиняє вже порівняно довгий час інтенсивні постійні міграції населення (в основному молоді) за межі цих районів, переважно в міста. Міграції прискорили депопуляцію, призвели до глибоких негативних зрушень у статеву — віковому складі населення, які суттєво понижують його демовідтворювальний та трудовий потенціали. В аграрних місцевостях є найнижчими коефіцієнти народжуваності і вища смертність. Більше того, деякі сільські території занепадають. Так, наприклад, депопуляція на Рогатинщині

* В дужках наводиться природний убуток сільського населення на 1000 жителів по сільських адміністративних районах та областях за 1995 р. Джерело: дані відповідних обласних статуправлінь.

(Івано-Франківська область) за своєю руйнівною дією мало чим відрізняється від її наслідків у сільських районах північно-східної та центральної частин України (території з найбільш розвинутою депопуляцією).

Як правило, в аграрних районах, де спостерігається значний відтік молоді з села, має місце депопуляційний процес, є обмеженою сфера прикладання праці. Зокрема, у багатьох господарствах Подністров'я (Івано-Франківщина) слабо розвинуті підсобні виробництва і промисли. Тут гостріше проявляється недосконалість аграрних відносин, невизначеність соціально-економічних перспектив села.

Останніми роками депопуляція поширилась і на інші сільські райони прикарпатських областей. На Львівщині, наприклад, вона має досить відчутні прояви у північних і північно-західних районах (Радехівський, Сокальський), а також у південнозахідному напрямку (Мостиський, Городокський, Пустомитівський райони). Хвиля депопуляції досягла й деяких сільських адміністративних районів, розташованих в передгірних та гірських місцевостях, що можна вважати її якісно новою рисою. Зокрема у 90-х рр. природне зменшення сільського населення стало притаманним Дрогобицькому, Самбірському, Старосамбірському, Стрийському районам Львівщини, і, вперше, у 1995 р. числа померлих перевищили числа народжених у селах Калуського і Коломийського районів Івано-Франківської області.

Найсприятливіша демографічна ситуація у сільських місцевостях Карпатського регіону, які глибоко "врізаються" у гори. Це властиво таким територіям усіх карпатських областей. У передгірних та гірських районах, незважаючи на пониження народжуваності, коефіцієнти її є вищими порівняно з іншими сільськими місцевостями. Внаслідок певних чинників, а саме, незначних за обсягом постійних міграцій, відносної віддаленості від середніх, великих і крупних міст, сезонного відходництва, порівняної багатofункціональності карпатських сіл, специфічного укладу життя, тут зберігся відтворюючий потенціал населення. Є

певні ресурси праці, що можуть бути залученими у виробництво за умов сприятливої ринкової кон'юнктури, раціонального розміщення продуктивних сил у регіоні тощо. Народжуваність у передкарпатських та карпатських селах найвища у регіоні, а показники смертності є найнижчими. В деяких сільських місцевостях Українських Карпат вікова структура сільських жителів характеризується як найсприятливіша навіть порівняно з міським населенням. Проте й тут зароджується і розвивається депопуляція на селі. Свідченням цього є такі дані по Івано-Франківщині: у 1995 р. питома вага сільських поселень, де спостерігалось природне зменшення населення, становила 23,1% від їх загального числа у Богородчанському, 19,1 у Верховинському (район повністю розташований у гірській місцевості), 24,4 у Долинському, 50,0 у Косівському і 37,5 у Рожнятівському районах [11, с. 27]. Таким чином, і в передкарпатських, і карпатських селах починають активніше діяти соціально-економічні та інші чинники, що зумовлюють депопуляційний процес.

Поширення і поглиблення депопуляції у сільській місцевості Карпатського регіону України є об'єктивним результатом порушення процесу відтворення населення, значним погіршенням функціонування його взаємопов'язаних сфер. У цьому зв'язку було б неправильним зводити вирішення проблеми депопуляції і подолання демографічної кризи в цілому лише до стимулювання народжуваності без врахування інших соціально-демографічних проблем (припустимо розв'язання питань міграції, зайнятості і збільшення реальних доходів населення, поліпшення його здоров'я і скорочення смертності тощо), економічних можливостей і наслідків проведення такої політики. Тому не є випадковістю те, що обмеженість і безперспективність "валового" підходу до вирішення проблеми народжуваності піддається у демографічній літературі аргументованій критиці [5, 136-137].

Все більшу обґрунтованість набуває думка відносно пошуків сприятливих демографічних перспектив у проведенні ефективної соціально-економічної політики [1, с. 120-124], ідея

про те, що перелом у динаміці народжуваності слід пов'язувати насамперед із подоланням соціально-економічної кризи, докорінним поліпшенням умов дітородної діяльності [7, с. 11-12]. Саме на цих засадах можна запобігти подальшій депопуляції у селах Карпатського регіону України, не допустити поглиблення демографічної кризи, а з часом й вирішувати завдання, орієнтуючись на більш високі соціально-демографічні критерії.

1. Лукінов І.І. Наукові основи демографічної політики в Україні // Демографічна ситуація в Україні / Матеріали наукової конференції / жовтень 1993 р., м. Київ/. — Київ: 1993. — Частина І. — С. 120-124.

2. Народне господарство Української РСР у 1990 році: Стат. щорічник. — Київ: Мінстат України, 1991. — 496 с.

3. Населення України 1992 рік. Демограф. щорічник. — Київ: Мінстат України, 1993. — 238 с.

4. Населення України 1994 рік. Демограф. щорічник. — Київ: Мінстат України, 1995. — 603 с.

5. Піскунов В.П. Проблема народжуваності в Україні у демополітичному висвітленні // Демографічна ситуація в Україні / Матеріали наукової конференції / жовтень 1993 р. м. Київ / — Київ: 1993. — Частина І. — С. 133-137.

6. Природний рух населення на Україні в 1986-1990 роках. — Київ: Мінстат України, 1991. — 335 с.

7. Стещенко В. С. Демографічні перспективи України // Демографічна ситуація в Україні / Матеріали наукової конференції / жовтень 1993 р. м. Київ/. — Київ: 1993. — Частина І. — С. 9-14.

8. Стещенко В.С. Деякі демографічні наслідки соціально-економічної кризи в Україні // Демоекономічні дослідження: Збірник наукових праць. — Київ, 1995. — С. 4-18.

9. Стещенко В.С., Чиилидов С. Я. О некоторых неотложных проблемах активизации демографических исследований в Украине // Демографические исследования. — Вып. 17. — Киев: Наукова думка, 1993. — С. 3-30.

10. Українське село: проблеми і перспективи. Л. О. Шепотько, І.В. Прокопа, Д.В. Крисанов та ін.: За ред. Л. О. Шепотько. — К.: Урожай, 1991. — 240 с.

11. Чисельність населення Івано-Франківської області на 1 січня 1996 року. Стат. бюлетень. — Івано-Франківськ, 1996. — 27 с.

РИНОК ІННОВАЦІЙ: МЕХАНІЗМ ПОЯВИ ПОПИТУ НА ПРОГРАМНІ ЗАСОБИ ОБРОБКИ МАРКЕТИНГОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Дослідження суті і змісту проблем формування ринкових відносин у сфері інтелектуальної праці висуваються сьогодні у число першочергових завдань. Осмислюючи процес становлення ринкових відносин у сфері інтелектуальної праці, доцільно виділити три основні блоки проблем:

1. факторний ринок інтелектуальної робочої сили;
2. економічний механізм функціонування сфери інтелектуальної праці;
3. результатний ринок інновацій.

Зупинимося на питанні становлення продуктового ринку в сфері інтелектуальної праці. Формування ринку продуктів інтелектуальної праці вимагає кардинальних змін у взаємовідносинах між суб'єктами цього ринку. Сьогодні в Україні на ринку науково-технічної продукції, що формується, виникла досить парадоксальна ситуація ринкової нерівноваги, при якій має місце пропозиція (хоча вона й скорочується) і майже відсутній попит на розробки. Це є безпосереднім наслідком припинення науково-технічного оновлення виробництва. Закономірністю стала незацікавленість підприємств (фірм) у використанні нових наукових розробок. Така ситуація призводить не тільки до різкого скорочення пропозиції інтелектуального продукту, але й до переміщення продуктів інтелектуальної праці за кордон. Таким чином набуває відчутної гостроти не лише проблема "відпливу умів", але й "відпливу інтелектуальних продуктів" з України. На сьогодні кожний четвертий винахідник реєструє свою розробку в Росії.

Як же в сучасних умовах надзвичайно повільного і суперечливого переходу до ринкових відносин зацікавити споживачів науково-технологічних нововведень у їх ефективному впровадженні?

З метою підвищення конкретності та наочності у даній статті аналізуватиметься проблема появи попиту на програмне забезпечення обробки маркетингової інформації.

Акцентування уваги на даному моменті не є випадковим, оскільки все більших обсягів набуває комп'ютеризація економічного аналізу, здійснюваного в системі маркетингу.

Пошук інформації з систем автоматизації маркетингової діяльності показав, що в нас в країні (та й в цілому по СНД) таких систем на сьогодні дуже мало, відомості про них носять більше рекламний характер. А автоматизованих систем, що вирішують завдання маркетингу комплексно, хоча б в рамках однієї організації, просто немає. Комп'ютерні інформаційні системи маркетингу, що з'являються зараз, в основному зводяться до навчальних або інформаційнодовідкових систем. Вони містять в своїй основі викладення (в тій чи іншій мірі повне) основ маркетингу і пропонують ці основи пізнати: наводяться приклади, пропонуються завдання. Наприклад, московською асоціацією "Комтехстрой" була випущена навчальна програма "Маркетинг".

Існує багато програмних засобів, що вирішують окремі завдання маркетингу, часто просто пристосованих до цього, а не розроблених спеціально. Так в "Каталозі програмних засобів для мікро- та ПЕОМ" (випущено в Твері 1991 р. видавництвом "Центрпрограммсистем") наведено 19 програм та пакетів програм, але вони призначені, в основному для статистичної обробки інформації.

В сфері автоматизації робіт по створенню бізнес-планів існує декілька відомих програм, з яких найбільш типовою є програма SUCCESSION (TM) фірми Dinamic Pathways Company. Допомога при створенні бізнес-плану полягає в наданні типових сценаріїв заповнення, типових форм, типового змісту і набору прикладів.

Про роботи, пов'язані з автоматизацією вирішення завдань формування бізнес-плану з використанням розвинутої інформаційної бази в межах СНД відомостей знайти не вдалось. Але в деяких працях даються пропозиції і

рекомендації по створенню систем, що допомагають у вирішенні питань маркетингу фірм.

Так Севрук М. А. у своїй роботі "Система маркетингу (соціально-економічний аналіз)" відзначає, що основними завданнями, які ставились перед розробниками перших черг АСУ, були:

- скорочення витрат на управління;
- збільшення об'ємів виробництва;
- зниження собівартості виробництва продукції;

З розвитком автоматизованих систем і набуттям апаратом управління підприємством більшого досвіду роботи з ними основними завданнями стали:

- надання керівництву якісної інформації;
- забезпечення оперативного контролю;
- зменшення помилок управління при проведенні ринкової політики.

Тому розвиток автоматизованих систем ведеться не по лінії удосконалення бухгалтерських робіт, а насамперед, по лінії маркетингу та науково-дослідницьких робіт. Ця тенденція існує і в світовій практиці. Зокрема, в Японії та Західній Європі, де створення АСУ почалось пізніше, ніж у США, був врахований цей досвід, і основна увага приділяється комп'ютеризації робіт служб маркетингу та науково-дослідницьких підрозділів. За основну мету при цьому ставиться покращення використання ресурсів і раціоналізація лінії поведінки на ринку.

Слід підкреслити, що доцільно створювати локальні робочі місця (підсистеми), що працюють як зі своїми локальними базами даних, так і з базою даних всієї АСУ.

Комп'ютеризація економічного аналізу, що здійснюється в системі маркетингу передбачає використання інформації банків даних, створених в Держкомстаті СНД, галузевих міністерствах та інших економічних відомствах. В АСУ цих відомств є різноманітна інформація щодо виробництва та споживання товарів та послуг, про потенційних партнерів для встановлення прямих зв'язків для постачання сировини,

матеріалів та комплектуючих виробів. Система таких інформаційно-обчислювальних систем матеріально-технічного постачання та оптово-роздрібної торгівлі є інформаційно-обчислювальним середовищем, в якому здійснюється маркетингова діяльність.

Вирішення завдань маркетингу тісно переплітається з вирішенням багатьох інших суміжних задач з області управління підприємством, управлінням якістю продукції, соціально-психологічних аспектів управління та багатьма іншими. Хоч зарубіжні фірми організовують свою роботу винятково на методології маркетингу і орієнтують на маркетинг роботу всіх своїх підрозділів, в нашій державі в умовах становлення ринку доцільно розпочати з того, щоб створювані системи маркетингу вбудовувати в існуючі системи управління підприємствами. Це дозволить впроваджувати ідеї маркетингу еволюційним, а не революційним шляхом, тим самим отримати більш ефективну віддачу від перебудови господарського механізму підприємств.

Перейдемо до аналізу потреб підприємства в програмних продуктах. При маркетинговому дослідженні ринку необхідно визначити складові маркетингу з точки зору фірми-розробника програмного продукту. При розгляданні потреб підприємств, що є потенційними споживачами програмних продуктів, слід розрізняти потреби двох суб'єктів: самого підприємства та людей, що працюють на ньому. Це впливає, по-перше, з того, що в цих суб'єктів різні інтереси, які породжують різні потреби; по-друге, реалізація потреб цих суб'єктів має різний характер; по-третє, важливість потреб цих суб'єктів для маркетингу програмного забезпечення різна.

Вивчення потреб підприємства і його працівників необхідне для того, щоб:

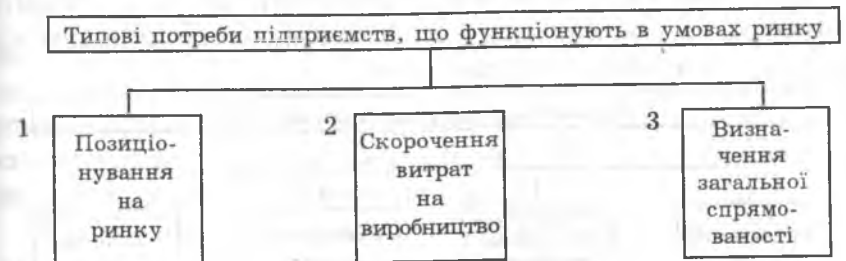
- визначити напрямок прикладання комплексу стимулювання на переведення потреби в програмному продукті для обробки маркетингової інформації в запит на цей продукт;

- для визначення властивостей програмних продуктів, бо саме потреби формують якості перспективних програм.

Крім того, з потреб підприємства, як правило, випливають необхідні функції програмного продукту.

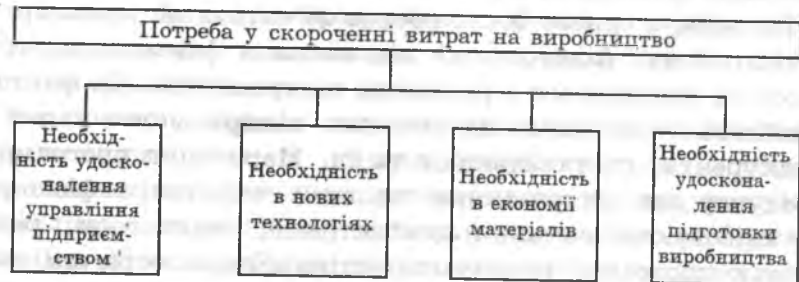
Потреба, з одного боку, носить об'єктивний характер, а з другого боку формується під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства. До факторів внутрішнього середовища стосовно підприємства належать конкуренти, постачальники та ін. Маркетинг програмного продукту для підприємства також є зовнішнім фактором. Організуючи виставки, демонстрації, переговори, рекламуючи програми, показуючи успіхи підприємств, які використовують програмні продукти, можна цілеспрямовано впливати (і досить сильно) на формування потреби в засобах автоматизації на основі програмних продуктів. Слід зазначити, що рівень потреби, залежно від сили впливу, може коливатися в дуже широких межах: від простої зацікавленості до бажання отримати будь-якою ціною. Ще раз підкреслимо, що рівень (сила) потреби дуже сильно залежить від сили впливу середовища, зокрема, від маркетингових зусиль фірми розробника програмного продукту.

Потреби мають складну ієрархічну структуру, комплексний характер. Розглянемо ієрархію типових потреб підприємства, що зображена на схемі.

З точки зору маркетингу програмного продукту, друга складова основних потреб викликає інтерес для дослідження, оскільки має безпосереднє відношення до попиту на програмний продукт.

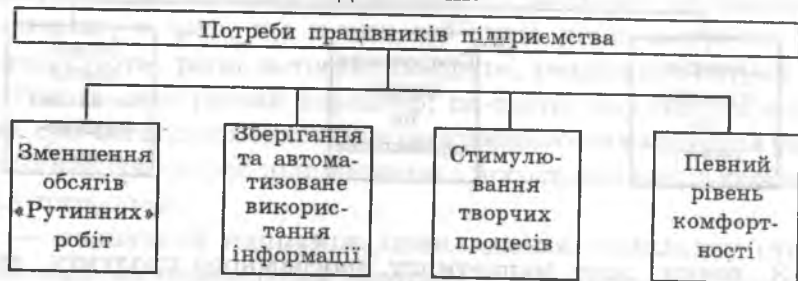
Потреба в скороченні витрат на виробництво розпадається на потреби наступного рівня :

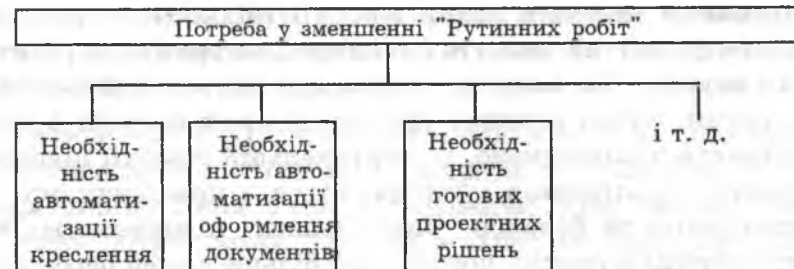
В даному контексті з усіх потреб цього рівня викликають інтерес потреби, пов'язані з переробкою інформації: потреби в автоматизації процесів управління та проектування. Але, в загальному випадку, всі потреби до найнижчого рівня описувати недоцільно, оскільки, починаючи з певного рівня ієрархії, закінчується однотипність потреб для різних підприємств і починаються специфічні потреби, обумовлені типом та характером виробництва, видом продукції, що випускається і т.д.

Власне кажучи, вивчення елементарних потреб є основою для всіх маркетингових досліджень фірми.

Розглянемо потреби людей, що працюють на підприємстві. Підкреслю, що розглядатимуться потреби працівників, пов'язані з виробничими необхідностями.

На наступному рівні ієрархії перша складова вищезгаданих потреб розпадеться в типовому випадку так:

Подібним методом можна розкрити ієрархію потреб працівника на будь-яку глибину.

Отже, аналізуючи потреби підприємства та його працівників, необхідно відзначити наступне:

По-перше, на кожному підприємстві потенційно існують потреби, що цікавлять маркетинг програмних засобів. Це зумовлено становленням ринку в країні, появою конкурентів у всіх підприємств. Як наслідок, з'являється потреба в автоматизації інформаційних процесів.

По-друге, не всі потреби підприємства та його працівників є об'єктами маркетингу програмних продуктів, а лише ті, які потенційно можуть перейти в запит або суттєво впливають на формування інших запитів.

По-третє, потреби працівника багато в чому визначаються його місцем в ієрархії управління підприємством. Чим вище працівник знаходиться в ієрархії управління, тим ближче стають потреби підприємства його власними інтересами. Чим складніші функції працівника, тим більша потреба в засобах, що полегшують виконання цих функцій.

По-четверте, ієрархія працівників підприємства з точки зору управління підприємством відповідають одне одному. Керівники вищої ланки управління усвідомлюють потреби лише верхнього рівня, а з чого вони складаються керівники можуть і не знати, тому й не приймати самостійних рішень щодо задоволення цих потреб. Потреби підприємства, не зрозумілі та не усвідомлені працівниками, залишаються не реалізованими ні в запитах, ні в товарах. З іншого боку, самі

працівники нижчого рівня ієрархії (відносно управління виробництвом) не можуть безпосередньо приймати рішення про закупку, бо вони не розпоряджаються фінансовими ресурсами. Отже, рішення про переведення потреби в запит приймається колективно, по вертикальній ієрархії підпорядкування працівників і узгоджується з працівниками, що відповідають за фінанси. Чим більше підприємство, тим масштабніша ієрархія потреб, тим більше людей бере участь в прийнятті рішень.

По-п'яте, в результаті реалізації потреб підприємства частина працівників може постраждати від цього: звільнення, перепідготовка, переміщення і т.п. Тут виникає протиріччя між тим, що працівники беруть участь у прийнятті рішень і тим, що самі ж можуть постраждати від цього. Вихід із цього протиріччя пропонується такий: пріоритетне право в прийнятті рішень повинні мати ті працівники, котрі сильніше усвідомлюють потреби підприємства та відповідають за його інтереси. Постраждати має та частина працівників, яка своєю бездіяльністю завдає збитки підприємству.

По-шосте, елементарні потреби підприємства функціонально об'єднуються в потреби більш високого рівня (завдання) і вже у такому вигляді виносяться на обговорення про переведення потреби в запит. Для вирішення завдань підприємства йде пошук серед існуючих програмних розробок, тобто робиться аналіз наявності або відсутності потрібного програмного продукту. Для задоволення елементарних потреб необхідним є наповнення програм набором споживчих якостей. Окрім того, програмний продукт повинен мати особливості, відмінні від програм конкурентів.

Таким чином, при дослідженні маркетингу програмного продукту, можна отримати опис двох множин елементарних потреб: підприємства і працівників цього підприємства, які потенційно можуть перейти в запит.

Отже, пропонується коротке формулювання вищевикладеного та формалізація у вигляді тверджень.

Твердження 1. Існує дві непорожні множини елементарних потреб: підприємства і працівників підприємства. Ці множини є об'єктом вивчення маркетингу програмного забезпечення.

Твердження 2. Ці дві множини мають загальну підмножину — співпадаючі елементарні потреби підприємства та його працівників. Лише з цієї підмножини при певних умовах частина потреб може перейти в запит на програмне забезпечення.

Твердження 3. Елементарна потреба вважається існуючою, якщо вона усвідомлена особами, що приймають рішення, формалізована і є потенційна можливість її задовільнити. (Перша необхідна умова появи запиту на програмний продукт).

Твердження 4. Необхідна умова попадання елементарної потреби в область перетину: існування її і несуперечливість інтересам підприємства. (Друга необхідна умова появи запиту на програмний продукт).

Твердження 5. Для забезпечення максимальної кількості переходів елементарних потреб в запити необхідною умовою є прямування об'єднання цих множин до максимуму.

Твердження 6. Елементарні потреби функціонально об'єднуються в завдання. (Третя необхідна умова появи запиту на програмний продукт).

В завдання пропаганди маркетингу програмного забезпечення входить максимізація накладання потреб підприємства та його працівників з метою створення необхідних умов для переведення загальних потреб в запити на програмні засоби обробки економічної інформації.

Детальне вивчення потреб та запитів потенційних споживачів програмних розробок є необхідною умовою для серйозного проведення маркетингових досліджень. Ці знання є основою для комплексу маркетингу фірми: розробки нових програмних продуктів, встановлення на них цін, вибору засобів розповсюдження програм та стимулювання їх збуту.

Знання потреб фірм — потенційних споживачів програмних продуктів — дозволяють розробляти маркетингові плани по пропаганді, виставкам, анкетуванню і т.д. з метою стимулювання переходу потреби в запит на програми. За рахунок цього значно підвищується попит на програмний продукт фірми в цілому на ринку.

Аналіз ринку програмного забезпечення зарубіжних країн показав, що великі програмістські організації мають хороші перспективи. При забезпеченні промислових фірм програмними продуктами виділились дві тенденції. Частина промислових фірм замовляє і купує цей продукт у спеціальних програмістських організацій. Інші фірми прагнуть розробки програмних продуктів робити безпосередньо в своїх фірмах. В якому напрямку піде розвиток ринку інновацій (а саме ринку програмних продуктів) на Україні залежить, в значній мірі, від того, наскільки швидко програмістські організації зможуть сприйняти ідеологію сучасного маркетингу.

Зміни у функціонуванні ринку науково-технічної продукції будуть ефективними на практиці, якщо в торетичному плані вдасться правильно визначити суть і перспективи розвитку відносин, що складаються в процесі використання науково-технологічних нововведень.

Посилення ролі ринку інновацій сприятиме проведенню радикальних економічних реформ в Україні.

БІЛЯ ВИТОКІВ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Багата талантами українська земля. Вона подарувала світові цілу плеяду видатних педагогів, вчених, винахідників, письменників, акторів, композиторів, співаків, політиків, громадських діячів. Та, на жаль, через те, що Україна довгі роки знаходилась під гнітом, в рабській неволі різних завоєвників, імена геніїв нації належним чином не оцінювались, а то й замовчувались, або видавались за імена іноземців. Тільки з дня здобуття незалежності нашою державою завісатемниць почала поволі розсуватись. І поки не наступить всебічного просвітління в питаннях розв'язання даної проблеми, ми не матимемо можливості об'єктивно формувати історіографію до кожної з гілок великого дерева української науки.

Сьогодні не можна обійти стороною найбільш яскраві сторінки розвитку науки на Україні, вписані Науковим Товариством ім. Тараса Шевченка (НТШ). Товариство консолідувало навколо себе передові творчі наукові сили не тільки з Західних земель, а й Східної України. У своїх збірниках Товариство також друкувало праці українських науковців, які жили і працювали в інших країнах Європи.

Завдяки зусиллям засновників Товариства, його дійсних членів, багато з яких були універсалами і залишили слід в різних галузях наук, вдалось підняти розвій науки в Україні до нових висот. Вдалось створити нові наукові школи, інтенсифікувати дослідницьку роботу, зробити перші кроки до диференціації наукових досліджень за різними напрямками та галузями.

У збірнику нарисів "Аксіоми для нащадків. Українські імена у світовій науці", виданому Львівським видавництвом "Меморіал" у 1992 р. (25 с.), справедливо наголошувалось на існуванні за радянських часів хибного уявлення, що нібито

бурхливий розвиток природознавства у нашому краї почався тільки з моменту виникнення тут установ АН УРСР, тобто лише з початку 50-х років XX століття. Тим самим нехтувався вагомий доробок природодослідників Галичини, залишений членами і дійсними членами математико-природничо-лікарської секції НТШ, заснованої наприкінці XIX століття. І не дивлячись на те, що творчий доробок в НТШ з природничих наук був значно скромнішим від спектру наукових здобутків, отриманих серед різних напрямків дослідницької роботи гуманітарного профілю, чимало славних дослідників в галузі природознавства подарувало Україні і світові Наукове Товариство. Це перш за все вихованець НТШ Степан Рудницький, який по праву вважається основоположником географії України. Він започаткував нові напрямки географічної науки, такі як географічне українознавство та політична географія, першим почав досліджувати економічні основи Галицької державності. Зараз багатьом стали відомі імена інших вчених в галузі природознавства, видатного дослідника в галузі біології — Івана Верхратського; славетного фізика Івана Пулюя, великого математика Володимира Левицького (основоположника української математичної термінології) та цілої когорти лікарів, які чимало зробили в подоланні різних захворювань.

Академік Володимир Вернадський (див 1, с. 33), будучи членом НТШ з 1903 року, глибоко вивчав наукову діяльність Товариства та причини, які завадили НТШ вирости в повноцінну Академію і констатував такі прорахунки: по-перше, це тематична обмеженість Товариства, що проявилась в розвитку переважно історико-філологічних наук і недооцінюванні природничих; по-друге, Товариство територіально широко охоплювало лише Західну Україну і недостатньо вчених з Східної. Одночасно наголошував, що на деяких ділянках наукової праці НТШ могло з честю рівнятися до академій інших націй. Зокрема, в справі величезної роботи його членів з питань вивчення української мови як

рівноправної у світовій культурі, а також у вивченні історії українського народу.

Природньо, виникає запитання, чому робота Товариства рівномірно не розвивалась у різних напрямках? Нам здається, що це можна пояснити такими причинами:

1. У другій половині XIX і на початку XX століть українська молодь в Галичині мала можливість отримати вищу освіту переважно з філософії, теології і права. А щоб здобути освіту з технічних спеціальностей, природничих, медичних та інших, треба було їхати на навчання в Європу. Тому серед української інтелігенції спеціалістів з гуманітарною вищою освітою було значно більше, ніж з природничою і технічною. Відповідно і кількість представників інтелігенції, яка заглиблювалася в історичні та філологічні наукові дослідження, була значно більшою, ніж серед інших професій.

2. Хвиля відродження Української мови з другої половини минулого століття охопила практично всю патріотично настроєну інтелігенцію Галичини. Більшість вважали своїм обов'язком спробувати власні сили на літературній ниві чи в українознавстві, або у пропагуванні української мови. Тому чимало зустрічаємо літераторів серед тогочасних лікарів, інженерів, юристів, істориків, тощо.

3. При керівництві відділом НТШ початково знаходились представники гуманітарних професій, котрі, зрозуміло, віддавали перевагу тим дослідженням, якими займалися самі. Так, за час очолювання НТШ М. Грушевським, ним було відкрито ряд різних видань для історичної і філологічної секцій, багато з яких редагував особисто голова відділу. Тому і не дивно, що наукових праць історико-філологічного спрямування друкувалось значно більше, ніж природничих.

Про діяльність НТШ та його окремих членів в останній час з'явилося ряд цікавих публікацій, в тому числі і про дослідників природничих наук (1, 8, 9, 10).

В даному нарисі, опираючись на першоджерела, спробуємо висвітлити умови, при яких виникло НТШ, показати в динаміці перші роки діяльності Товариства і його найак-

тивніших членів і тим самим дати відповідь на вищепоставлені запитання.

Як відомо, на території України, яка знаходилась під владою Російської імперії, починаючи з 1863 року, українська мова стала піддаватись жорстоким репресіям. Виходячи із цих обставин, національно свідомо українська інтелігенція з Придніпрянщини звертає свої погляди на Галичину, де були порівняно кращі умови для легальної діяльності. Так, серед патріотично настроєної інтелігенції Східної України виникає ідея заснувати у Львові постійну організацію, завданням якої був би розвиток українського слова. Названа ідея протягом ряду років одночасно виношувалась і галицькими народолюбцями. Для втілення цього задуму в дійсність і було створене Товариство ім.Т.Шевченка. У погодженні з керівництвом Галицької національної українсько-руської партії, воно в 1873 р., на зібранні серед прихильників Товариства вступні внески сумою близько 9 тис. гульденів (австрійська одиниця валюти), придбало друкарню. 11 грудня того ж року галицьке представництво затвердило перший статут. Підписали статут дев'ять найавторитетніших представників Галицької національної українсько-руської партії.

Основним завданням організації за початковим статутом Товариства ім.Т.Шевченка передбачалась всебічна допомога в розвитку руської (малоруської), тобто Української словесності. В обов'язки Товариства входило видання книг і часописів як літературних, так і наукових. Планувалось одночасно підтримувати матеріально і інші українські видання. Однак, реалізація задумів протікала далеко не так, як очікувалось. Прибутки були надзвичайно малі. Часто доводилося друкувати в кредит. Тому, за словами М.Грушевського: "Товариство ім.Т.Шевченка до 1890 року перебувало в хронічній біді".(3)

На етапі заснування Товариства найбільше проявили себе письменник Олександр Кониський, народовець Дмитро Пальчиков, та ін.

Наприкінці вісімдесятих років XIX століття серед окремих членів Товариства імені Т.Шевченка (письменники — Олександр Барвінський і Олександр Кониський, історик Володимир Антонович) зароджується ідея про доцільність взяти на себе роль лідера у формуванні різних напрямків української науки.

На загальних зборах Товариства в 1890 р. О. Барвінським вперше було запропоновано проект реформування його в Наукове Товариство імені Т.Шевченка. Одночасно пропонувалось знизити суми вступних та членських внесків з метою залучення до себе якомога більше людей, зацікавлених у розвої української науки.

Однак, ідея розширення поля діяльності Товариства подана О.Барвінським, відразу ж наптовхнулася на опозицію. Зокрема, заперечувалась необхідність прийняття нового статуту. Опозиціонери заявляли, що наукову роботу можна розвивати в рамках чинного статуту, бо сама зміна статуту нічого не дасть. Дискусія велась протягом двох років. Нарешті в березні 1892 р. зібрались чергові загальні збори (десяти з часу заснування), на порядок денний яких було знову винесено питання про перейменування його в Наукове Товариство імені Т.Шевченка та про подальші плани його діяльності і розвитку. Ось як описується ця подія в Записках НТШ, т.ІІ, 1893 р., с. 173-189 (2): "В залах "Руської бесіди" і "Просвіти" зібралося понад 50 членів Товариства. На збори з'явилися проф. д-р Омелян Огоновський, краєвий інспектор Іван Левицький, директор руської гімназії Харкевич, совітник Торонський, професори О.Партицький, Н.Вахнянин, Іван Верхратський, член відділу краюго д-р Савчак, доктор медицини Щасний (Фелікс) Сельський. Прибули гості з провінції: артист Кирило Устиянович, посол К.Толішевський, адвокат д-р Дідошак, Володимир Лукич, Кость Левицький, кілька священників та ін. Всі були перейняті думкою, що кладуть почин до поважної інституції, котра стане певною і неситною підвалиною широкого розвитку українсько-руської літератури і національності".(2).

Оскільки на той час голова Товариства імені Т.Шевченка Юліан Целевич уже помер, то право відкрити збори надали заступникові голови послу Олександру Барвінському. Останній свою промову розпочав такими словами: "Світлі збори! Десятий раз збираються члени Товариства ім.Т.Шевченка на загальні збори, щоб спільно порадитись про долю свого Товариства і його розвиток. Сим разом припала мені честь відкрити загальні збори, котрі в історії розвитку нашого Товариства матимуть превелику вагу, значення нової доби. Се бо Товариство ім. Т.Шевченка вступає на нову дорогу, на широку ниву наукової праці в рідній мові, стає Науковим Товариством. Це хвиля історичного значення в культурнім і національнім розвитку українсько-руського народу, бо ми кладемо угольний камінь під нерукотворну святиню, де зберігатиметься і плекатиметься найцінніший скарб, найдорожча спадщина, найперше живло нашого національного життя, наша рідна мова".(2).

Характеризуючи новий статут Товариства, наголосив: "Новий статут дає нам право зробити наше Товариство Науковим..." (2).

Відповідно до статуту структура реорганізованого Товариства мала виглядати таким чином: керівну роль між загальними зборами Товариства очолює обраний відділ, який складається з голови, відділових, заступників відділових. Рівночасно створювались три наукові секції: філологічна, історико-філософська і математично-природничо-лікарська. Керівна робота в секціях покладалась на директора, його заступника і секретаря.

На зборах зразу ж обрали і новий склад Наукового Товариства. Посаду голови відділу зайняв Олександр Барвінський, відділовими обрали Остапа Ганинчака, Степана Громницького, Осипа Маковея, Петра Огоновського, Костя Паньківського, а заступниками відділових: д-ра Григорія Величка і Остапа Макарушка.

Для керівництва секціями були обрані: філологічної — директором д-р Омелян Огоновський, заступником директора

- Омелян Партицький, а секретарем — Остап Макарушка; історико-філософської — директором - проф. Н.Вахнянин, заступником директора Кость Левицький, секретарем - проф. Володимир Коцовський; математико-природничо-лікарської — директором - проф. Іван Верхратський, заступником директора — д-р медицини Щасний (Фелікс) Сельський; а секретарем - проф. Володимир Шухевич.

Після завершення виборної процедури на зборах було обговорено і ряд інших робочих питань.

Так проф. В.Коцовський виголосив реферат про історичну основу "Слова о полку Ігоревім". Дана тема викликала широке обговорення.

Відтак Осип Маковей вніс пропозицію, щоб Наукове Товариство проявило ініціативу щодо організації з'їзду руських письменників, любителів писемства та артистів під час краєвої виставки у Львові в 1894 р. Ця пропозиція знайшла схвалення. Пізніше пан Копач виступив з пропозицією про необхідність відпрацювання певних норм з нового українського правопису. Ухвалили доручити займатись цією проблемою філологічній секції. На завершення пан Щурат запропонував, щоб "Записки Наукового Товариства", в яких друкуватимуться наукові праці, видавались щоквартально (тобто 4 томи в рік). Окрім того, він домагався видання етнографічних матеріалів окремим збірником.

Не забарились з своїми першими організаційними засіданнями і секції. Найшвидше зібрались на своє перше засідання члени математично-природничо-лікарської секції (2 червня того ж року), відтак — філологічної (8 червня) і останніми — члени історико-філософської секції (11 і 25 червня). Порядок денний зібрань всіх секцій мало чим відрізнявся. Для прикладу наведемо, як збори проходили в математично-природничо-лікарській секції.

Збори секції відкрив директор, професор Іван Верхратський, який "привітав теплим словом новий почин в дальшій розвитку Русинів, запросив членів секції до невсипущої праці і віщував красну долю нашу, бо наукою найкраще поборемо

всі супротивності”.(2). Доповідач висловив свої міркування щодо роботи секції, методики проведення обговорень наукових праць, які подаватимуться до друку і т.п.

Після директора секції слово взяв його заступник д-р медицини Щасний Сельський. Останній повідомив про цікаве дослідження лікаря п.Черняхівського, а саме про розроблений ним новий прилад для замірювання скорочень матки у жінок. При цьому наголосив, що запропонований прилад є найкращим серед тих, які знає наука до цього часу. Дану розробку пропонував надрукувати якнайшвидше, аби не втратити першість. Незабаром матеріали цього дослідження були опубліковані.

Далі розгорнулася дискусія навколо видання “Записок Товариства”. Зокрема, пропонувалось прискорити частоту випуску збірників, зменшивши їх обсяг. Це сприятиме прискоренню надходження нових наукових досліджень до фахівців. Рівночасно пропонувалось подавати наукові повідомлення до інших фахових часописів, а також робити передруки опублікованих праць і розсилати іншим професійним видавництвам журналів як краєвим, так і зарубіжним.

Наприкінці було знайдено домовленість, щодо частоти і часу проведення засідань секції. “Ухвалили проводити зібрання секції один раз в місяць, кожного першого вівторка по першій половині місяця. Визначався час засідань секції — 20 год., місце — канцелярія Наукового Товариства на вулиці Академічній, під номером 6, на першому поверсі”.(2).

Пропонувалось ще запросити до співпраці ширше коло фахівців з різних куточків нашого регіону. Ухвалено було заготовити відповідні поштівки і розсилати їх перед кожним засіданням всім зацікавленим особам.

На кінець того ж року (1892) кількість членів НТШ помітно зросла до 137 чоловік. Серед них було 9 професорів університету і політехніки; 5 директорів гімназій, професорів середніх шкіл — 27; інспектор краєвий — 1; 1 — член відділу краєвого; лікарів — 10; інженерів — 4; адвокатів і нотаріусів — 5; судових урядників — 16; інших — 5; купець — 1; дідачів

і обивателів міст — 5; літераторів — 11; товариство — 1; жінка — 1. Слід зауважити, що переважна більшість членів НТШ працювала в Товаристві на громадських засадах, а то й самі віддавали частину своїх заощаджень на його підтримку.

Авторами цього нарису свідомо досить детально було змальовано перше засідання Наукового Товариства і природничої секції. Ми у багатьох випадках дотримувались мови оригіналу. І все це для того, щоб читач зміг відчувати те піднесення, яке панувало тоді серед членів Товариства і побачити ті напрямки, за якими планувалось розгортати надалі його наукову роботу.

Проведена реорганізація Товариства ім. Т.Шевченка в Наукове дійсно стала важливою віхою в його подальшій розвитку. Цьому сприяли ряд факторів. Зокрема, до керівного складу секцій влились люди, які спеціально зайнялись організацією наукової роботи.

Завдяки старанням новообраного голови О.Барвінського, почали покращуватись фінансові справи Товариства. Так, в 1893 р. отримано дозвіл Товариством на видання українських шкільних підручників, від реалізації яких почали з’являтись доходи; по-друге, з 1894 р. Товариство починає отримувати субсидії від уряду і крайового сейму. Якщо вони в перший рік разом складали лише 1000 зл.р.(золотих ринських), то в 1895 р. — 2000 зл.р., а в 1897 — 4500 зл.р.

Під кінець 1892 р. виходить друком перший том головного органу Товариства “Записки НТШ”, в якому вміщено наукові розробки українських авторів з різних напрямків досліджень. Вийшов він під редакцією Ю.Целевича за кошти, що надійшли з України. В 1893 р. видається другий том “Записок НТШ” уже за редакцією О.Барвінського — новообраного голови Товариства, який очолював НТШ до 1896 р. До нього увійшли тільки ті наукові розробки, які пройшли апробацію в наукових секціях і були рекомендовані до друку.

Наступного 1894 р. “Записки НТШ”, редактовані знову ж таки О.Барвінським, з’являються на світ уже в двох томах (III,IV).

Одночасно, починаючи з 1892 р., Товариство на замовлення Львівських правників, розпочало видання “Правничого часопису” — кварталника з теорії і практики права. Для Руської історичної бібліотеки починає видаватись Товариством збірник перекладів найвагоміших монографій з історії України. Видається правничий словник д-ра К.Левицького. За кошти з України розпочато друкування російсько-українського словника (закінчено 1899 р.).

В 1894 р. з Києва до Львова переїздить М.Грушевський, щоб зайняти в університеті посаду професора новоствореної кафедри всесвітньої історії з українською мовою викладання. Наступного року М.Грушевський бере на себе справу редагування “Записок...”. Збільшується їх випуск до 4 томів в рік, а з 1896 р. — до 6.

Новим редактором суттєво змінюється структура збірника. Про свої нововведення в “Записках” М.Грушевський писав: “... поруч відділів розвідок і матеріалів доведено відділи для дрібних заміток і матеріалів, наукової хроніки, де подаються огляди періодичних видань українсько-руських, російських, польських та ін. і огляди західно-європейської наукової літератури з археології, історії, історії літератури, культури, і створено просторий відділ бібліографії, де містяться критичні оцінки й інформації з усього, що торкається української науки.”(3).

Для збільшення публікацій з археологічних досліджень Товариством створюється археологічна комісія, якій доручається видавати дві серії таких матеріалів: “Джерела до історії України-Руси” (вийшло 11 томів) і “Пам’ятки українсько-руської мови та літератури” (всього вийшло 7 томів). Крім того, в 1895 р. для публікацій етнографічного матеріалу закладається “Етнографічний збірник”, який спочатку виходить по 1 тому в рік під редакцією М.Грушевського, а з 1898 р. — по два томи в рік під редакцією І.Франка і В.Гнатюка.

В 1897 р. Наукове Товариство ім.Т.Шевченка створює окремий збірник для математико-природничо-лікарської

секції, який з 1898 р. розділився на два відділи: математико-природничий і окремо лікарський. Останній був органом новоствореної лікарської комісії. З часу створення збірника математико-природничо-лікарської комісії “Записки НТШ” стають органом тільки історико-філософської і філологічної секцій.

В тому ж 1898 р. налагоджується видання окремих збірників історико-філософської і філологічної секцій. Для друкування обширних монографій, праць, які не вміщались в “Записках...”, додатково видавалось по одному тому в рік. Таким чином, аналізуючи видавничу справу Наукового Товариства протягом 1895-1898 років, ми наочно можемо переконатись, що при загальному розгортанні різних видань одночасно спостерігається тенденція до розширення видавничих можливостей історико-філософської і філологічної секцій, чого не можна сказати про природничу.

В 1896 р. головою відділу НТШ стає Михайло Грушевський. Одночасно, ним же виноситься на обговорення власний проєкт нової реформи статуту Наукового Товариства. Суть реформи полягає в тому, що в статуті Товариства 1892 р. були широко відчинені двері членства для всіх верств українського народу, не розмежовуючи їх компетенцій адміністративних і наукових. І як наслідок, особи без високого освітнього рівня, але будучи членами Наукового Товариства, могли увійти до складу секцій і вирішувати наукові справи. Реформа мала усунути подібне непорозуміння, але наштовхнулась на ряд різних труднощів, тому реалізувати в життя її вдалось тільки в 1898 р. Відповідно до неї, поряд із звичайними членами Наукового Товариства ім. Т.Шевченка, вводилась нова категорія “дійсних членів”. Це звання присвоювалось на підставі наукової кваліфікації того чи іншого члена Товариства (на основі самостійних наукових праць).

За внесеними змінами у статут, відтепер до складу секцій мали право входити тільки дійсні члени Наукового Товариства. Таким чином, секції стали справжніми науковими інституціями.

Перші вибори “дійсних членів” відбувались на спільнім засіданні всіх секцій 1-2 червня 1899 р. На той час НТШ очолювали: голова відділу М.Грушевський; зас. голови Сидір Громницький; секретар - Володимир Гнатюк.

До історико-філософської секції дійсними членами Товариства обрали: Володимира Антоновича, Федора Вовка, Михайла Грушевського, Станіслава Дністрянского, М.Зобківа, Костя Левицького, Володимира Охримовича, Юліана Січинського, П.Стебельського, Осипа Терлецького, Степана Томашівського, Я.Шульгіна (12 чоловік); Дійсними членами Товариства філологічної секції стали : Олександр Барвінський, Володимир Гнатюк, М.Дикарів, І.Кокоруза, Олександр Колесса, Олександр Кониський, Володимир Коцовський, Степан Смаль-Стоцький, Кирило Студинський, Іван Франко (10 чоловік); в математико-природничо-лікарську секцію дійсними членами обрали: д-ра Володимира Величко, проф. Івана Верхратського, проф. Івана Горбачевського, проф. О.Дикура, математика Володимира Левицького, Петра Огоновського, Євгена Озаркевича, фізика Івана Пулюя, д-ра медицини Щасного Сельського, О.Черняхівського (10 чоловік).

Таким чином, 32-ом дійсним членам була довірена науково-видавнича справа українських вчених з різних напрямків роботи НТШ на найближчий час.

Задля забезпечення практичних потреб при розгортанні вивчення українсько-руської мови при філологічній секції в 1898 р. спеціально Товариством створюється мовна комісія. Прагнучи реформувати “Правничий часопис” (квартальник) в науковий збірник, в 1898 р. створюється правнича комісія, яка спеціально займалась підбором періодики, присвяченої праву й економіці.

Авторитет діяльності НТШ високо цінувався серед українсько-руського народу. Особливо вдячне Товариству було населення за велику роботу, яку воно вкладало у розвиток культури. Тут слід наголосити, перш за все, на участі в розвою української літератури. Починаючи від 1895 р., на

Україні-Руси єдиним українським літературним часописом, де друкувались різні твори, був часопис “Зоря”. В 1898 р. Товариство реформує його в щомісячник, назвавши “Літературно-Науковим Вісником”. Рівночасно в місячнику помітно було збільшено його обсяг, розширено програму висвітлення матеріалів. Так, тільки протягом 1899 року в ньому взяло участь 56 осіб, серед яких 26 чоловік із-за кордону.

Після обрання дійсних членів НТШ було переглянута також керівний склад секцій і комісій. Таким чином, директором історико-філософської секції обрали проф. М.Грушевського, заступником директора д-ра Костя Левицького, а секретарем — д-ра Степана Томашівського. Всі інші члени увійшли до складу секції.

При даній секції працювала правнича (правова) комісія у такому складі: д-р Тит Ревакович — голова, д-р Станіслав Дністрянский — заст. голови, д-р Володимир Охримович — секретар. Члени комісії: Остап Веселовський, Антін Дольницький, д-р Филип Евин, Мирослав Здерковський, Я.Ільницький, д-р Олександр Кулачковський, д-р Євген Левицький, д-р Кость Левицький, Олекса Тапачкевич, д-р Остап Терлецький, д-р Микола Шухевич.

Другу секцію, філологічну, очолили: д-р Іван Франко - директор, д-р Олександр Колесса — заступник директора, Володимир Гнатюк — секретар. До складу секції увійшли сім інших обраних дійсних членів НТШ. Безпосередньо при філологічній секції діяла інша комісія — мовна. Головою цієї комісії було обрано д-ра Олександра Колессу, заступником голови — Михайла Павлика, секретарем — д-ра Михайла Пачовського. До складу комісії увійшли: Олександр Барвінський, Олександр Борковський, Володимир Гнатюк, Михайло Грушевський, Ілля Кокоруза, Михайло Комарів, Олександр Кониський, д-р Володимир Коцовський, Агатангел Кримський, д-р Кость Левицький, Володимир Науменко, Гіляр Огоновський, д-р Володимир Охримович, д-р Степан Смаль-Стоцький, д-р К.Студинський, Євген Ткаченко, д-р Іван Франко.

В підпорядкуванні двох вище перелічених секцій знаходилось ще дві наукові комісії. Третя комісія — археологічна на чолі з Михайлом Грушевським (голова), д-ром Іваном Франком — заступником голови та Степаном Томахівським — секретарем. Членами комісії стали: д-р Володимир Антонович, д-р Дмитро Богалій, Іван Камашин, д-р Олександр Колесса, д-р Володимир Коцовський, д-р Кость Левицький, д-р Олексій Марасевич, Степан Смаль-Стоцький, д-р Кирило Студинський.

Четверту етнографічну комісію очолили: Олександр Барвінський — голова, Федір Вовк — заступник голови, Володимир Гнатюк — секретар. Членами комісії були обрані: Микола Біляшевський, Валер'ян Боржковський, Борис Грінченко, Юрій Жотнович, д-р Олександр Колесса, Філарет Колесса, Агатангел Кримський, Данило Лепкий, Микола Лисенко, д-р Володимир Охримович, Осип Роздольський, Володимир Шухевич, д-р Іван Франко.

Після обрання десяти дійсних членів НТШ математико-природничо-лікарської секції, керівний склад переобрали у попередньому складі, а саме: директор секції — Іван Верхратський, заступник директора — д-р медицини Щасний Сельський, секретар — доктор медицини Євген Озаркевич. Інших сім науковців зайняли посади членів секції.

Раніше уже зазначалось, що при секції діяла недавно створена п'ята наукова комісія — лікарська. Тут, теж без змін, залишився керівний склад комісії, а саме: д-р медицини Щасний Сельський (Львів) — голова, д-р медицини Євген Озаркевич (Львів) — заступник голови, д-р Гриць Гарматій (Львів) — секретар.

До групи членів наукової комісії увійшли: Євген Бурачинський (Львів), Мирон Вахнянин (Львів), Олександр Грабовський (Львів), д-р Василь Гукевич (Відень), д-р Лев Коссак (Львів), Степан Петрицький, д-р Лев Петровський (Вашківці, Чернівецька обл.), д-р Антін Хомин (Львів).

Читачеві, очевидно, цікаво дізнатися, як змінювався кількісний склад дійсних членів НТШ, а також проходили

переміщення в керівництві секцій і комісій в наступні найближчі роки. Адже цей процес зовсім закономірний. Цього вимагали, з однієї сторони, такі обставини, як погіршення здоров'я у окремих дійсних членів Наукового Товариства, вихід на пенсію інших, а декого і забиравала смерть. З іншого боку росла генерація молодих вчених, які своїми плідними науковими здобутками голосно заявляли про себе. Погляньмо для прикладу, як проходило кількісно дообрання дійсних членів Наукового Товариства до математико-природничо-лікарської секції (див.табл.).

Таблиця

Роки	1899	1900	1901	1904	1908	1912	1913	1918	1920
Загальна кількість обраних дійсних членів НТШ по секції	10	11	13	14	15	16	17	19	22

На початку 1902 року відбулись чергові перевибори керівного складу у всіх ланках НТШ. На них, якщо головою відділу НТШ та директором історико-філософської секції далі обирається Михайло Грушевський, то у філологічній секції на посаду директора замість Івана Франка обирається Олександр Колесса. Одночасно відбулись зміни в керівництві математико-природничо-лікарської секції. Залишає посаду заступника директора секції Щасний Сельський, на яку переходить д-р Євген Озаркевич, бувший секретар секції. Відповідно на посаду секретаря обирається С.Сидоров, і одночасно вводиться нова штатна одиниця заступника секретаря секції, яку обіймає молодий д-р Степан Рудницький.

В лікарській комісії теж відбулися в 1902 р. певні переміщення. Зокрема, головою наукової комісії обирається д-р Євген Озаркевич, а бувший голова — Щасний Сельський тимчасово займає посаду заступника голови. Серед членів лікарської

комісії з'являються два прізвища нових медиків, д-ра Ярослава Грушкевича (Берлін) та д-ра Софії Морачевської (Львів), і разом з тим вибув Степан Петрицький. Пізніше в 1904 р. секретарем математико-природничо-лікарської секції став д-р Володимир Левицький замість С. Сидорова, а в лікарській комісії заступником голови обирається д-р Іван Липа (Одеса), замінивши д-ра Щасного Сельського та секретарем — Ярослав Грушкевич (тепер уже Львів). Що стосується д-ра Сельського, то з 1904 р. по 1910 включно він входить до складу членів лікарської наукової комісії і одночасно залишається до останніх днів свого життя (20.05.1920 р.) в математико-природничо-лікарській секції як дійсний член Наукового Товариства. Станом на 1908 р. математико-природничо-лікарську секцію беззмінно очолює Іван Верхратський. Що стосується заступника директора секції, то ним стає Петро Огоновський, а посаду секретаря займає Володимир Левицький та заст. секретаря — Степан Рудницький.

В декількох словах, звернім увагу на постать Щ. Сельського. Він ще з років навчання в Дрогобицькій гімназії знався з Іваном Франком. Далі, навчаючись у Відні, продовжує підтримувати контакт з письменником, особливо коли очолював там культурно-освітнє студентське товариство "Січ". В 1878 р. проходив по тій же судовій справі, що й "Каменярь". Від 1883 р. постійно живе у Львові. З часу заснування Львівської поліклініки займає посаду завідувачого відділом жіночих недуг. Його ім'я часто з'являється на сторінках прогресивних літературно-художніх часописів "Друг", "Громадський друг", у збірниках НТШ. Це критичні статті, спогади, огляди, рецензії на художні і публіцистичні твори. Одночасно він є автором ряду наукових праць з галузі гінекології, які друкувались українською, польською і німецькою мовами. Користувався авторитетом серед медиків і кіл львівської інтелігенції. В 1900 р. був обраний головою товариства львівських лікарів. Постійно підтримує товариські стосунки з Іваном Франком, неодноразово допомагав йому коштами у видавничих справах. Зважаючи на сказане, доводиться тільки

дивуватись, чому п'ятидесятилітній вчений, громадський діяч, лікар-практик саме в час творчого злету, рівночасно з Іваном Франком (філологічна секція) в 1902 р. раптом покидає очолювану ним роботу в НТШ. Тут можуть бути різні припущення. Можливо, виникли якісь непорозуміння з головою НТШ М. Грушевським та його прихильниками. А може, це було пов'язане з погіршенням стану здоров'я Сельського? Питання дискусійне.

Як би там не було, а Наукове Товариство ім. Т. Шевченка продовжувало крокувати далі, розкриваючи все нові горизонти науки.

Підсумовуючи результати початкової діяльності Товариства (до 1900 року), слід констатувати, що всього за 5 років воно видало 64 томи різних наукових публікацій. Так, на 1899 р. ним уже було видано 34 томи "Записок НТШ" із всіх 155 томів, що вийшли до 1939 р. При цьому слід визнати, що найбільша заслуга тут належить їх редакторів М. Грушевському, за час перебування якого у Львові (1913 р.) вийшло друком 122 томи "Записок".

Безпосередньо лише за 1899 р. Товариство видало 15 томів, різних наукових публікацій об'ємом близько 230 друкованих аркушів.

Починаючи з 1900 р. за-для інформування широкого кола членів Товариства та суспільства про роботу в організації розпочато було видання "Хроніки НТШ", яка друкувалась на німецькій і українській мовах по чотири випуски в рік.

Про діяльність НТШ за час свого існування М. Грушевський в 1900 р. (3) писав: "Як бачимо, протягом 5 років Товариство зорганізувало дуже складну й різноманітну наукову роботу, розвинуло серію наукових публікацій, що обіймають широке коло наук і в декотрих галузях (наприклад, в історії філології, етнографії, історії літератури України-Руси), стали неминуче потрібними для всяких студій. Воно організувало навколо себе наукових працівників з усіх частин України-Руси. Так, тільки в 1898 р. брали участь у наукових виданнях Товариства 74 особи, з них 25 з-за кордону. Своїми гонорарами,

допомогами, стипендіями Товариство давало змогу окремим дослідникам повністю віддаватись науковій роботі.

Нарешті, воно за цей час встигло виховати в своїй науковій організації цілий ряд солідних наукових сил, свою наукову школу, котрою можна гідно пишатися перед чужими науковими інституціями.”

Словом, в описані роки був закладений фундамент в загальний доробок НТШ, який склав понад тисячу томів різних академічних видань, створених в рамках секцій — і 20 комісій, що охопили широкий спектр суспільних та природничих наук. Поряд з цим в рамках НТШ було створено унікальний архів та бібліотеку видань з українознавства, діяв бактеріологічно-хімічний інститут, створено і функціонували три музеї.

1. Аксіоми для нащадків. Українські імена в світовій науці. Збірник нарисів. // Львів: Меморіал, 1992, 541 с.
2. Барвінський О. Справозданне “Про діяльність і розвиток НТШ”: Записки НТШ. — Львів, 1893. Т.2. — С. 173-189.
3. Грушевський М. Дотеперішній розвій НТШ: Хроніка НТШ. — Львів, 1900 — Ч.І. — С.3-19.
4. Збірники математико-природничо-лікарської секції Наукового Товариства ім. Т.Шевченка // Львів, 1897-1939. - Т. №№1-32.
5. Записки Наукового Товариства ім. Т.Шевченка // Львів, 1892-1913. — Т. №№ 1-116.
6. Справозданне НТШ за 1899 : Хроніка НТШ. — Львів, 1900. — Ч.І. — С. 20-86.
7. Хроніка Наукового Товариства ім.Т.Шевченка // Львів, 1900-1925. — Ч. 1-68.
8. Шаблій О. Академік Степан Рудницький: Серія: Монографії. — Львів—Мюнхен, 1993. — Ч.53. — 222 с.
9. Шаблій О. Професор Іван Пулюй — світоч української науки // Тернопілля—95: — Регіональний річник. — Тернопіль: Збруч, 1995. — С.228-232.
10. Юсип Д. Вогонь Світлодара: Нариси. — Івано-Франківськ, 1992.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Демографічна ситуація в Україні вкрай несприятлива, оскільки її народ опинився в стадії тривалої депопуляції. Той факт, що у 1991 р. в Україні смертність перевищувала народжуваність говорить сам за себе. Навіть ті дуже скромні елементи демографічної політики, впроваджені з кінця 1982р., не сприяли підвищенню народжуваності. Якщо, наприклад, у 1980 р. загальний коефіцієнт народжуваності в Україні становив 14,8 чол. на 1000 населення, то уже в 1994 р. — 10,0. Це найнижчий рівень народжуваності в Україні, принаймі, за останні два століття. Особливо тривожить втрата традицій багатодітності /якоюсь мірою крім Карпатського регіону/ та катастрофічне збільшення питомої ваги сімей, які не мають жодної дитини /35%/ або мають одну дитину /27% від загальної чисельності сімей/, а також стійке зростання коефіцієнтів смертності населення.

Регіональні відмінності у відтворенні населення в Україні чітко виражені, однак досі вивчені недостатньо. На нашу думку, ця проблема найближчим часом повинна набути пріоритетного характеру, бо саме ці відмінності і лежать в основі перспективної демографічної політики. На макрорівні в Україні можна виділити чотири групи областей (регіонів), які істотно виділяються за показниками природного руху населення: Донецько-Придніпровський, Центральний, Південний та Західний /в т.ч. Карпатський/.

Найнижчі показники природного приросту населення в Центральному регіоні, де ще в кінці 80-х років ряд областей /Вінницька, Черкаська, Чернігівська/ мали від’ємний приріст населення. У Донецько-Придніпровському регіоні середній коефіцієнт природного приросту становить 2,8 коливаючись від -0,9 до 2,8 чол. на 1000 населення. Південний регіон характеризується відносно стабільним показником /від 2,2 до 4,8 чол./ Тут навіть у сільській місцевості мав місце природний приріст населення.

Найвищі показники природного приросту населення фактично за всі повоєнні роки спостерігаються в Карпатському регіоні. Є всі підстави вважати, що поки в західній групі областей мала місце висока народжуваність, а, відповідно, і був високий природний приріст населення, до тих пір в Україні спостерігалось позитивне сальдо відтворення населення.

У демографічному плані Західний /Карпатський/ регіон України до недавнього часу виступав своєрідним острівцем, де мали місце відносно висока народжуваність та природний приріст населення (див.табл. 1).

Серед етнографічних груп українських Карпат виділяється Галицька Гуцульщина, де колись спостерігалася дуже висока народжуваність та, відповідно, високий природний приріст населення. Напередодні другої світової війни природний приріст становив тут 11,2 чол. на кожну 1000 населення. На Закарпатській і Буковинській Гуцульщині в той же час народжуваність становила відповідно 41,0 і 36,8, смертність — 20,6 і 23,4, а природний приріст — 20,4 і 13,4 чол. на 1000 населення. Не можна погодитись з деякими авторами, що смертність на Гуцульщині була найбільшою серед усіх українських земель, бо лише в межах Галичини цей показник був набагато вищий. Наприклад, у 80-х роках ХІХ ст. у Городенківському повіті він становив 48,5, в Надвірнянському — 46,9, Коломийському — 44,9, Тлумацькому — 46,3, Снятинському 45,7, а на Гуцульщині біля 40 чол. на 1000 населення. Причинами високої смертності населення були важкі соціально-економічні умови. Виступаючи на Галицькому сеймі в 1861 р., св'ященник з Жаб'я С.Витвицький наголошував: "Я є з відомого гуцульського краю, з Жаб'юго. Ця околиця, колись багата на худобу, сьогодні мізерна і нужденна не лише тому, що господарський стан селян занепадає, але і голод панує так, що сьогодні, коли розпочався доновинок, діти паслися з голоду травою, що сам бачив, а селяни мусять споживати букове листя" /ЗНТШ, т.ХХУІ, Львів, 1898, с.6/.

Таблиця 1

**Природний приріст населення Карпатського регіону
в 1940-1994 рр. /на 1000 населення/**

Області	1940 р.	1960 р.	1970 р.	1992 р.	1994 р.
Закарпатська	30.3	20.4	12.7	5.8	2.9
Івано-Франківська	10.2	16.6	9.4	3.1	1.5
Львівська	9.5	16.9	8.9	2.0	0.0
Чернівецька	4.1	14.8	8.6	2.0	0.3
Україна	13.0	13.6	6.3	-2.0	-4.7

Джерела: Населення України, 1992. Демографічний щорічник. Київ, 1993 с. 41-52; Населення України, 1994. Демографічний щорічник. Київ, 1995, с.78-81.

Про загальну демографічну картину зокрема, про динаміку природного приросту населення Галицької Гуцульщини за більш ніж столітній період, дає чітке уявлення наведена нижче таблиця².

Таблиця 2

**Природний рух населення Галицької Гуцульщини
в 1880-1992 рр.**

Роки	На кожну 1000 населення		
	народилося	померло	природний приріст
1880—1890	48.3	36.0	12.3
1890—1900	43.9	33.1	10.8
1900—1910	44.3	30.0	14.3
1921—1931	36.8	25.6	11.2
1970—1979	18.1	9.7	8.4
1980—1989	18.8	11.8	7.0
1991	16.6	13.6	3.0
1994	12.7	12.4	0.3

Джерела: Копчак С.І. Демографічні аспекти вивчення Гуцульщини. — Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. Івано-Франківськ, 1994, с.146-148; Населення України, 1994. Демографічний щорічник. Київ, 1995, с.78-80.

Як бачимо, за останні сто років /1880-1980рр./ коефіцієнт природного приросту населення коливався від 12,3 до 8,4. Особливо різкий спад природного приросту тут починається з 1980 р., а за наступні роки він практично зведений до нуля.

Як стверджує професор Копчак С.І., жорстока економічна криза, невпевненість громадян нашої держави у завтрашньому дні, відсутність найближчої перспективи і соціальна апатія, катастрофічний спад життєвого рівня та зубожіння переважної більшості сімей — ось наш соціально-економічний фон, на якому розвиватимуться в нас демографічні процеси у перспективі. І трагедія в тому, що в такій ситуації ми не зможемо реалізувати, принаймні найближчим часом, активну демографічну політику. На нашу думку, економічна криза і демографічна криза будуть “крокувати” поряд ще довго, і подолання першої дасть можливість надіятися принаймні на сповільнення тих негативних демографічних процесів, які, на жаль, розпочалися з 1991 р. Ось чому в новій Конституції України гарантується її народові впровадження та реалізацію ефективної демографічної політики, де зокрема, в статті 16 зазначено, що забезпечення збереження генофонду українського народу є обов'язком держави.

1. ЗНТШ, т. XXVI. Львів, 1898.

2. Копчак С.І. Демографічні аспекти вивчення Гуцульщини. — Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. Івано-Франківськ, 1994.

3. Копчак С.І., Романюк М.Д. Чи вдасться врятувати генофонд нації? (Про демографічну ситуацію в Україні. — Універсум. Львів—Київ—Париж, 1994, № 4-5.

4. Населення України, 1994. Демографічний щорічник. Київ, 1995.

5. Стешенко В.С. Деякі демографічні наслідки соціально-економічної кризи в Україні. — Демоекономічні дослідження. Київ, 1995.

6. Конституція України. Молодь України, 18 липня 1996 р.

З М І С Т

ПЕРЕД МОВА.....	3
Копчак С.І., Коваль Л.М.	
Про демографічну ситуацію в регіонах України (сучасний стан і перспективи).....	5
Мойсеєнко В.І.	
Територіальні проблеми зайнятості населення за умов переходу до ринку (на прикладі Прикарпаття)	17
Романюк М.Д.	
Регіональні особливості міграцій населення Галичини	24
Васильченко С.М.	
Становлення ринку робочої сили: сучасний стан та перспективи	41
Онїпченко О.І.	
Пріоритети розвитку суспільного виробництва, як основа вдосконалення політики ефективної зайнятості шляхом перенавчання	49
Калашнікова Є. Д., Романюк М.Д.	
Впорядкування інтенсивних трудових міграцій населення в областях українських Карпат	57
Рубіков А.В.	
До питання про депопуляцію у селах регіону	81
Вовчук Н.І.	
Ринок інновацій: механізм появи попиту на програмні засоби обробки маркетингової інформації.....	91
Сельський В.К., Сельська О.В.	
Біля витоків наукового товариства імені Тараса Шевченка	101
Коваль Л.М.	
Особливості відтворення населення Карпатського регіону	119

Науковий вісник
Прикарпатського університету

Населення Карпатського регіону:
особливості відтворення, міграційних процесів
і зайнятості в умовах реформування
економіки та ринку праці

Тематичний збірник наукових праць.

Технічний редактор О.І. Роса
Коректор О.М. Голич

Підписано до друку 18.09.97. Формат 60х84 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний.
Гарнітура SchoolBook. Умовн. друк. аркушів 7,4. Умовн. фарбо-відб. 7,4.
Обл.-видавн. арк. 8,1. Тираж 800 екз. Замовлення № 5001а.

Видавництво "Плай"
Прикарпатського університету ім. В. Стефаника
284000 м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57.

ЗАТ "Надвірнянська друкарня"
285700 м. Надвірна, Івано-Франківської області,
вул. Визволення, 4.